

**Oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuus erityisesti
syyttäjää velvoittavan puolueettomuusvaatimuksen näkökulmasta**

Vuokko Saikku

Lapin yliopisto

Oikeustieteiden tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Prosessioikeus

Syksy 2022

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuus erityisesti syyttäjää velvoittavan puolueettomuusvaatimuksen näkökulmasta

Tekijä: Vuokko Saikku

Koulutusohjelma ja oppiaine: Oikeustiede, prosessioikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma X Lisensiaatintutkimus __

Sivumäärä: XV + 74

Vuosi: 2022

Tiivistelmä:

Syyttäjälaitoksesta annetun lain (32/2019) 9 §:n mukaisesti syyttäjän tehtävänä on huolehtia rikosvastuun toteuttamisesta asianosaisten oikeusturvan edellyttämällä tavalla. Tutkimuksessa käsitelläänkin syyttäjän roolia rikosprosessissa oikeusturvan, yhdenvertaisuuden ja puolueettomuuden takaajana. Oikeusturvan ja puolueettomuuden toteutumista tarkastellaan epäillyn/syytetyn näkökulmasta.

Tutkimuksen tarkoituksena on lainopillisen metodin keinoin selvittää voimassa olevassa lainsäädännössä syyttäjälle oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden turvaamiseen annetut keinot. Lisäksi arvioidaan näiden keinojen toteutumista ja riittävyttä *de lege lata* ja tehdään oikeuspoliittisia *de lege ferenda* -ehdotuksia oikeustilan kehittämiseksi. Tutkimus sisältää myös oikeusvertailevia näkökohtia. Aiheen laajuuden vuoksi tarkastelu on rajattu koskemaan vain esitutkinta- ja syyteharkintavaiheita.

Tutkimuksen perusteella syyttäjällä on esitutkinta- ja syyteharkintavaiheissa mahdollisuus vaikuttaa oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaiseksi muodostumiseen ainakin 1) varmistamalla epäillyn tiedonsaantioikeuden ja kuulemisen toteutuminen, 2) huolehtimalla esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välisen yhteistyön toteutumisesta sekä 3) varmistamalla esitutkinnan kuulestelu- ja kuulemisen toteuttaminen yhdenvertaisesti ja puolueettomasti. Lisäksi syyttäjän on tarvittaessa 4) pyydettävä lisätutkintaa tai tehtävä esitutkinnan rajoittamista koskeva päätös sekä 5) asetettava selvästi lainvastaisesti hankitut todisteet ennakkolliseen hyödyntämiskieltoon.

Syyttäjällä on käytettävissään kattava valikoima keinoja oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden varmistamiseksi ja parantamiseksi. Syyttäjän aseman ja puolueettomuuden merkitys on tunnistettu voimassa olevassa lainsäädännössä hyvin, mutta kaikkia lakiuudistuksilla tavoiteltuja muutoksia ei ole saavutettu. Haasteet liittyvät etenkin siihen, kuinka nämä sinänsä riittävät keinot pääsevät käytännössä toteutumaan. Erityisinä ongelmakohtina esiin nousivat Syyttäjälaitoksen riittämättömät resurssit sekä syyttäjän ja poliisin väliseen yhteistyöhön liittyvät haasteet.

Avainsanat: prosessioikeus, laki Syyttäjälaitoksesta, laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa, syyttäjä, oikeudenkäyntiaineisto, puolueettomuusvaatimus

X Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän omia henkilötietoja

SISÄLLYS

LÄHTEET	IV
OIKEUSKÄYTÄNTÖ	XIII
LYHENTEET	XIV
1 JOHDANTO.....	1
1.1 Johdatus aiheeseen.....	1
1.2 Tutkimuksen tausta	3
1.3 Tutkimuskysymys, aiheen rajausta ja aineisto.....	4
1.4 Tutkimuksen metodi	6
1.5 Tutkimuksen rakenne ja kulku.....	9
2 SYYTTÄJÄN ROOLI RIKOSPROSESSISSA ERITYISESTI EPÄILLYN OIKEUKSIEN TOTEUTUMISEN NÄKÖKULMASTA	11
2.1 Rikosprosessin funktiot.....	11
2.2 Syyttäjän rooli rikosprosessin toimijana	13
2.2.1 Syyttäjän tehtävät rikosprosessissa.....	13
2.2.2 Rikosprosessin vaiheet ja niiden vaikutus syyttäjän rooliin.....	15
2.3 Objektiviteettiperiaate.....	17
2.3.1 Puolueettomuusvaatimus syyttäjää velvoittavana periaatteena.....	17
2.3.2 Syyttömyysolettama objektiviteettiperiaatteen osana	20
2.4 Epäillyn puolustuksen merkitys syyttäjän puolueettomuusvaatimuksen kannalta	23
3 AINEISTON HANKKIMINEN ESITUTKINNASSA.....	28
3.1 Esitutkinnan valmistelufunktio	28
3.2 Syyttäjän osallistuminen esitutkintaan.....	31
3.2.1 Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välinen esitutkintayhteistyö.....	31
3.2.2 Tutkinnanjohtajuus	35
3.3 Syyttäjän osallistuminen kuulusteluihin	39

III

3.4	Esitutkinnan täydentäminen.....	42
3.5	Esitutkinnan rajoittaminen.....	46
4	OIKEUDENKÄYNTIAINEISTON MUODOSTUMINEN SYYTEHARKINNASSA ..	50
4.1	Esitutkinta-aineiston merkitys syyteharkinnan kannalta	50
4.2	Syyteratkaisu.....	54
4.3	Syyttäjän haastehakemus	57
4.4	Hyödyntämiskiellot oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden turvaajana	62
4.4.1	Lainvastaisesti hankitun todistusaineiston asettaminen hyödyntämiskieltoon...	62
4.4.2	Ennakolliset hyödyntämiskiellot syyttäjän vaikutuskeinona.....	65
5	LOPUKSI.....	69
5.1	Yhteenveto ja johtopäätökset.....	69
5.2	Arviointia <i>de lege lata</i> ja <i>de lege ferenda</i>	71

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis: Mitä lainoppi on? Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki 1978.

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. Werner Söderström Osa-
keyhtiö. Juva 1989.

Aarnio, Aulis: Tulkinnan taito. Ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Hel-
sinki 2006.

Aarnio, Aulis: Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsingin yliopiston oikeustieteel-
lisen tiedekunnan julkaisut. Unigrafia Oy Yliopistopaino. Helsinki 2011.

Ashworth, Andrew: The Criminal Process: An Evaluative Study. 2nd edition. Oxford Univer-
sity Press 1998.

Bring, Thomas: Förhör under förundersökningen. Teoksessa *Bring, Thomas – Diesen, Chris-
tian – Wahren, Alexandra*: Förhör. Nordstedts Juridik AB. Stockholm 2004.

Ekelöf, Per Olof - Edelstam, Henrik - Boman, Robert: Rättegången. Femte häftet. Sjunde be-
arbetade upplagan. Stockholm 1998.

Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik – Heuman, Lars – Pauli, Mikael: Rättegång. Första häf-
tet. Nionde upplagan. Wolters Kluwer Sverige AB. Visby 2016. (*Ekelöf ym.* 2016)

Ellilä, Tauno: Puolueettomuus- eli objektiviteettiperiaate rikosasian esitutkinnassa. Lakimies
nro 6 1970, s. 640–650.

Ellonen, Erkki – Karstinen, Eija – Nykänen, Veli-Eino: Kuulustelutaktiikka. Sisäasiainminis-
teriö, poliisiosasto. Poliisin oppikirjasarja 1/96. Oy Edita Ab. Helsinki 1996.

Ervasti, Kaijus: Lainkäytön funktiot. Lakimies 1/2002, s. 47–72.

Ervasti, Kaijus: Lakimies, oikeus, yhteiskunta – Oikeus yhteiskunnallisena käytäntönä. Edita
Publishing Oy. Keuruu 2017.

Ervo, Laura: Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus – käsikirja lainkäyttäjille. Alma
Talent Oy 2008.

- Fredman, Markku*: Puolustajan rooli. Rikoksesta epäillyn ja syytetyn avustajan roolin kehitys Suomessa 1980-luvulta nykypäivään. Yliopistollinen väitöskirja. Alma Talent Oy 2018.
- Frdeman, Markku*: Rikosasianajajan käsikirja. 2., uudistettu painos. Alma Talent Oy. Helsinki 2021.
- Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka*: Perusoikeudet. Alma Talent Oy 2011. (*Hallberg ym.* 2011)
- Helminen, Klaus – Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko*: Esitutkinta ja pakkokeinot. 5 painos. Alma Talent Oy 2014. (*Helminen ym.* 2014)
- Hirvonen, Aki*: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki 2011.
- Hormia, Lauri*: Todistamiskielloista rikosprosessissa I. Vammala 1978.
- Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo*: Kirjoitetaan juridiikkaa. Ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. Talentum. Helsinki 2008.
- Janhonen, Anne-Mari*: Syyttäjän objektiivisuuden vaikutus oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen. Referee-artikkeli. Helsinki Law Review 2012/1, s. 41–66.
- Jokela, Antti*: Rikosprosessi. 4., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2008.
- Jokela, Antti*: Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. Oikeudenkäynti II. 2. uudistettu painos. Alma Talent Oy 2015.
- Jokela, Antti*: Oikeudenkäynnin perusteet, periaatteet ja instituutiot. Oikeudenkäynti I. 3. uudistettu painos. Alma Talent Oy 2016.
- Jokela, Antti*: Rikosprosessioikeus. 5 painos. Alma Talent Oy 2018.
- Jonkka, Jaakko*: Syytekyynnys. Tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 187. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala, 1991.
- Jonkka, Jaakko*: Virallisen syyttäjän asema – nykytilanteen ja tulevaisuuden haasteiden arviointia. Lakimies 1/1992, s. 49–57.
- Jonkka, Jaakko*: Syyttäjänrooli ja syytekyynnys. Defensor Legis 6/2003, s. 976–992.

- Jämsä, Jurkka*: Oikeudelliset todistelunrajoitteet rikosasiassa. *Lakimies* 3–4/2021, s. 592–596.
- Karhu, Juha*: Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi. *Lakimies* 5/2003, s. 789–807.
- Kolehmainen, Antti*: Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä. Teoksessa *Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Toim. *Miettinen, Tarmo*. Kokoomateos 2016. Edita Publishing Oy 2016, s. 105–134.
- Koljonen, Eero*: Poliisin ja syyttäjän yhteistyön kehittäminen esitutkinnan johtamisen ja laadun näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Johtamistieteiden laitos. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere 2010.
- Koponen, Pekka*: Syytteen muuttamisesta ja syytesidonnaisuudesta. *Lakimies* 2/1997, s. 255–290.
- Koponen, Pekka*: Uudempaa tulkintakäytäntöä syytesidonnaisuudesta ja rikostuomion oikeusvoimasta I. *Lakimies* 2/2003, s. 183–200.
- Koskela, Tuija*: Kohtuuttomuus syyttämättäjäättämisen perusteena ja kohtuuttomuusperusteen soveltaminen eläimiin kohdistuneisiin rikoksiin. *Oikeus* 3/2022, s. 449–467.
- Kukkonen, Reima – Tolvanen, Matti*: Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Talentum 2011.
- Landström, Lena*: Vem är förundersökningsledare? – en analys av rättsutvecklingen utifrån effektivitet, kvalitet och rättssäkerhet. *Juridisk Publikation* 1/2020, s. 65–100.
- Lappalainen, Juha*: Siviiliprosessioikeus II. Talentum Oyj. 2001.
- Laukkanen, Sakari*: Selvä ja täsmällinen tuomio. Selvitys käräjäoikeuden tuomion kirjoittamisesta. Oikeusministeriön julkaisuja 2002:2. Oikeusministeriö. Helsinki 2002.
- Launiala, Mika*: Esitutkinnan käsite – esitutkinnan vertikaalinen ja horisontaalinen ulottuvuus. *Edilex* 2009/15.
- Launiala, Mika*: Esitutkinnasta tuomioon: Esitutkinta osana rikosprosessia ja rikosprosessin funktiot. *Edilex* 2010/3. (*Launiala* 2010a)
- Launiala, Mika*: Syyttömyysolettamasta erityisesti esitutkinnan näkökulmasta. *Edilex* 2010/19. (*Launiala* 2010b)

- Launiala, Mika*: Esitutkinnan funktiot ja eriytetty funktioajattelu. *Oikeus* 2/2010, 116–137.
(*Launiala* 2010c)
- Launiala, Mika*: Todisteet puolesta ja vastaan – tasapuolisuusperiaate uudessa esitutkintalaissa (805/2011). *Edilex* 2012/41.
- Launiala, Mika*: Itsekriminointisuoja esitutkinnassa – rikoksesta epäillyn oikeudesta olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen. *Edilex* 2013/2.
- Lindberg, Gunnel*: Om åklagaretik. *SvJT* 1997, s. 197–221.
- Linna, Tuula*: Puntarissa plea bargaining – vastassa oikeusturva ja itsekriminointisuoja. *Oikeustiede – Jurisprudentia* XLIII:2010, s. 188–261.
- Mäkipaakkanen, Mila – Linna, Tuula*: Syyttäjän esittämän seuraamuskannanoton merkitys. *Edilex* 2021/40. Edita Publishing Oy 2021.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna*: Johdatus esitutkinta- ja pakkokeinolakeihin. *Tummavuoren kirjapaino Oy*. Vantaa 2000.
- Nissinen, Matti*: Syyteharkinnan uusia tuulia. *Defensor Legis* 1999/2, s. 216–230.
- Nissinen, Matti*: Esitutkinnan rajoittaminen – mahdollisuuksien taidetta. *Defensor Legis* 1/2007, s. 54–69.
- Nousiainen, Kevät*: Metodin? Esitys? Teoksessa *Minun metodini*. Toim. *Juha Häyhä*. *Werner Söderström Lakitieto Oy*. Porvoo 1997, s. 219–244.
- Nowak, Karol*: Oskyldighetspresumtionen. *Norstedts Juridik AB* 2003.
- Paatero, Mikko*: Poliisiylijohtaja *Mikko Paatero*: ”Syyttäjät menestyneet yleensä hyvin poliisirikosten tutkinnanjohtajina”. *Mikko Paateron haastattelu*. *Akkusastoori* 2/2015, s. 8–9.
(*Paatero* 2015)
- Perklev, Anders*: Bindande påföljdsyrkanden i brottmål – dags att ta ställning! *SvJT* 2020, s. 205–211.
- Puonti, Anne*: Syyttäjä sillanrakentajana – Syyttäjän ja poliisin välisen yhteistyön mahdollisuuksia talousrikosten tutkinnassa. *Lakimies* 2003/3, s. 398–416.
- Pölönen, Pasi*: Henkilötodistelu rikosprosessissa. *Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisu*, A-sarja N:o 236. *Jyväskylä* 2003.

- Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti*: Todistelu oikeudenkäynnissä. Tietosanoma Oy. Helsinki 2016.
- Riekkinen, Juhana*: Todisteiden hyödyntämiskiellot rikosprosessissa. Teoreettinen perusta ja oikeustila Suomessa. Oikeustiede – Jurisprudentia XLVII:2014, s. 123–202.
- Riekkinen, Juhana*: Sähköiset todisteet rikosprosessissa: Tutkimus tietotekniikan ja verkkoyhteiskuntakehityksen vaikutuksista todisteiden elinkaareen. Alma Talent Oy 2019.
- Roberts, Paul – Zuckerman, Adrian*: Criminal Evidence. Oxford University Press 2004.
- Roxin, Claus*: Strafverfahrensrecht. H.C. Beck. München 1998.
- Saramäki, Elli*: Syytesidonnaisuudesta ja materiaalisesta prosessinjohdosta vastaajan puolustautumisen näkökulmasta. Defensor Legis 5/2016, s. 741–757.
- Saranpää, Timo*: Seksuaalirikos – Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö – Todistelu – Kuulopuhetodistelu. Defensor Legis 4/2008, s. 694–707.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti*: Syyteneuvottelun ongelmia. Defensor Legis 2/2015, s. 229–247.
- Tapanila, Antti*: Epäillyn puolustus esitutkinnassa. Defensor Legis 1/2004, s. 12–34.
- Tirkkonen Tauno*: Suomen prosessioikeus II. 2. painos. WSOY. Porvoo-Helsinki 1972.
- Toivola, Jarmo*: Asianajajan ja syyttäjän toiminnasta rikosprosessissa. Defensor Legis 4/2000, s. 593–605.
- Tolvanen, Matti*: Loppulausunnot rikosprosessissa. Defensor Legis 3/2001, s. 408–418.
- Tolvanen, Matti*: Syyttäjän ratkaisut, asiaesittely ja todistusteemat. Defensor Legis 3/2003, s. 347–362.
- Tolvanen, Matti*: Esitutkinnan uusi työnjako: poliisi johtaa, syyttäjä ohjaa. Oikeus 1/2004, s. 55–72.
- Tolvanen, Matti*: Tosiseikat rikosprosessissa. Teoksessa Rikos, rangaistus ja prosessi – Juhla-julkaisu *Eero Backman* 1945–14/5–2005. Toim. *Ari-Matti Nuutila* ja *Elina Pirjatanieniemi*. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2005, s. 303–325.
- Tolvanen, Matti*: Valikoituja näkökulmia syyttömyysolettamasta. Teoksessa Rikoksesta rangaistukseen, juhla-julkaisu *Pekka Viljanen* 1952–26/8–2012. Toim. *Tatu Hyttinen, Antti*

Jokela, Jussi Tapani, Mikko Vuorenpää. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2012.

Tolvanen, Matti: Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön keskeiset muutokset – mikä muuttui? *Defensor Legis* 3/2014, s. 303–312.

Tolvanen, Matti: Rikosoikeus ja rikollisuuden tutkimus. Teoksessa *Oikeustieteellinen opinäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta.* Toim. *Miettinen, Tarmo.* Kokoomateos 2016. Edita Publishing Oy 2016, s. 272–294.

Vanamo, Marja: Syyttäjä, perusoikeudet ja objektiivisuus. *Defensor Legis* 3/2001, s. 419–424.

Virolainen, Jyrki: Rikosprosessioikeus I. Rovaniemi 1998.

Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi: Rikosprosessioikeus I. Rikosprosessin perusteet. WSOY. Helsinki 2003.

Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi: Rikosprosessioikeus II. Rikosprosessin osalliset. Talentum 2004.

Vuorenpää, Mikko: Syyttäjää velvoittava objektiivisuusperiaate. *Defensor Legis* 6/2003, s. 993–1008.

Vuorenpää, Mikko: Syyttäjän tehtävät. Erityisesti silmällä pitäen rikoslain yleisestävää vaikutusta. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 2007.

Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeuden perusteet – Prosessioikeuden yleisiä lähtökohtia sekä menettely käräjäoikeuden tuomioon asti. Alma Talent Oy 2009. (*Vuorenpää* 2009a)

Vuorenpää, Mikko: Todistamiskiellot ja todisteiden hyödyntämiskielto. *Oikeustieto* 4/2009, s. 22–24. (*Vuorenpää* 2009b)

Vuorenpää, Mikko: Muutama huomio laittomalla tavalla hankitun todistusaineiston hyödyntämisestä. *Defensor Legis* 3/2018, s. 306–318.

Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. Alma Talent Oy 2021. (*Vuorenpää ym.* 2021)

Virallislähteet

Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 16.8.2004 2611/4/02. (AOA 2611/4/02)

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 31.7.2016 4103/2016. (EOAK 4103/2016)

Euroopan neuvoston suositus Rec(2000)19. Council of Europe. Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to Member States on the role of Public Prosecution in the Criminal Justice System. (*Euroopan neuvoston suositus* Rec(2000)19)

HE 14/1985 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 73/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi alioikeusuudistuksen siirtymäsäännöksistä sekä eräksi muiksi alioikeusuudistuksen voimaansaattamiseen liittyviksi laeiksi.

HE 82/1995 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 83/1995 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kihlakunnansyyttäjästä sekä laiksi rangaistusmääräysmenettelystä annetun lain 9 §:n 2 ja 3 momentin kumoamisesta.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 58/2013 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 46/2014 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 17/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi Syyttäjälaitoksesta sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 217/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi.

LaVM 9/1997 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen 82/1995 vp johdosta rikosasian oikeudenkäyntimenettelyn uudistamiseksi alioikeuksissa.

LaVM 44/2010 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen 222/2010 vp johdosta esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

LaVM 19/2014 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksen 46/2014 vp johdosta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

Oikeusministeriö, komiteamietintö 2009:2. Esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistus. Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietintö. Edita Publishing Oy. Helsinki 2009. (OM, KM 2009:2)

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 26/2012. Syyteneuvottelu ja syyttämättä jättäminen. Helsinki 2012. (OM 26/2012)

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 65/2012. Vertailua eräistä todistus oikeudellisista kysymyksistä Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. Helsinki 2012. (OM 65/2012)

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:6. Rikosketjun LEAN-hanke. Selvityshenkilön raportti. Helsinki 2020. (OM 2020:6)

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:21. Käytäntöön pohjautuvia näkemyksiä esitutkintayhteistyön tilasta, kipukohdista ja alueellisista innovaatioista. Tilannekatsaus 2021. Helsinki 2021. (OM 2021:21)

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:14. Rikosprosessin tehostaminen. Työryhmän mietintö. Helsinki 2022. (OM 2022:14)

PeVL 66/2010 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä 222/2010 vp esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

Valtakunnansyyttäjänviraston ratkaisu 18.5.2000 230/21/00. (VKS 230/21/00)

Valtakunnansyyttäjänvirasto, Syyttäjän toimenkuvan kehittäminen. Julkaisusarja nro 1. Edita Oy 2001. (VKS 2001)

Valtakunnansyyttäjänvirasto, Esitutkintayhteistyötä koskeva ohje. Julkaisusarja nro 7. Paino Edita Prima Oy. Helsinki 2013. (VKS 2013)

Valtakunnansyyttäjänvirasto, Esitutkinnan rajoittaminen. Yleinen ohje VKS:2016:5. Dnro 22/31/5. (VKS 2016)

Valtakunnansyyttäjänvirasto, Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet. Yleinen ohje VKS:2018:1. Dnro 042/31/18. (VKS 2018)

Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 5/2011, Tuloksellisuustarkastuskertomus 226/2011. Poliisin ja syyttäjän yhteistyö. Edita Prima Oy. Helsinki 2011. (VTV 226/2011)

OIKEUSKÄYTÄNTÖ

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Doorson v. Alankomaat (26.3.1996)

Luca v. Italia (27.2.2001)

Al-Khawaja ja Tahery v. Iso-Britannia (15.12.2011)

Korkein oikeus

KKO 1999:20

KKO 2000:51

KKO 2000:71

KKO 2001:43

KKO 2007:101

KKO 2008:68

KKO 2012:45

KKO 2013:25

KKO 2015:20

KKO 2015:67

KKO 2018:54

LYHENTEET

AOA	apulaisoikeusasiamies
EIS	yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus, SopS 18/1990)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EN	Euroopan neuvosto
EOAK	eduskunnan oikeusasiamies
ETL	esitutkintalaki (805/2011)
EU	Euroopan unioni
HE	hallituksen esitys
HL	hallintolaki (434/2003)
KKO	korkein oikeus
KP-sopimus	Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksen Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 7/1976)
KSjäL	laki kihlakunnansyyttäjästä (195/1996, kumottu)
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
OK	oikeudenkäymiskaari (4/1734)
OM	Suomen oikeusministeriö
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
PKL	pakkokeinolaki (806/2011)
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
PoL	poliisilaki (872/2011)
RB	Rättegångsbalk (18.7.1942/740, Ruotsi)
RL	rikoslaki (39/1889)
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997)
SopS	sopimussarja
StPO	Strafprozeßordnung (7.4.1987, Saksa)
VKS	valtakunnansyyttäjän määräykset ja ohjeet
VTV	Valtiontalouden tarkastusvirasto

YK

Yhdistyneet kansakunnat

YSjäL

laki Syyttäjälaitoksesta (32/2019)

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aiheeseen

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan rikosprosessia syyttäjän näkökulmasta. Syyttäjällä on rikosprosessissa tärkeä rooli paitsi rikosvastuun toteuttajana myös puolueettomuuden ja yhdenvertaisuuden turvaajana. Tutkimuksessa päämielenkiinto kohdistuu syyttäjän keinoihin oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden turvaamiseen nimenomaan puolueettomuusvaatimuksen näkökulmasta. Aihetta tarkastellaan siten ennen kaikkea oikeusturvänäkökohtia ja epäillyn oikeuksia painottaen. Lisäksi tutkimuksessa käsitellään esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välistä esitutkintayhteistyötä sekä sen merkitystä oikeudenkäyntiaineiston muodostumisen kannalta.

Oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuus on kiinteässä yhteydessä itse oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen. Käsitys oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuudesta, tai prosessuaalisesta oikeudenmukaisuudesta, joksi sitä oikeuskirjallisuudessa usein kutsutaan, koostuu pikemminkin menettelyssä noudatetusta hyväksyttävästä toimintamallista kuin itse oikeudenkäynnin lopputuloksesta.¹ Oikeudellisen menettelyn ja oikeudenkäyntien legitimiin koekeminen on ensiarvoisen tärkeää yksilön oikeusturvan ja koko oikeusvaltion toiminnan kannalta.

Katson tarpeelliseksi määritellä heti aluksi sen, mitä käsitteellä oikeudenkäynti tarkoitetaan tässä tutkimuksessa. Oikeudenkäynti voidaan määritellä perinteisellä tavalla kulloinkin toimivaltaisessa tuomioistuimessa tapahtuvaksi laissa säädetyksi menettelyksi, jossa selvitetään oikeudellisia konflikteja ja määrätään seuraamuksia.² Toisinaan termiä prosessi käytetään oikeudenkäynnin synonyymina. Esimerkiksi *Jokelan* esittämä näkemys, jonka mukaan prosessi on käsitteenä kuitenkin oikeudenkäyntiä laajempi, on nähdäkseni keskeinen. Abstraktisti määriteltynä prosessi on se lailla säädetty menettely, jolla pyritään toteuttamaan aineellista oikeutta – eli määräämään, mikä on kussakin tapauksessa oikein.³ Tällaisen laajemman määritelmän mukaan prosessiin lukeutuvat varsinaisen tuomioistuimessa tapahtuvan oikeudenkäynnin lisäksi myös muun muassa summaariset prosessit ja hallinnollinen

¹ Vuorenää 2007, s. 81

² Jokela 2016, s. 1. Ks. myös Vuorenää ym. 2021, II TUOMIOISTUIMET > 4. Tuomioistuinten toimivalta siviiliasioissa > Ulkomaisen oikeudenkäynnin vaikutus > Yhtenäisen sääntelyn kausi > Kanteen käsite.

³ Vuorenää 2009a, I. PERUSKÄSITTEITÄ > 1. MITÄ ON PROSESSIOIKEUS?.

lainkäyttö.⁴ Samoin prosessiin voitaisiin ajatella lukeutuvan muutkin oikeudellisen menettelyn vaiheet kuin pelkkä oikeudenkäynti. Siten tässä tutkimuksessa termiä oikeudenkäynti käytetään tarkoittaessa tuomioistuimessa tapahtuvaa rikosasian käsittelyä, josta voidaan käyttää myös nimitystä pääkäsittely. Prosessista puhuttaessa viitataan tässä tutkimuksessa laajemmin koko rikosprosessiin, johon kuuluu itse oikeudenkäynnin lisäksi myös useita muita vaihteita.

Tarpeen on määritellä myös oikeudenkäyntiaineiston käsitteellinen merkitys. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL, 689/1997) 11 luvun 2 §:ssä rajatulla tavalla tuomio tulee perustaa vain sellaiseen aineistoon, joka on esitetty pääkäsittelyssä.⁵ Suppeammin ymmärrettynä oikeudenkäyntiaineisto voidaan siten rajata tarkoittamaan vain sitä materiaalia, johon tuomioistuin saa lopullisen ratkaisunsa perustaa. Tällaisesta materiaalista voitaisiin käyttää myös nimitystä laillinen oikeudenkäyntiaineisto, sillä se on esitettävä lailla määrättyllä tavalla sekä lailla määrättyssä prosessin vaiheessa.⁶ Tässä tutkimuksessa oikeudenkäyntiaineistosta puhuttaessa annetaan käsitteelle pääsääntöisesti laajempi merkitys, jolloin oikeudenkäyntiaineistoon luetaan kuuluvaksi kaikki rikosprosessin aikana esitetty tai vastaanotettu aineisto.⁷

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti on jokaiselle kuuluva perus- ja ihmisoikeus. Sellaisena siitä on säädetty kansallisesti Suomen perustuslaissa (PL, 731/1999) sekä määrätty kansainvälisesti muun muassa Euroopan neuvoston (EN) ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi laatimassa yleissopimuksessa (Euroopan ihmisoikeussopimus, EIS, SopS 18/1990). EIS 6 artiklan sekä PL 21 §:n takaama oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimus edellyttää toteutuakseen ennen kaikkea sitä, että osapuolilla on tosiasiallinen mahdollisuus olla oikeudenkäynnissä aktiivisia. Tämä puolestaan tarkoittaa sitä, osapuolten on kyettävä ajamaan asiaansa tasa-arvoisesti toisiinsa nähden. Rikosprosessissa syyttäjä ja prosessin vaiheesta riippuen epäilty tai syytetty ovat kuitenkin lähtökohtaisesti eriarvoisessa asemassa. Tätä asemaa on pyritty tasapainottamaan esimerkiksi Syyttäjälaitoksesta annetun lain (YSjäl, 32/2019) 9 §:ssä, hallintolain (HL, 434/2003) 6 §:ssä sekä esitutkintalain (ETL, 805/2011) 4 luvun 1 §:ssä säädetyllä puolueettomuus- eli objektiviteettiperiaatteella.

⁴ Jokela 2016, s. 1.

⁵ Tämän lainkohdan taustalla vaikuttavat selkeästi kontradiktorinen periaate sekä välittömyysperiaate.

⁶ Vuorenpää ym. 2021, I JOHDATUS PROSESSIOIKEUTEEN > 3. Prosessioikeuden oikeuslähteet, normit ja peruskäsitteet > Oikeudenkäyntiaineisto > Laillinen oikeudenkäyntiaineisto.

⁷ Vuorenpää ym. 2021, I JOHDATUS PROSESSIOIKEUTEEN > 3. Prosessioikeuden oikeuslähteet, normit ja peruskäsitteet > Oikeudenkäyntiaineisto > Laillinen oikeudenkäyntiaineisto. Ks. myös Riekkinen 2014, s. 129.

Näkemykseni mukaan syyttäjän rooli on puolueettomuusvaatimuksen toteutumisen kannalta merkittävä ja mielenkiintoinen erityisesti siksi, että syyttäjällä voidaan nähdä olevan kaikista prosessitoimijoista laaja-alaisin rooli. Syyttäjän velvollisuudet ulottuvat kaikkiin prosessin vaiheisiin esitutkinnasta tuomion täytäntöönpanoon saakka.⁸ Syyttäjän asema oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden varmistajana on mielekäs tutkimuskohde siitä syystä, että syyttäjän aktiivinen osallistuminen rikosprosessiin ja aineiston keruuseen turvaa osaltaan myös rikosprosessin keskeisimpien tavoitteiden, aineellisen totuuden ja rikosvastuun toteuttamisen, saavuttamista.⁹

1.2 Tutkimuksen tausta

Syyttäjän asema rikosprosessissa on alkanut muodostua sellaiseksi, millaisena sen nykypäivänä tunnemme, 1990-luvun loppupuolen rikosprosessi- ja kihlakuntauudistusten myötä. Rikosprosessiuudistuksessa päivitettiin oikeudenkäymiskaaren (OK, 4/1734) sekä syyttäjän tehtävien kannalta erityisen tärkeän oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain sääntelyä. Vuonna 1997 voimaan tulleessa ROL:ssa korostuu aiempaan verrattuna syyttäjän roolin tärkeä merkitys koko rikosprosessin kannalta.¹⁰ Siksi rikosprosessiuudistusta pidetäänkin tärkeimpänä syyttäjän asemaan ja tehtäviin vaikuttaneena lainsäädäntöhankkeena.¹¹

Vaikka kihlakuntauudistuksella ei pyritty vaikuttamaan syyttäjän tehtäviin vastaavalla tavoin kuin rikosprosessiuudistuksella, myös tällä uudistuksella on ollut keskeinen merkitys syyttäjän nykyisen toimenkuvan muodostumisessa. Kihlakuntauudistuksella nimittäin luovuttiin esimerkiksi nimismiehistä, jotka ennen uudistusta huolehtivat syyttäjänä toimimisen lisäksi myös muista tehtävistä.¹² Ennen uudistusta hajanaiseksi muodostunutta Syyttäjälaitosta yhtenäistettiin vuoden 1996 joulukuussa voimaan tulleella lailla kihlakunnansyyttäjistä (KSjäL, 195/1996), jonka mukaan syyttäjän tehtävistä vastaavat kihlakunnansyyttäjät.¹³ Uudistuksen ja KSjäL:n säätämisen myötä syyttäjät saattoivat keskittyä syyttämiseen päätoimisesti, mikä on osaltaan mahdollistanut syyttäjien roolin muodostumisen nykyisenlaiseksi.

⁸ Jonkka 2003, s. 982. Jonkka onkin kirjoituksessaan kuvannut syyttäjän roolia yhtäältä sekä rikosprosessin moottoriksi, että suodattimeksi.

⁹ Jokela 2018, s. 9. Ks. myös mm. Virolainen – Pölönen 2003, s. 2.

¹⁰ Ks. HE 82/1995 vp, s. 15.

¹¹ Vuorenpää 2007, s. 5.

¹² Ks. Vuorenpää 2007, s. 5–6.

¹³ HE 83/1995 vp, s. 9.

Sittemmin KSjäL on kumottu alun perin vuonna 2012 voimaan tulleella lailla syyttäjälaitoksesta (439/2011), joka sekkin on uudistettu edelleen vuonna 2019 voimaan tulleella nykyisellä lailla Syyttäjälaitoksesta.

Rikosprosessiuudistuksen yhteydessä tehtiin syyttäjän roolia laajentavia muutoksia myös esitutkintalakiin.¹⁴ Vuonna 2014 voimaan tullut uusi esitutkintalaki on jatkanut huomion suuntaamista yhä enemmän syyttäjän laaja-alaiseen rooliin ja tehtävien ulottumiseen myös esitutkintavaiheeseen. Syyttäjän rooliin selkeämpi määrittelyminen ja esitutkintayhteistyön kehittäminen olivatkin yksiä keskeisimmistä pianopisteistä koko 2010-luvun esitutkinta- ja pakkokeinouudistuksessa.¹⁵

Vaikka uudistusten myötä syyttäjän rooliin on kiinnitetty selvästi aiempaa enemmän huomiota ja myös esitutkintayhteistyön merkitys on tunnistettu paremmin, on lainsäädäntöä edelleen kehitettävä. Siten tutkimus on aiheeltaan ajankohtainen ja tarpeellinen, vaikka syyttäjän roolia rikosprosessissa sekä esitutkintayhteistyön toteutumista on lainsäädäntöuudistusten innoittamana tutkittu 2000- ja 2010-luvuilla suhteellisen paljon.¹⁶ Tämä uudistustarve on noteerattu myös oikeusministeriön vuoden 2020 toukokuussa asettaman rikosprosessin tehostamiskeinoja sekä esitutkintalain muutostarpeita arvioineen työryhmän kuluvana vuonna 2022 julkaistussa mietinnössä.¹⁷

1.3 Tutkimuskysymys, aiheen rajausta ja aineisto

Keskeisimpänä tutkimuskysymyksenä tutkimuksessani on se, millä keinoin syyttäjä voi vaikuttaa oikeudenkäyntiaineiston muodostumiseen oikeudenmukaiseksi. Siten tutkimuksessa on selvitettävä ensinnä sen, millaista oikeudenkäyntiaineistoa on pidettävä oikeudenmukaisena. Apukysymyksenä varsinaista tutkimusongelmaa lähestyttäessä on tarkasteltu myös sitä, mitkä seikat vaikuttavat aineiston oikeudenmukaisuuteen. Tutkimusta tehtäessä esiin ovat lisäksi nousseet kysymykset siitä, miten syyttäjä voi vaikuttaa oikeudenkäyntiaineiston

¹⁴ Vuorenää 2007, s. 5.

¹⁵ Jokela 2018, s. 10. Ks. myös *LaVM 44/2010*, s. 10 ja *PeVL 66/2010 vp*, s. 4. Yhtä aikaa uuden esitutkintalain säätämisen kanssa vuonna 2014 säädettiin myös uudet pakkokeino- (PKL, 806/2011) ja poliisilait (Poll, 872/2011), siksi uudistuksesta käytetään nimitystä ”esitutkinta- ja pakkokeinouudistus”.

¹⁶ Ks. esim. Vuorenää 2007. Erityisesti esitutkintayhteistyötä käsittelevissä pro gradu -tutkielmissa aihetta on lähestytty erityisesti tutkinnanjohtajuuden näkökulmasta. Siltä osin tämän tutkimuksen näkökulma eroaa aiemmasta tutkimuksesta.

¹⁷ Ks. *OM 2022:14*. Mietinnöstä ja siinä esiin nostetuista syyttäjän toimenkuvaan liittyvistä ongelmakohtista tarkemmin jäljempänä.

muodostumiseen ja toisaalta oikeudenkäyntiaineistoksi hyväksytyyn materiaalin oikeudenmukaisuuteen.

Oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuusvaatimus kytkeytyy keskeisesti syyttäjän toiminnalle asetettuun puolueettomuusvaatimukseen, joka on tästä syystä otettu erityiseksi näkökulmaksi ja rajaukseksi tutkimuskysymystä lähestyttäessä. Molempien vaatimusten tarkoituksena on turvata ennen kaikkea rikosprosessin vastaajan oikeuksien toteutuminen sekä varmistaa menettelyn tasapuolisuus. Siksi asianomistajan aseman käsittely on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle.

Rikosprosessi voidaan esimerkiksi Jokelan mukaan jakaa neljään vaiheeseen, joita ovat 1) esitutkinta, 2) syyteharkinta, 3) oikeudenkäynti eli pääkäsittely tuomioistuimessa sekä 4) rangaistuksen täytäntöönpano.¹⁸ Prosessin tarkastelu on tässä tutkimuksessa rajattu kuitenkin vain esitutkinta- ja syyteharkintavaiheisiin. Käsittely on rajattu koskemaan vain näitä vaiheita, koska ne ovat sekä oikeudenkäyntiaineiston muodostumisen että syyttäjän puolueettomuusvaatimuksen kannalta kenties prosessin keskeisimmät vaiheet. Tämä johtuu siitä, että erityisesti esitutkinta- ja syyteharkintavaiheessa objektiivisuuden ja oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden varmistaminen edellyttää syyttäjältä korostuneen aktiivisia toimia.¹⁹

Syyttäjän oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden varmistamiseen käytettävissä olevat keinot kytkeytyvät siis suurelta osin esitutkintavaiheeseen. Erityisesti ne liittyvät syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen väliseen esitutkintayhteistyön. Kun esitutkintavaihe on valittu tutkimuksessa tarkastelun kohteeksi, on tarkoituksenmukaista käsitellä myös esitutkintayhteistyöhön liittyviä teemoja varsin kattavasti.

Prosessin vaiheista tutkimuksessa ei käsitellä oikeudenkäyntivaihetta tai tuomion täytäntöönpanoa, joissa niissäkin syyttäjää velvoittavalla puolueettomuusvaatimuksella on vaikutuksensa oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaiseksi muodostumiseen.²⁰ Pääkäsittelyssä syyttäjän päätehtävä on syytteen ajaminen, jolloin objektiviteettivelvoitteen voidaan ajatella ilmenevän puhtaimmillaan rikosprosessin aiemmissa vaiheissa.²¹ Tutkimuskysymyksen

¹⁸ Jokela 2018, s. 7–8. Ks. myös Helminen ym. 2014, s. 20, Jonkka 2003, s. 981 ja Tolvanen 2001, s. 409. Joskus tähän jaotteluun luetaan mukaan myös oikeudenkäynti muutoksenhakuvaiheessa. Näin esim. Tolvanen 2016, s. 283.

¹⁹ Vuorenperä 2007, s. 226.

²⁰ Esimerkiksi pääkäsittelyssä vaikuttavaa syytesidonnaisuutta on tosin sivuttu lyhyesti syyttäjän haastehakemuksen ja seuraamuskananoton käsittelyn yhteydessä luvussa 4.3.

²¹ Ks. 2.2.2 ja 2.3.1, joissa aiheesta tarkemmin.

käsittelystä on pääkäsittelyn ja rangaistuksen täytäntöönpanon lisäksi rajattu ulkopuolelle kokonaisuudessaan myös muutoksenhakuvaihe,²² vaikka muutoksenhakuvaiheessa objektiivisuudella on taas tärkeä ja syyteharkintavaiheeseenkin verrattavissa oleva rooli ja merkitys.²³

Merkittävänä syynä tutkimuskysymysten käsittelyä koskevien rajausten tekemiseen on ollut aiheen laajuus. Tarkastelun rajaaminen vain esitutkinta- ja syyteharkintavaiheita koskevaan sääntelyyn mahdollistaa oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden varmistamiseen käytettävissä olevien keinojen syvemmän käsittelyn, vaikkakin aihepiiri on tehdyistä rajauksista huolimatta edelleen varsin laaja. Syyttäjän laajalle ulottuvasta roolista ja tehtävänkuvasta seuraa väistämättä myös aihetta koskevan sääntelyn laajuus. Siten tutkimuksessa ei ole mahdollista tai mielekästäkään tarkastella kaikkia oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden tai objektiviteettivelvoitteen kannalta sinänsä merkityksellisiä prosessin vaiheita.

Tutkimusaineistona on hyödynnetty oikeuskirjallisuuden sekä oikeuskäytännön lisäksi erilaisia virallislähteitä kuten lain esitöitä, lakivaliokuntien mietintöjä sekä erityisesti oikeusministeriön julkaisuja. Koska suuri osa aiheeseen liittyvästä oikeuskirjallisuudesta on julkaistu lainsäädäntöuudistusten jälkeen 2000- ja 2010-luvuilla, on tuoreempaa aineistoa etsitty etenkin erilaisten oikeusministeriön asettamien työryhmien selvityksistä sekä Valtakunnansyyttäjänviraston (nykyinen Syyttäjälaitos)²⁴ julkaisemista syyttäjän työtä koskevista ohjeistuksista. Koska lainsäädäntöuudistuksilla ei ole jäljempänä tarkemmin selvitettävällä tavalla saavutettu kaikkia niille asetettuja tavoitteita tai tavoiteltuja muutoksia, on ikäänntyneempikin oikeuskirjallisuus edelleen monilta osin relevanttia.

1.4 Tutkimuksen metodi

Tutkimuksen pääasiallinen metodi on lainopillinen eli oikeusdogmaattinen. Lainopin lisäksi tutkimuksesta on erotettavissa myös oikeuspoliittisen sekä oikeusvertailevan tutkimuksen piirteitä.

²² Psl. lyhyt kappale luvun 2.3.1 lopussa, jossa tuodaan esille objektiviteettivelvoitteen tärkeä merkitys syyttäjän työlle myös muutoksenhakuvaiheessa.

²³ *Nissinen* 1999, s. 224.

²⁴ Vuonna 2019 voimaan tulleen uuden Syyttäjälaitoksesta annetun lain säätämisen yhteydessä Valtakunnansyyttäjänvirastosta ja sen alaisuudessa toimineista syyttäjänvirastoista muodostettiin yhtenäinen Syyttäjälaitos. Ks. *HE 17/2018 vp*. Siten Valtakunnansyyttäjänvirasto-niminen virasto ei ole enää nykypäivänä toiminnassa.

Lainopillista eli oikeusdogmaattista metodia hyödyntävän tutkimuksen ytimessä on selvittää voimassa olevan oikeuden sisältö käsiteltävänä olevassa oikeusongelmassa.²⁵ Tämän tutkimuksen keskeisimpänä tutkimusongelmana on se, mitkä ovat syyttäjän käytettävissä olevat keinot oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden varmistamiseen. Toisin sanoen kyse on juuri siitä, mitä keinoja voimassa oleva oikeus tarjoaa syyttäjälle. Kysymystä on siten perusteltua lähestyä lainopillisen metodin keinoin.

Lainopillisen metodin mukaisesti tässä tutkimuksessa tulkitaan voimassa olevaa oikeutta tutkimusongelman kannalta relevanttien oikeuslähteiden osalta.²⁶ Erityisen tarkastelun kohteena ovat oikeudenkäymiskaaren, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain ja Syyttäjälaitoksesta annetun lain sekä esitutkintalain syyttäjän tehtäviä koskeva sääntely. Sääntelyn tulkinnan apuna tutkimuksessa käytetään runsaasti heikommin velvoittavia oikeuslähteitä, esimerkiksi virallislähteitä kuten lain esitöitä ja erilaisia mietintöjä, korkeimman oikeuden (KKO) ennakkopäätöksiä eli prejudikaatteja sekä oikeuskirjallisuutta.²⁷ Aineistoa tulkitaan puolueettomuus- sekä oikeudenmukaisuusvaatimusten näkökulmasta.

Lainopilliseen tutkimukseen kuuluu myös periaatetasoinen punninta ja ristiriitaisten oikeusperiaatteiden yhteensovittaminen.²⁸ Kun rikosprosessiin ja ehkä vielä erityisellä tavalla syyttäjän toimenkuvaan kuuluu erilaisten tavoitteiden ja normien taustalla vaikuttavien periaatteiden välinen arvopunninta ja priorisointi, ovat tällaiset punnintakannanotot voimassa olevasta oikeudesta luonteva ja väistämätön osa myös tätä tutkimusta. Oikeusperiaatteita punnitsenkin toisaalta rikosvastuun toteutumista tavoittelevalta, toisaalta puolueettomuusvaatimuksen mukaisesti epäillyn oikeusturvaa korostavalta kannalta.

Kolmantena oikeusdogmaattisen tutkimuksen tavoitteena on oikeuden systematisointi.²⁹ Metodin mukaisesti tässä tutkimuksessa poimitaan lainsäädännöstä sekä muista oikeuslähteistä objektiivisuuden ja oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden kannalta

²⁵ Aarnio 1989, s. 48. Ks. myös Husa – Mutanen – Pohjolainen 2008, s. 20. Oikeusdogmatiikka perustuu siten oikeustilasta vallitsevaan epätietoisuuteen; mikäli voimassa olevan oikeuden sisältö olisi selkeä, ei lainopillista tutkimusta tarvittaisi.

²⁶ Hirvonen 2011, s. 24.

²⁷ Oikeuslähteet on perinteisesti jaoteltu eri kategorioihin niiden velvoittavuuden mukaan. Tiivistetysti esitetynä vahvasti velvoittavia eli sitovia oikeuslähteitä ovat ainakin Euroopan unionin (EU) oikeus sitovilta osiltaan, eurooppalaisten tuomioistuinten tietyt ennakkotapaukset, kansalliset lain tasoiset sekä lakien nojalla annettu alemman asteiset normit. Heikosti velvoittavia lähteitä ovat lainsäätäjän tarkoitus, joka voi ilmetä esimerkiksi lain esitöistä, ja prejudikaatit. Sallittuihin oikeuslähteisiin on puolestaan ollut tapana lukea mm. yleiset oikeusperiaatteet ja oikeustiede eli oikeuskirjallisuus. Aarnio 2011, s. 68–69.

²⁸ Hirvonen 2011, s. 24.

²⁹ Aarnio 1978, s. 52.

relevanteimpia huomioita, käsitteitä, periaatteita sekä teorioita. Tutkimusongelmasta saavat tulokset kootaan näistä huomioista.

Aineistosta tehtyjen tulkintojen, punnintojen ja systematisointien pohjalta lainopillisessa tutkimuksessa tulisi antaa perusteltuja kannanottoja oikeustilasta.³⁰ Siten lainopillisen eli oikeusdogmaattisen metodin perimmäisenä tarkoituksena on tuottaa tieteellistä tietoa oikeusnormeista.³¹ Esitänkin tutkimuksessa voimassa olevasta sääntelystä *de lege lata* -kannanottoja, jolloin oikeuslähteitä käytetään tulkintojen tekemisen lisäksi apuna myös perusteltujen kannanottojen esittämiseen.³² Erityisesti lainsäädännön tehokkuudesta ja tarkoituksenmukaisuudesta nousee esiin kriittisiäkin näkemyksiä.

Kannanotot voimassa olevasta laista sekä sen mahdollisista ongelmakohtista on kuitenkin pidettävä erillään oikeuspoliittisista *de lege ferenda* -esityksistä.³³ Nämä eroavat voimassa olevan säädännön kommentoimisesta siten, että *de lege ferenda* -kannanotoissa tehdään ehdotuksia tai esityksiä siitä, miten lainsäädäntöä tulisi muuttaa. Oikeuspoliittisessa tutkimuksessa tutkimusongelmaa lähestytään yhteiskunnallisesta tulokulmasta ja siksi voimassa olevan oikeuden vaikutusten arviointi on ominaista oikeuspoliittiselle tutkimukselle.³⁴ *De lege ferenda* -kannanotot istuvat usein luontevasti myös pääosin lainopillisella metodilla toteutettuun tutkimukseen, vaikkakin ne on mahdollista toteuttaa oikeuslähdeoppiin perustuvia *de lege lata* -kannanottoja vapaammin myös yleiseen yhteiskunnalliseen harkintaan nojaten.³⁵ Myös tällaista oikeuspoliittista otetta on löydettävissä tästä tutkimuksesta, erityisesti syyttäjän roolia esitutkinnassa sekä esitutkintayhteistyötä käsittelevästä alaluvusta 3.2.

Erityisesti oikeuspoliittisen metodin tarkoituksia palvelee hyvin myös oikeusvertaileva tutkimusote, joten tätäkin metodia on hyödynnetty tutkimusongelmaa lähestyttäessä. Oikeusvertailulla tai vertailevalla oikeustieteellä tarkoitetaan nimensä mukaisesti kahden tai useamman maan oikeudellisten ilmiöiden tarkastelua suhteessa toisiinsa.³⁶ Tällainen vertailu

³⁰ Kolehmainen 2016, s. 107.

³¹ Hirvonen 2011, s. 22.

³² Aarnio 2006, s. 283. Ks. myös Kolehmainen 2016, s. 114.

³³ Kolehmainen 2016, s. 108.

³⁴ Husa – Mutanen – Pohjolainen 2008, s. 19. Vrt. lainopillisesta näkökulmasta oikeutta ja sääntelyä lähestytään ikään kuin sisältä päin, kun muilla oikeustieteellistä tutkimustakin sivuavilla tieteenaloilla lähestymiskulma on usein ulkoinen. Aarnio 1989, s. 52–56. Tätä lainopilliseen metodiin liittyvää oikeuden sisäisen näkökulman korostamista on kritisoitu sillä, että se jättää helposti tärkeitä poliittisia ja moraalisia kysymyksiä oikeustieteellisen tutkimuksen ulkopuolelle. Nousiainen 1997, s. 220–221. Ks. myös *Ervasti* 2017, s. 23–24. Siksi pääosin lainopillisin metodin keinoin toteutettua tutkimusta täydennetään oikeuspoliittisilla havainnoilla.

³⁵ Kolehmainen 2016, s. 108.

³⁶ Husa – Mutanen – Pohjolainen 2008, s. 23.

voi usein olla avuksi tutkittavana olevan oikeusjärjestyksen hahmottamisessa.³⁷ Oikeusvertailua on tehty lainopillisin painotuksin tutkimuksen sellaisissa kohdissa, joiden osalta on ollut kiinnostavaa ja perusteltua selvittää, miten kyseinen asia on järjestetty ja mitä siitä on säädetty muissa oikeusjärjestyksissä.³⁸ Tällainen kysymys on esimerkiksi esitutkintalain 2 luvun 2 §:n mukainen tutkinnanjohtajuus, jota käsittelevä jakso 3.2.2 voidaankin ottaa esimerkiksi vertailevan oikeustieteen hyödyntämisestä tässä tutkimuksessa. Tutkinnanjohtajuuden osalta muissa Pohjoismaissa on päädytty hieman erilaiseen ratkaisuun kuin Suomessa, ja erityisesti voimassa olevan esitutkintalain säädöstyötä tehtäessä on pohdittu, istuiko tämä malli myös Suomen rikosprosessiin.

Tutkimuksessa tulkitsen käyttämäni aineiston perusteella sekä valitsemieni metodien keinoin ensinnä sitä, mihin lainsäätäjät on syyttäjän työtä koskevilla säännöksillä pyrkinyt, miten voimassa oleva oikeus käytännössä toteuttaa oikeudenmukaisen oikeudenkäyntiaineiston vaatimusta ja millaisia mahdollisuuksia syyttäjällä on voimassa olevan oikeuden keinoin vaikuttaa oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuteen. Tutkimuksen toisena tarkoituksena on systematisoida ja koota tutkimusongelmaan liittyvää sääntelyä sekä muita oikeusohjeita. Kolmanneksi tutkimuksessa esitetään näiden tulkintojen pohjalta perusteltuja *de lege lata* -kannanottoja voimassa olevasta oikeudesta. Vielä neljänneksi tässä tutkimuksessa esitetään joitakin oikeuspoliittisia ehdotuksia siitä, miten lainsäädäntöä ja voimassa olevaa oikeutta voitaisiin kehittää *de lege ferenda* -hengessä. Tähän oikeuspoliittiseen pohdintaan on sidottu myös hieman oikeusvertailua.

1.5 Tutkimuksen rakenne ja kulku

Tutkimuksen luvut seuraavat ajallisesti rikosprosessin kulkua rajautuen tarkasteltaviksi vaihtuvien vaiheiden eli esitutkinnan ja syyteharkinnan käsittelyyn. Lisäksi olen valinnut tutkimukseen rakenteen, jossa oikeusdogmaattinen laintulkinta ja *de lege lata* -kannanotot voimassa olevaan oikeuteen sekä *de lege ferenda* -ehdotukset ja oikeusvertailu kulkevat rinnan käsiteltävänä olevien teemojen ympärillä.

Tutkimukseni jakautuu viiteen päälukuun, joista tämä ensimmäinen toimii johdantona sisältäen johdatuksen tutkimuksen aiheeseen ja tutkimuskysymyksiin sekä lyhyen katsauksen

³⁷ Aarnio 1989, s. 50.

³⁸ Husa – Mutanen – Pohjolainen 2008, s. 24.

tutkimuksen taustaan. Luku kattaa lisäksi metodologiaa sekä tutkimuksen kulkua käsittelevät alaluvut.

Tutkimuksen pääluke kaksi on luonteeltaan osittain vielä aiheeseen johdatteleva. Luvussa tarkastellaan rikosprosessia ja sen tarkoitusta syyttäjän näkökulmasta. Alaluvussa 2.2 luodaan myös katsaus syyttäjän asemaan ja sen kehittymiseen läpi rikosprosessin. Lisäksi luvussa määritellään tutkimuksen kannalta keskeisimpiä käsitteitä ja prosessioikeuden periaatteita, joista alaluvussa 2.3 käsittelyyn otetaan erityisesti muun muassa Syyttäjälaitoksesta annetun lain 9 §:ssä ja hallintolain 6 §:ssä säädetty objektiviteettiperiaate sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen, Suomen perustuslain ja esitutkintalain turvaama syyttömyysolettama.

Pääluvussa kolme käsitellään rikosprosessin vaiheista ensimmäistä eli esitutkintaa. Luvussa perehdytään esitutkintalaissa tutkinnalle asetettuihin tarkoituksiin ja tavoitteisiin. Tarkastelu on keskitetty syyttäjän työn kannalta keskeisimpiin säännöksiin, eli erityisesti esitutkintayhteistyötä ja syyttäjän roolia käsitteleviin lainkohtiin. Esitutkintayhteistyön lisäksi luvussa kolme pohditaan erityisinä keinoina oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden varmistamiseen ETL 5:2.2:n mukaista esitutkinnan täydentämistä (alaluku 3.4) sekä ETL 3:10:ssä säädettyä tutkinnan rajoittamista (alaluku 3.5).

Tutkimuksen luku neljä rakentuu vastaavasti syyteharkintavaiheen tarkastelusta keskittyen oikeudenkäyntiaineiston muodostumiseen syyteharkinnassa. Luontevana jatkumona esitutkintavaiheen tarkastelulle luvun alussa käsitellään esitutkinnassa kerätyn aineiston merkitystä syyteharkinnan kannalta. Näkökulman muuttuessa esitutkinnasta syyteharkintavaiheeseen myös tarkasteltava lainsäädäntö vaihtuu esitutkintalaista oikeudenkäymiskaareen ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin. Luku jatkuu kronologisesti syyttäjän syyteratkaisun tarkastelulla alaluvussa 4.2 sekä haastehakemuksen tarkastelulla alaluvussa 4.3. Luvun neljä viimeisessä alaluvussa käsitellään hyödyntämiskieltoja ja erityisesti vielä ennakkollista hyödyntämiskieltoa sen ollessa esitutkinnan täydentämistä ja rajoittamista vastaavalla tavalla syyttäjän erityinen keino vaikuttaa oikeudenkäyntiaineiston muodostumiseen.

Tutkimuksen viimeisessä pääluvussa, luvussa numero viisi, esitetään yhteenveto keskeisimmistä tutkimuksessa käsitellyistä teemoista ja tutkimuskysymyksen kannalta tärkeimmistä huomioista. Luvussa esitellään myös tutkimuksesta saadut tutkimustulokset ja niistä tehdyt johtopäätökset sekä kehitysehdotukset.

2 SYYTTÄJÄN ROOLI RIKOSPROSESSISSA ERITYISESTI EPÄILLYN OIKEUKSIEN TOTEUTUMISEN NÄKÖKULMASTA

2.1 Rikosprosessin funktiot

Rikosprosessi perustuu pohjimmiltaan sille asetettuihin yhteiskunnallisiin päämääriin eli poliittisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin arvoihin ja tavoitteisiin.³⁹ Näiden arvojen pohjalta yhteiskunnan ja yksilöiden toimintaa ohjataan haluttuun suuntaan, hyvänä ja sallittuna pidettävään käyttäytymiseen. Vastaavasti arvojen osoittamien tavoitteiden vastaisesta toiminnasta seuraa sanktioita. Rikosprosessin funktiot muotoutuvat siten oikeutetuista ja perustelluista odotuksista, joihin prosessin keinoin vastataan.⁴⁰ *Pölönen* on yhdistellyt näitä näkökulmia ja kiteyttänyt prosessin tavoitteeksi sille annettujen yhteiskunnallisten tehtävien täyttämisen eli 1) käyttäytymisen ohjaamisen⁴¹, 2) konfliktinratkaisun, 3) oikeussuojan ja -turvan⁴² tarjoamisen sekä 4) oikeuden kehittämisen.⁴³

Rikosprosessin tehtävät ja tavoitteet kuitenkin vaihtelevat – tai saavat ainakin erilaisia painotuksia – riippuen siitä, tarkastellaanko prosessia esimerkiksi yhteiskuntapoliittisesti yleisellä tasolla vai prosessitoimijoiden näkökulmasta. Myös toimijoiden taholta tarkasteltuna eroa on sillä, lähestytäänkö prosessia esitutkintaviranomaisen, syyttäjän vai tuomioistuimen

³⁹ *Pölönen* 2003, s. 29.

⁴⁰ *Launiala* 2010a, s. 3. Ks. funktioiden erittelystä ja lainkäytön funktioista syvemmälläkin oikeussosiologisella tasolla *Ervasti* 2002. *Ervasti* esittää artikkelissaan, että pidemmälle viety funktioajattelu voisi avata ovia ja kehittää myös suomalaista prosessioikeuden tutkimusta. *Ervasti* 2002, s. 69.

⁴¹ Käyttäytymisen ohjaamisen funktioon sisältyvät sekä rikoslain (RL, 39/1889) erityis- että yleisestävyyden tavoitteet. Näistä erityisestävyyden pyrkimyksenä on, että rangaistukseen tuomitseminen vähentää sanktion saaneen tekijän halua jatkaa rikollista toimintaa. Yleisestävyydellä pyritään luomaan rikollisuutta ennalta ehkäisevä vaikutus kaikkiin oikeusjärjestelmän piirissä toimiviin henkilöihin nähden. Ks. esim. *Vuorenpää* 2007, s. 21.

⁴² Oikeusturva ja oikeussuoja ovat käsitteinä hankalasti määriteltäviä ja myös niiden välinen suhde voi jäädä epäselväksi. Lyhyesti määriteltynä oikeusturva on Suomen perustuslain 21 §:n takaama perusoikeus, johon lukeutuvat lainalaisuuden periaate, hyvän hallinnon takeet sekä oikeudenkäytön riippumattomuus. Oikeussuojasta puhuttaessa tarkoitetaan usein niitä keinoja, joilla oikeusturvan toteutuminen pyritään varmistamaan. Oikeusturvasta ja oikeussuojasta tarkemmin ks. esim. *Hallberg ym.* 2011, III YKSITTÄISET PERUSOIKEUDET > 17. Oikeusturva (PL 21 §). Selvyyden vuoksi tässä tutkimuksessa käytetään jatkossa vain termiä oikeusturva.

⁴³ *Pölönen* 2003, s. 28. Ks. *Ekelöf ym.* 2016, s. 13–20.

näkökulmasta.⁴⁴ Eryityisesti ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa on nähty näiden funktioiden muuttuvan myös rikosprosessin vaiheiden mukana.⁴⁵

Näkökulmasta riippumatta tavoitteet ovat osin päällekkäisiä ja ristiriitaisiakin. Esimerkiksi käyttäytymisen ohjaaminen ja oikeusturva ovat toisiinsa nähden kollisiossa.⁴⁶ Käyttäytymisen ohjaamisen keskeisimpänä tavoitteena on ennaltaehkäistä tulevia oikeudenloukkauksia etenkin yhteiskunnan tasolla.⁴⁷ Äärimmillään se voi vaatia rikosoikeudellisen vastuun toteuttamista rangaistukseen tuomitsemalla. Rikosprosessin yhteydessä oikeusturvasta puhuttaessa tarkoitettaneen puolestaan usein rikoksen uhriksi joutuneen asianomistajan loukattujen oikeuksien suojaamista tai vaihtoehtoisesti yhteiskunnan suojaamista rikollisuudelta.⁴⁸ Oikeusturvafunktio edellyttää toteutuakseen kuitenkin myös rikoksentekijän oikeuksien ja etujen huomioimista. Siksi käyttäytymisen ohjaaminen ja rikoksentekijän oikeusturva eivät välttämättä pääse toteutumaan täysimääräisesti yhtä aikaa. Prosessin toimijat joutuvat siksi jatkuvasti punnitsemaan oikeushyvien keskinäistä painoarvoa ja tärkeysjärjestystä sekä tekemään päätöksiä siitä, mille oikeushyväle on kulloisessakin tilanteessa annettava etusija.

Ruotsissa rikosprosessin tavoitteet on usein nähty vielä selkeämmin vastakkaisina ja erillisinä: *Ekelöf* erottelee teoksessaan rikosten torjuntaa korostavan sekä oikeusturvaan keskittyvän tulokulman.⁴⁹ Näkemykseni mukaan prosessin funktioita ei kuitenkaan ole välttämättä eriyttää toisistaan täysin. Päinvastoin hedelmällisempää olisi tutkia ja kehittää kokonaiskuvaa lainkäytön ja rikosprosessin useista funktioista ja niiden keskinäisuuhteista.⁵⁰ Osittain ristiriitaisistakin päämääristä ja painotuksista huolimatta nämä tavoitteet voivat myös täydentää toisiaan. Joka tapauksessa yhdessä ne luovat rikosprosessioikeudesta sellaisen, jollaisena sen tänä päivänä tunnemme.

⁴⁴ *Pölönen* 2003, s. 18. Näiden lisäksi prosessitoimijoiksi on toisinaan luettu sekä syytetyn puolustus että asianomistajan tukihenkilö, eli käytännössä asianosaisten asiamiehet. *Launiala* 2010a, s. 20.

⁴⁵ Tätä kutsutaan eriytetyksi funktioajatteluksi. *Ekelöf ym.* 2016, s. 30–31. Ks. myös *Launiala* 2010a, s. 6 ja *Launiala* 2010c, s. 117. Ylipäättään keskustelu funktioista on herännyt suomalaisessa prosessioikeudessa pitkälti Ruotsin esimerkin innoittamana. *Ervasti* 2002, s. 50.

⁴⁶ *Jonkka* 2003, s. 988.

⁴⁷ *Vuorenpää* 2007, s. 15.

⁴⁸ Ks. *Vuorenpää* 2007, s. 10.

⁴⁹ *Ekelöf ym.* 2016, s. 30–31.

⁵⁰ *Ervasti* 2002, s. 60.

2.2 Syyttäjä rikosprosessin toimijana

2.2.1 Syyttäjän tehtävät rikosprosessissa

Syyttäjän keskeisin tehtävä on rikosvastuun toteuttaminen.⁵¹ Siksi syyttäjän näkökulmasta tarkasteltuna prosessifunktioista korostunevat usein käyttäytymisen ohjaamisen sekä konfliktinratkaisun tavoitteet. Kuitenkin myös syyttäjän on huomioitava tehtävissään kaikki rikosprosessin funktiot eli myös oikeusturvan tarjoamisen sekä oikeuden kehittämisen tavoitteet.⁵² Oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden ja puolueettomuusvaatimuksen kannalta juuri oikeusturvafunktio on erityisen merkityksellinen.

Syyttäjälaitoksesta annetun lain 9 pykälän mukaisesti syyttäjän tehtävänä on huolehtia rikosvastuun toteutumisesta käsiteltävänä olevassa asiassa 1) tasapuolisesti, 2) joutuisasti ja 3) taloudellisesti ”asianosaisten oikeusturvan ja yleisen edun edellyttämällä tavalla”. Lainkohta kuvaa syyttäjän roolin ulottuvuuksia nähdäkseni hyvin ja monipuolisesti. Siinä missä syyttäjän ydintehtävä on rikosoikeudellisen vastuun toteuttaminen saattamalla rikosentekijät syytteeseen, on syyttäjän tehtävässään huomioitava myös muita intressejä lainkohdan osoittamalla tavalla. Syyttäjällä voidaankin katsoa olevan sekä ajallisesti että tehtävällisesti kaikista prosessin toimijoista laaja-alaisin rooli.⁵³

Syyttäjälaitoksesta annetussa laissa säädetyn mukaisesti syyttäjän tulee siis huolehtia rikosvastuun toteuttamisesta tasapuolisesti ja asianosaisten oikeusturvan edellyttämällä tavalla. Oikeusturva on myös Suomen perustuslain 21 §:n turvaama perusoikeus, jollaisena sille on annettava etusija sen ollessa ristiriidassa ei-perusoikeustasoisten oikeuksien kanssa (PL 106 §).⁵⁴ Siten oikeusturvan toteutuminen on asetettava tarvittaessa rikosvastuun toteuttamisen edelle. Tämä tarkoittaa tuomittavan seuraamuksen oikeasuhtaisuuden varmistamista sekä äärimmilleen vietyinä tuomitsematta jättämistä – tai syyttäjän tehtävien näkökulmasta syyttämättä jättämistä – epäillyn perusteltujen oikeuksien turvaamiseksi.

Oikeusturvaan ja PL 21 §:ään sisältyy myös oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimus eli jokaisen oikeus saada asiansa käsitellyksi lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa.

⁵¹ Jokela 2008, II. Rikosprosessin osalliset ja tuomioistuimet > 2.1. Syyttäjä > 2.1.2. Syyttäjän asema ja tehtävät.

⁵² Lindberg 1997, s. 197.

⁵³ Jonkka 2003, s. 982.

⁵⁴ Ks. esim. Karhu 2003.

Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen kuuluvat lisäksi käsittelyn joutuisuus ja julkisuus sekä oikeus kuulluksi tulemiseen, perusteltuun päätökseen sekä muutoksenhakuun. Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus on tärkeää paitsi osapuolten oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta, myös siksi, että lopputulokseltaan oikeaakin ratkaisua voidaan pitää epäilyttävänä epäasianmukaisen menettelyn johdosta.⁵⁵ Oikeudenmukaisella menettelyllä on toisaalta myös itseisarvoa eli sitä ei tulisi nähdä ainoastaan välineenä oikeudenmukaiseen lopputulokseen.⁵⁶

Syyttäjän YSjäl 9 §:n mukainen, yleisen edun ja asianosaisten oikeudet huomioiva, tasapuolinen toiminta edesauttaa oikeudenmukaisten tuomioiden syntymistä rikosasioissa. Oikeudenmukaiseksi koettu menettely ja lopputulokset puolestaan vahvistavat yksilöiden luottamusta oikeusjärjestelmään ja sääntöjen noudattamisen kannattavuuteen.⁵⁷ Tällainen konfliktien ja rikollisuuden syntymisen ehkäiseminenhän on yhteiskunnallisesti ajatellen prosessin keskeisimpiä tarkoituksia.⁵⁸ Syyttäjä voi vaikuttaa koettuun oikeudenmukaisuuteen ja vahvistaa luottamusta oikeusjärjestelmään toimimalla oikeusturvavaatimuksen osoittamalla tavalla. Kun syyttäjä tällä tavoin huolehtii puolueettomuusperiaatteen toteutumisesta, edesauttaa hän samalla myös käyttäytymisen ohjaamisen funktion tavoitteita.

Toisaalta oikeudenmukaisuus voidaan nähdä myös rikosoikeudellisen vastuun toteuttamisen kautta. Kun rikosoikeuden tarkoituksena on ennen kaikkea turvata perusoikeuksien täysimääräinen toteutuminen, on rikosprosessin tehtävänä *Tolvasen* mukaan vastaavasti luoda tälle menettelylliset edellytykset.⁵⁹ Siten siinä missä rikosvastuun toteutuminen ja eritoten vastaajan oikeusturva saattavat toisinaan olla keskenään ristiriitaisia tavoitteita, suojataan rikosprosessissa aina pohjimmiltaan jonkun perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Rikosprosessissa onkin huomioitava epäillyn oikeuksien toteutumisen lisäksi myös asianomistajalle kuuluvien oikeuksien suojaaminen. Asianomistajan suojattuja oikeuksia on rikoksen johdosta loukattu, eikä epäillyn oikeusturvaa tule korostaa asianomistajan vastaavien oikeuksien kustannuksella.

Konfliktinratkaisun, käyttäytymisen ohjaamisen ja oikeusturvan tavoitteita yhdistellen rikosprosessin kenties kaikkein keskeisimpänä tavoitteena on aineellisen totuuden saavuttaminen eli se, että tuomiot vastaisivat mahdollisimman pitkälti todellista asiointilaa ja

⁵⁵ Pölönen 2003, s. 32.

⁵⁶ Jonkka 2003, s. 981.

⁵⁷ Pölönen 2003, s. 32–33.

⁵⁸ Vuorenpää 2007, s. 15.

⁵⁹ Tolvanen 2001, s. 409.

tapahtumainkulkua.⁶⁰ Aineellisen totuuden käsitettä on kuitenkin kritisoitu oikeuskirjallisuudessa, koska oikeudenkäynnissä voidaan parhaimmillaankin päästä vain lähelle aineellista totuutta. Täydellistä, todellista asiaintilaa vastaavaa totuutta on prosessissa mahdotonta saavuttaa. Siksi joudutaan tyytymään prosessuaaliseen totuuteen.⁶¹

Syyttäjän – tai laajemmin koko rikosprosessinkaan – ainoana tavoitteena ei siten ole rikosvastuun toteuttaminen ja syytteen ajaminen. Ainakaan se ei saisi sitä olla. Syyttäjälaitoksesta annetun lain 9 §:n osoittamalla tavalla yhtä suuri rooli syyttäjän toimenkuvassa tulisi antaa epäillyn oikeuksista huolehtimiselle sekä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja oikeusturvan vaatimusten toteuttamiselle.⁶² Rikosvastuun toteuttaminen ei ole synonyymi rangaistukseen tuomitsemille ja oikeusturvan toteuttamiseen kuuluu myös rikosprosessissa oikeudenkäynnin päätteeksi määrättävän seuraamuksen oikeasuhtaisuudesta huolehtiminen.⁶³ Kenties kaikkein epätoivottavin lopputulos rikosprosessissa on syyttömän tuomitseminen rangaistukseen.⁶⁴ Hyvää ja tuloksellista rikosvastuun toteuttamista on siten myös se, jos esitutkinnan tai syyteharkinnan päätteeksi todetaan, ettei asiassa ole syytä epäillä rikosta.⁶⁵

2.2.2 Rikosprosessin vaiheet ja niiden vaikutus syyttäjän rooliin

Rikosprosessi voidaan funktioiden kautta tarkastelun lisäksi nähdä myös erilaisten vaiheiden muodostamana ketjuna jo aiemmin luvussa 1.5 esitetyllä tavalla. Tällöin prosessista olisi eroteltavissa ainakin 1) esitutkintavaihe, 2) syyteharkintavaihe, ja 3) tuomioistuinkäsittely, joissain malleissa myös 4) rikosoikeudellisen seuraamuksen täytäntöönpano.⁶⁶

Syyttäjän asema ja tehtävät ovat siinä mielessä erilaisia kuin prosessin muilla toimijoilla, että ne muuttuvat hieman riippuen siitä, mistä prosessin vaiheesta on kyse. Esitutkintaviranomaisen ja tuomioistuimen roolien voidaan siten katsoa olevan jokseenkin selkeämmin rajattuja ja staattisempia. Syyttäjän rooli onkin mielenkiintoinen tutkimuskohde laaja-

⁶⁰ Ks. esim. *Hormia* 1978, s. 3–7, *Jonkka* 1991, s. 93–94 ja *Pölönen* 2003, s. 21.

⁶¹ Vaihtoehtoisesti voidaan käyttää nimitystä funktionaalinen totuus. Ks. esim. *Virolainen* 2003, s. 171–175 ja *Vuorenpää ym.* 2021, I JOHDATUS PROSESSIOIKEUTEEN > 4. Periaatteet prosessioikeudessa > Tavoiteperiaatteet ja arvoperiaatteet > Varmuusperiaate > Prosessuaalinen totuus.

⁶² *Launiala* 2010, s. 16.

⁶³ Ks. *Vuorenpää* 2007, s. 212.

⁶⁴ *Pölönen* 2003, s. 30.

⁶⁵ *Helminen ym.* 2014, s. 20 ja *Tolvanen* 2001, s. 409. Ks. myös *Jonkka* 2003, s. 981.

⁶⁶ *Helminen ym.* 2014, s. 17 ja *Koljonen* 2010, s. 72. Vrt. toisin *Jonkka* 2003, s. 982. *Jonkka* näkee prosessin kolmivaiheisena siten, että täytäntöönpanovaihetta ei enää luettaisi rikosprosessin ketjuun.

alaisuutensa lisäksi nimenomaan muovautuvaisuutensa vuoksi. Erityisen keskeinen rooli syyttäjällä on oikeudenkäyntiaineiston muodostumisen sekä puolueettomuusvelvoitteen näkökulmasta prosessin alkuvaiheissa, esitutkinnassa ja syyteharkinnassa, jonka vuoksi myös tässä tutkimuksessa keskitytään näihin vaiheisiin.

Esitutkinta- ja syyteharkintavaiheissa syyttäjä ei ole vielä jutun asianosainen, vaan tällöin roolia voisi verrata ennemminkin puolueettoman tuomarin rooliin. Tämä tarkoittaa sitä, että syyttäjän on poimittava aineistosta niin epäillyn syyllisyyden puolesta kuin sitä vastaankin puhuvia seikkoja.⁶⁷ Syyttäjän on syyteharkinnassaan sekä esitutkintaan osallistuessaan toimittava epäillyn oikeusturvan edellyttämällä tavalla puolueettomasti niin, ettei toimintaa ohjaavana tavoitteena ole syytteen nostaminen vaan asian selvittäminen.

Jutun asianosainen syyttäjistä tulee vasta, kun hän syyteharkinnan päätteeksi päättää nostaa syytteen.⁶⁸ Syytteen nostamisen jälkeen syyttäjän keskeinen tehtävä on ajaa syytettyä siten, että se menestyy tuomioistuimessa.⁶⁹ Tämä väistämättä vaikuttaa syyttäjän rooliin suhteessa syytettyyn niin, että syyttäjistä tulee syytetyn vastapuoli. Syyttäjistä ei kuitenkaan tässäkin vaiheessa tule asian osapuolta, vaan ainoastaan asianosainen.⁷⁰

Syyttäjän asianosaisasema tuomioistuinmenettelyn aikana ei ole sikäli itsestään selvä, että näin ei kaikissa Euroopan maissa ole. Esimerkiksi Saksassa syyttäjää ei nähdä missään vaiheessa jutun asianosaisena, vaan pikemminkin yhdistävänä toimijana esitutkinnan ja tuomioistuinkäsittelyn välillä.⁷¹ Tällöin syyttäjän asema näyttöä muutoinkin paljon kapeampana kuin Suomen prosessioikeudessa. Sinänsä sillä, ajatellaanko syyttäjän olevan prosessissa asianosaisasemassa, lienee käytännön kannalta vain vähän merkitystä.⁷²

Kuitenkaan syyttäjän roolia jutun asianosaisena ei tulisi ainakaan korostaa. Syyttäjä on nähtävä toiminnassaan myös yleisen edun valvojana, jota asianosaisaseman korostaminen uhkasi.⁷³ Tästä syyttäjän roolista yhteiskunnan etujen varmistajana johtuu osaltaan myös se,

⁶⁷ Tolvanen 2003, s. 360. 2000-luvun alkupuolella on käyty toisaalta oikeudellista keskustelua myös siitä, onko syyttäjien ja tuomarien välinen ero hämärtyneet liiaksikin. Vaarana on se, että tämän hämärtyneen myötä myös syyte- ja tuomitsemiskynnykset lähenevät toisiaan liikaa. Tästä tarkemmin ks. esim. Jonkka 2003, s. 967–977 ja Toivola 2000, s. 593–594.

⁶⁸ Helminen ym. 2014, s. 161 ja Tolvanen 2004, s. 64. Asianosaisasema muodostuu siten asian tullessa vireille kanteen, tai rikosasioissa haastehakemuksen, jättämisen perusteella. Tätä kutsutaan muodolliseksi eli prosessuaaliseksi asianosaiskäsitteeksi. Virolainen – Pölönen 2004, s. 27.

⁶⁹ Tolvanen 2003, s. 360 ja VKS 2001, s. 38.

⁷⁰ Virolainen – Pölönen 2004, s. 29.

⁷¹ Roxin 1998, s. 52.

⁷² Janhonen 2012, s. 47.

⁷³ Virolainen – Pölönen 2004, s. 31. Ks. myös Janhonen 2012, s. 47.

että syyttäjän on kaikessa toiminnassaan otettava huomioon myös oikeusturvanäkökohdat ja epäillyn etujen toteutuminen.⁷⁴ Vaikka syyttäjistä tulee syyteharkinnan jälkeen asianosainen, ei syyttäjä ole koskaan itse konfliktin osapuolena. Tästä syystä syyttäjältä voidaan lainkäyttäjänä vaatia tasapuolisuutta ja puolueettomuutta.⁷⁵

2.3 Objektiviteettiperiaate

2.3.1 Puolueettomuusvaatimus syyttäjää velvoittavana periaatteena

Edellä kuvatulla tavalla syyttäjä on rikosprosessissa keskeinen toimija perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen takaajana.⁷⁶ Syyttäjän tehtäviä koskeva YSjäl 9 § sisältää oikeusturvavelvoitteen lisäksi myös syyttäjää vahvasti velvoittavan objektiivisuus- eli puolueettomuusperiaatteen, jota voidaan kutsua myös objektiviteetti- tai puolueettomuusvaatimukseksi.

Objektiivisuus- tai objektiviteettiperiaate on niin prosessi- kuin hallinto-oikeudenkin kantavia periaatteita ja siitä on sellaisena säädetty myös laintasoisella säännöksellä.⁷⁷ Objektiivisuusperiaate sisältyy Syyttäjälaitoksesta annetun lain lisäksi hallintolain 6 §:n mukaisiin hallinnon oikeusperiaatteisiin. Lainkohdassa viranomaisen toimilta edellytetään puolueettomuutta ja oikeasuhtaisuutta tavoiteltavaan päämäärään nähden. Hallinnossa asioivia on kohdeltava tasapuolisesti. Myös syyttäjää valtion virkamiehenä velvoittavat hallintolain asettamat vaatimukset.

Esitutinnan osalta puolueettomuusvaatimus on sisällytetty esitutkintalain 4 luvun sisältämiin esitutkintaperiaatteisiin. Luvun 1 §:ssä on säädetty, että ”*esitutkinnassa on selvítettävä ja otettava huomioon sekä rikoksesta epäiltyä vastaan että hänen puolestaan vaikuttavat*

⁷⁴ Virolainen – Pölönen 2003, s. 439.

⁷⁵ Virolainen – Pölönen 2004, s. 87. Vrt. toisin Tolvanen 2003, s. 360. Tolvasen mukaan syyttäjän roolin muuttuessa asianosaisuudeksi siirtyy päävastuu syytetyn oikeusturvasta tuomioistuimelle ja syytetyn puolustukselle.

⁷⁶ Jokela 2018, s. 64–65. Ks. myös VKS 2001, s. 8.

⁷⁷ Oikeuslähdeopissa oikeusperiaatteet ovat jo aiemmin kerrotulla tavalla perinteisesti lukeutuneet sallittuihin oikeuslähteisiin, kun taas lailla säädetty normit kuuluvat vahvasti velvoittavien oikeuslähteiden ryhmään. Normit ovat siten ehdottomia ja saavat tulkinnassa etusijan, kun taas periaatteille annettava merkitys määrittyy tapauskohtaisesti. Kun puolueettomuusperiaate on periaate-nimestään huolimatta säädetty laintasoisella säännöksellä, on periaatteen oikeuslähdeopillinen asema vahvasti velvoittava. Ks. Aarnio 1989, s. 220–221 ja Aarnio 2011, s. 68–69.

seikat ja todisteet”. Kun syyttäjä on rikosprosessissa mukana aina esitutkintavaiheesta lähtien, on hänen toimittava tutkinnassa lainkohdan edellyttämällä tavalla.

Näiden nimenomaisten säännösten lisäksi objektiivisuusperiaate vaikuttaa myös viranomaisen esteellisyyttä koskevien säännösten taustalla. Syyttäjän esteellisyydestä on säädetty Syyttäjälaitoksesta annetun lain 24 §:ssä. Lainkohdan 1 momentin kohdissa 1–5 on säädetty niistä erityisistä tilanteista, joissa syyttäjä on aina esteellinen toimimaan. Lisäksi YSjäl 24.1 §:n 6 kohdan nojalla syyttäjä on esteellinen muissakin tilanteissa, mikäli jokin seikka on omiaan antamaan syyn epäillä syyttäjän puolueettomuutta käsillä olevassa asiassa. Näin ollen esteellisyyttä ei ole rajattu koskemaan vain tiettyjä laissa tyhjentävästi määritelty tilanteita. Esteellisyyttä koskevat säännökset ovatkin merkittävä osa syyttäjän objektiviteettivoitetta. Esteellisyys on objektiivisuusperiaatteen sisälle sijoittuvana teemana kuitenkin niin laaja, että olen katsonut tarkoituksenmukaiseksi rajata esteellisyyden tätä pidemmälle ulottuvan tarkastelun tämän tutkimuksen ulkopuolelle.⁷⁸

Valtakunnansyyttäjänviraston syyttäjän toimenkuvan kehittämistä koskevassa mietinnössä syyttäjän roolia rikosprosessissa on verrattu suodattimen toimintaan: rikosvastuun ohella syyttäjä vastaa yksilön oikeusturvan toteutumisesta arvioiden kussakin tapauksessa oikeudenkäyntiaineiston ja relevantit oikeuskysymykset niin, etteivät syyttömät joudu syytteeseen.⁷⁹ Käytännössä syyttäjällä on paljon vaikutusvaltaa siihen, mitkä jutut päätyvät tuomioistuimen käsiteltäviksi ja miten kattavasti ne on tutkittu. Syyttäjällä on siten merkittävä vastuu siitä, että syyteharkinnassa karsiutuvat – suodattuvat – sellaiset jutut, joita ei ole tarkoituksenmukaista saattaa tuomioistuimen käsiteltäviksi.⁸⁰

Edellä kerrotulla tavalla syyttäjän rooli on erilainen rikosprosessin eri vaiheissa, ja siten myös puolueettomuusvaatimus ikään kuin elää näiden vaiheiden mukana. Vaikka puolueettomuutta vaaditaan syyttäjältä läpi koko prosessin, näyttäytyy vaatimus hieman erilaisena rikosprosessin vaiheesta riippuen. Ennen kaikkea merkitystä on sillä, onko kyse jutun alkuvaiheista, jolloin syyttäjää ei ole vielä pidettävänä asianosaisena, vai syytteen nostamisen jälkeisestä ajasta, jolloin syyttäjä toimii oikeudenkäynnissä syytetyn vastapuolena.

⁷⁸ Syyttäjän esteellisyydestä puolueettomuusvaatimuksen sisältyvänä elementtinä ks. esim. KKO 2000:51 ja Vuorenää 2007, s. 235–267.

⁷⁹ VKS 2001, s. 7. Ks. myös Jonkka 1992, s. 51–52. Jonkka on kritisoinut rikosprosessin suodattimesta puhumisen antavan syyttäjän roolista turhan passiivisen kuvan. Mielipiteeseen on helppo yhtyä, joskin puhtaasti oikeusturvan ja objektiviteettiperiaatteen toteuttamisen näkökulmasta termi on mielestäni varsin kuvaava.

⁸⁰ Jonkka 1992, s. 53 ja 2003, s. 982. Objektiivisuuden ja syytetyn oikeuksien toteutumisen lisäksi tämä toki edistää myös prosessiekonomisia tavoitteita.

Esitutkinta- ja syyteharkintavaiheessa objektiivisuusvaatimus on syyttäjää velvoittavana periaatteena kaikkein vahvimmillaan.⁸¹ Vaikka syytteen nostaminen näyttäisi syyttäjän näkökulmasta todennäköiseltä jo esitutkinnasta alkaen, on syyttäjän toimittava esitutkinnassa korostuneen puolueettomasti ja selvitettävä niin epäillyn syyllisyyden kuin syyttömyydenkin puolesta puhuvia seikkoja tasapuolisesti. Syyttäjä ei voi suhtautua epäiltyyn tulevana vastaapuolenaan.⁸² Valtakunnansyyttäjä onkin kiinnittänyt kanteluratkaisussaan huomiota siihen, ettei syyttäjällä saa olla ennakkokäsitystä asiasta. Kyseisessä tapauksessa jutun syyttäjä vaihdettiin, kun tämä oli ennen esitutkintapöytäkirjan saamista ilmaissut asianomistajan avustajalle tekevänsä asiassa syyttämättäjäättämisspätöksen.⁸³

Vaikka syyttäjän rooli muuttuu tuomioistuinkäsittelyssä asianosaisuudeksi, vaaditaan syyttäjältä myös oikeudenkäynnissä tasapuolisuutta syytteen ajamisessa.⁸⁴ Syyttäjä toimii rikosprosessissa yhteiskunnan etujen toteutumisen varmistajana eli hän ei edusta prosessissa itseään tai omia intressejään. Siksi syyttäjän tehtävänä ei prosessin asianosaisena ollessaankaan ole ainoastaan rikosvastuun toteuttaminen vaan myös objektiivinen oikeusturvasta huolehtiminen.⁸⁵ Oikeudenkäyntivaiheessakin puolueettomuusperiaatteen toteuttaminen edellyttää syyttäjältä aktiivisia toimia aineellisen totuuden selvittämiseksi ja seuraamuksen oikeudenmukaisuuden varmistamiseksi. Siten syyttäjän rooli on pääkäsittelyssä erilainen verrattuna tuomioistuimeen. Tuomioistuimen osalta objektiivisuusvaatimuksen täyttäminen edellyttää vain passiivisuutta suhteessa syytetyn syyllisyyttä tukevan näytön hankkimiseen sekä puolueettomuutta asiaa ratkaistaessa.⁸⁶

Pääkäsittelyyn verrattaessa syyttäjää velvoittavan puolueettomuusperiaatteen painoarvo jälleen kasvaa syyttäjän harkitessa muutoksenhakua alioikeuden antaman tuomion jälkeen. Tässä vaiheessa syyttäjän asianosaisasema muuttuu siten, että tuomion antamisen jälkeen syyttäjä ei ole enää syytetyn vastapuolena samalla tavoin kuin oikeudenkäynnin aikana.⁸⁷ Harkitessaan muutoksen hakemista tuomioon syyttäjän on toteutettava ikään kuin uusi syyteharkinta pääkäsittelyssä esitettyyn oikeudenkäyntiaineistoon perustuen.⁸⁸ Tätä aineistoa ja

⁸¹ Tolvanen 2004, s. 65.

⁸² Tolvanen 2004, s. 64. Ks. myös Helminen ym. 2014, s. 91 ja Virolainen – Pölönen 2003, s. 440.

⁸³ VKS 230/21/00.

⁸⁴ Virolainen – Pölönen 2004, s. 87.

⁸⁵ Virolainen – Pölönen 2004, s. 87–88. Vrt. kuitenkin toisin Tolvanen 2003, s. 360. Tolvasen käsityksen mukaan syyttäjän roolin muutos asianosaisuudeksi vaikuttaa myös puolueettomuusvaatimukseen siten, että tuomioistuimella ja/tai puolustuksella on päävastuu syytetyn oikeusturvasta huolehtimisesta

⁸⁶ Tämä perustuu ennen kaikkea menettelyn akkusatorisuuteen. Vuorenpää 2007, s. 213. Akkusatorisesta menettelystä tarkemmin ks. alaluku 4.3.

⁸⁷ Vuorenpää 2007, s. 232.

⁸⁸ Nissinen 1999, s. 224.

tuomioistuimen ratkaisua arvioidessaan syyttäjän on toimittava jälleen objektiviteettivelvoitteen vaatimalla tavalla.⁸⁹ Tällä tavoin objektiviteettiperiaatteella on jälleen tärkeä merkitys muutoksenhakuun tultaessa. Aiheen laajuuden vuoksi oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuutta sekä syyttäjän puolueettomuusvaatimusta muutoksenhakuvaiheessa ei ole mahdollista käsitellä tässä tutkimuksessa tätä tarkemmin.⁹⁰

2.3.2 Syyttömyysolettama objektiviteettiperiaatteen osana

Ennen kaikkea objektiviteettiperiaate velvoittaa syyttäjää selvittämään syyllisyyden puolesta puhuvien seikkojen lisäksi myös syyttömyyden puolesta puhuvat seikat sekä ottamaan ne toiminnassaan huomioon.⁹¹ Näin ollen objektiivisuusvaatimus on läheisessä yhteydessä myös itsenäisenä pidettävään periaatteeseen, EIS 6 artiklan 2 kohdassa määrättyyn syyttömyysolettamaan. Periaate on kirjattu Euroopan ihmisoikeussopimusta vastaavalla tavalla myös Yhdistyneiden kansakuntien (YK) yleiskokouksen Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimuksen (SopS 7/1976) eli KP-sopimuksen 14 artiklan 2 kohtaan seuraavasti: ”Jokaista rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen.”

Suomen kansallisessa lainsäädännössä syyttömyysolettama kuuluu esitutkintalain 4 luvun esitutkintaperiaatteisiin (ETL 4:2), jonka lisäksi sen voidaan katsoa sisältyvän perustuslain turvaamaan oikeusturvavaatimukseen (PL 21 §).⁹² Vaikka suomalaisessa lainsäädännössä periaatteesta on säädetty suoraan vain esitutkinnan osalta, koskee se esitutkintaviranomaisen lisäksi myös muita rikosprosessin toimijoita EIS 6 artiklan nojalla.⁹³

Syyttömyysolettaman taustalla on moraalinen ajatus yksilön vapaudesta, joka on otettu huomioon myös muita rikosprosessuaalisia normeja säädettyäessä.⁹⁴ Sen soveltaminen pienentää riskiä rikosprosessin epätoivotuimmasta lopputuloksesta, syyttömän tuomitsemista.⁹⁵ Siten

⁸⁹ Vuorenpää 2007, s. 232.

⁹⁰ Ks. objektiivisuudesta muutoksenhaussa esim. Vuorenpää 2007, s. 232–235.

⁹¹ Vuorenpää 2007, s. 198.

⁹² Virolainen – Pölönen 2004, s. 282.

⁹³ Launiala 2010a, s. 3–4.

⁹⁴ Nowak 2003, s. 31. Ideologialtaan syyttömyysolettama on esitetty alun perin common law -järjestelmässä, josta se on levinnyt myös romaanis-germaaniseen järjestelmään, johon Suomenkin oikeusjärjestelmän katsotaan kuuluvan. Roberts – Zuckerman 2004.

⁹⁵ Virolainen – Pölönen 2004, s. 283.

syyttömyysolettaman huomioiminen kuuluu tiiviinä osana myös prosessin oikeusturvafunktion ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteuttamiseen.

Syyttömyysolettaman kannalta merkittävää on todistustaakan jakautuminen rikosasioissa siten, että syyttäjän on näytettävä toteen kaikki ne väitteet ja seikat, joihin syyte perustuu (OK 17:3.1).⁹⁶ Lainkohdan mukaisesti syyttömyysolettama koskee nimenomaan niitä tosiseikkoja, joihin rikosvastuu voidaan perustaa. Siten syyttäjän keräämän oikeudenkäyntiaineiston on oltava niin kattava, että sen perusteella syyttäjä voi näyttää toteen muun muassa teon tai laiminlyönnin, tahallisuuden tai tuottamuksen sekä syy-yhteyden.⁹⁷ Syyttäjän todistustaakka on niin vahva, että sen on katsottu ulottuvan jopa rangaistavuuden poistaviin perusteisiin, joskin lähtökohtaisesti on syytetyn intressissä esittää todistelua näistä.⁹⁸

Syyttäjän on hankittava ja esitettävä tarpeellinen näyttö myös vaihtoehdoisen tapahtumainkulun ja mahdollisesti sovellettaviksi tulevien rikoslain (RL, 39/1889) mukaisten rangaistuksen vähentämis- (RL 4 luku) tai lieventämisperusteiden (RL 6:6) osalta.⁹⁹ Syyttömyysolettama tai objektiviteettiperiaatekaan eivät kuitenkaan velvoita syyttäjää esittämään kaikkia mahdollisia skenaarioita tapahtumainkulusta. Tarpeellisella näytöllä tarkoitetaan tältä osin sitä, että syyttäjän on esitettävä tuomioistuimelle sellaiset teonkuvaukseen nähden vaihtoehdoiset tapahtumainkulut, joita ei hän ei ole pystynyt rajaamaan varteenotettavan epäilyn ulkopuolelle.¹⁰⁰ Tämä esittämisvelvollisuus johtuu siitä, että tuomioistuimen on kyettävä todistusharkinnassaan arvioimaan vaihtoehdoisia tapahtumainkuluja sekä mahdollisten vastuuvapausperusteiden olemassaoloa tuomioistuimessa esitetyn oikeudenkäyntiaineiston perusteella. Siten mikäli syyttäjä ei ole esittänyt tarpeellisilta osin myös vaihtoehdoisia selitysmahdollisuuksia, ei tuomioistuin voi niitä todistusharkinnassaan punnita. Tällöin tuomioistuimen on ääritilanteessa hylättävä syyte puutteellisena.¹⁰¹ Syyttäjän esittämän oikeudenkäyntiaineiston objektiivisuus ja riittävyys määrittelevät siksi osaltaan sen, onko syytteen mahdollista ylipäätään menestyä.

Syyttömyysolettamaan ja syyttäjän todistustaakkaan kietoutuu tiiviisti myös *in dubio pro reo* -sääntö, jonka mukaan epäselvissä näyttötilanteissa asia on ratkaistava syytetyn

⁹⁶ *Launiala* 2010b, s. 9. OK 17:3.1: ”Rikosasiassa kantajan on näytettävä ne seikat, joihin hänen rangaistusvaatimuksensa perustuu.” Syyttäjän ajamassa rikosasiassa syyttäjä on lainkohdassa tarkoitettu kantaja.

⁹⁷ *Tolvanen* 2012, s. 244.

⁹⁸ *Jonkka* 2018, XL Todistelu > 11.10. Todisteiden arviointi > 11.10.2. Todistustaakka ja täyden näytön vaatimus rikosasioissa. Ks. myös KKO 1999:20.

⁹⁹ *Vanamo* 2001, s. 422.

¹⁰⁰ *Vuorenpää* 2007, s. 227.

¹⁰¹ *Vanamo* 2001, s. 422.

eduksi.¹⁰² Periaate vaikuttaa osana syyttömyysolettamaa näytön riittävyden, siis lopulta myös tuomitsemiskynnyksen, arviointiin.¹⁰³ Tämänkin periaatteen valossa syyttäjän on syytä olla hyvin perillä ajamansa syytteen sisällöstä ja arvioida saatavilla olevan näytön riittävyttä jo syyteharkinnassa tehdäkseen perustellun päätöksen siitä, onko asian tarkoituksenmukaista edetä tuomioistuimen käsiteltäväksi. Toisaalta syyttäjän toimenkuvaan ei tulisi kuulua tuomioistuimen lopullisen ratkaisun arvailu. Syyttäjän ei tarvitse syyteharkinnassa toimia tuomarina, eli syytteen nostamisen ja asian saattamisen tuomioistuimen käsiteltäväksi ei tule edellyttää sitä, että syyttäjä on aivan vakuuttunut syytetyn tuomitsemisesta.¹⁰⁴

Syyttömyysolettaman tai objektiviteettivelvoitteen ei tulisikaan johtaa syytekynnyksen nousemiseen tai siihen, että syyte jää nostamatta ilman päteviä perusteita. Perus- ja ihmisoikeusmyönteinen, oikeusturvaa liiaksi korostava ajattelu voi johtaa äärimmillään syyte- ja tuomitsemiskynnyksen eron kaventumiseen. Tämä tarkoittaisi sitä, että jollei syyttäjä ole täysin varma syytetyn tuomitsemisesta, jätetään syyte nostamatta.¹⁰⁵ Vaikka tässä tutkimuksessa pääpaino on syytetyn oikeuksien toteutumisessa, on prosessin oltava tasapuolinen ja oikeudenmukainen myös asianomistajan näkökulmasta.¹⁰⁶ Prosessissa on syyistä omat tehtävänsä niin syyttäjälle kuin tuomarillekin.

Syyttäjän vastuu syyttömyysolettaman toteutumisesta voidaan yhdistää objektiivisuusperiaatteeseen ja tiivistää siten, että syyttäjän toiminnassa syyttömyysolettaman toteutuminen nojaa siihen, että hän virkatoimissaan noudattaa objektiviteettiperiaatteen asettamaa puolueettomuuden vaatimusta.¹⁰⁷ Yksinkertaistettuna syyttömyysolettama merkitsee sitä, että jos rikosvastuun edellytysten täyttymisestä jää varteenotettava epäily, eli syyttäjä ei ole täyttänyt todistustaakkaansa, on tuomioistuimen hylättävä syyte.¹⁰⁸

¹⁰² Nowak 2003, s. 32–34.

¹⁰³ Tolvanen 2012, s. 247 ja Virolainen – Pölönen 2004, s. 286.

¹⁰⁴ Jonkka 2003, s. 977.

¹⁰⁵ Jonkka 2003, s. 979.

¹⁰⁶ Janhonen 2012, s. 45.

¹⁰⁷ Vuorenpää 2007, s. 181.

¹⁰⁸ Tolvanen 2012, s. 244.

2.4 Epäillyn puolustuksen merkitys syyttäjän puolueettomuusvaatimuksen kannalta

Rikosprosessin yhtenä lähtökohtana on osapuolten tasa-arvoisuus ja tasapuolisuus, jota kutsutaan myös aseiden tai asemien yhtäläisyydeksi (*equality of arms*).¹⁰⁹ Siitä huolimatta, että syyttäjää velvoittavat erilaiset osapuolten tasapuoliseen asemaan tähtäävät periaatteet ja säännökset, on syyttäjällä tosiasiallisesti epäiltyä paremmat lähtökohdat rikosprosessissa menestymiseen. Viranomaisena syyttäjällä on käytössään viranomaiskoneiston tuki ja esimerkiksi esitutkinnan ja poliisivoimien keinot, kuten oikeus turvautua pakkokeinoihin. Siten epäillyn/syytetyn keinot syyttömyytensä toteen näyttämiseksi ovat käytännössä selvästi heikommat.

Rikosprosessissa tutkittavana on kyseessä oleva tapahtumasarja ja tavoitteena aineellisen totuuden saavuttaminen. Käytännössä tutkitaan kuitenkin nimenomaan vastaajan syyllisyyttä. Tällöin vastaaja on konfliktin osapuolen lisäksi myös keskeisin todistaja asianomistajan ohella. Niinpä syyttäjän ja vastaajan epätasapainoista prosessuaalista asemaa tulisi jotenkin tasoittaa. Yhtenä keinona tähän on epäillyn oikeus käyttää avustajaa – ja jopa suoranainen avustajan käyttöön kannustaminen.¹¹⁰

Sekä perustuslain 21 §:n takaamaan oikeusturvaan että EIS 6 artiklaan, sen 3 kohdan b- ja c-alakohtiin, sisältyy jokaisen rikoksesta syytetyn oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytykset valmistella puolustustaan sekä oikeus puolustautua itse tai valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan avustuksella.¹¹¹ Tämä on keskeinen vastaajan asianosaisasemaa ilmentävä seikka. Vastaajaan ei tule suhtautua vain tutkinnan objektina vaan aktiivisena toimijana.¹¹² Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun 1 §:n mukaisesti epäillyllä on oikeus huolehtia itse puolustuksestaan niin esitutkinnan kuin oikeudenkäynninkin aikana.¹¹³ Käytännössä ainakin vakavammissa rikosasioissa epäillyn on kuitenkin syytä turvautua

¹⁰⁹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 439–440.

¹¹⁰ HE 14/1985 vp, s. 11–12.

¹¹¹ Myös oikeus vapaasti valita avustajansa kuuluu oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytyksiin. Kun asiakkaan ja avustajan suhde ja lopulta myös puolustuksen onnistuminen perustuvat luottamukselle, on oikeus valita itse avustajansa keskeinen myös puolustuksen tosiasiallisen onnistumisen kannalta. Toivola 2000, s. 594. Epäillyn puolustuksesta tarkemmin ks. Fredman 2018.

¹¹² Toivola 2000, s. 594.

¹¹³ KKO 2012:45 ratkaisun perustelut kohdat 20 ja 21: EIT on oikeuskäytännössään pitänyt tarpeellisenä asettaa erityisiä vaatimuksia sille, että epäillyn avustajasta luopuminen on pätevä. Epäillyllä on oltava tiedossa oikeutensa avustajaan sekä oikeus olla myötävaikuttamatta syyllisyytensä toteamiseen, jotta luopuminen voi olla pätevä. Epäillyllä on lisäksi oltava luopumisen merkitystä vastaavat vähimmäistakeet, jolla EIT tarkoittaa sitä, että epäillyn on oltava tietoinen häneen kohdistuvien epäilyjen sisällöstä siten, että pystyy ymmärtämään luopumisen merkityksen ja oikeudelliset vaikutukset.

lainoppineen avustajan apuun. Joka tapauksessa epäilylle on jo esitutkinnessa ilmoitettava oikeudestaan käyttää avustajaa (ETL 4:16).¹¹⁴

Syytetyn oikeus saada tieto häneen kohdistuvien syytteiden sisällöstä on edellytys sille, että tällä on tosiasiallinen mahdollisuus puolustautua. Sen lisäksi, että informaation on oltava riittävän tarkkaa ja annettava oikea kuva syytteestä, on syytetyn saatava se tietoonsa riittävän aikaisessa vaiheessa, jotta puolustuksen valmisteleminen jää aikaa.¹¹⁵ Syyttäjällä on keskeinen rooli tämän tiedon välittäjänä.

Pahimmillaan se, ettei syytetty saa ajoissa kattavaa käsitystä häneen kohdistuvista syytteistä ja seuraamuksena mahdollisesti tuomittavasta sanktiosta voi johtaa siihen, että kysymys avustajan määräämisestä nousee ajankohtaiseksi vasta pääkäsittelyssä.¹¹⁶ Erityisen ongelmallista tämä lienee joutuisuustavoitteen kannalta, kun näissä tilanteissa pääkäsittelyä joudutaan lykkäämään.¹¹⁷ Tai mikä pahempaa, syytetty ei käytä oikeuttaan avustajaan lainkaan.

Avustajan on muutenkin tarkoituksenmukaista olla mukana prosessissa mahdollisimman varhaisesta vaiheesta lähtien. Kuten syyttäjälläkin, myös epäillyn avustajalla on parhaat edellytykset esittää oikeudenkäynnissä menestyviä väitteitä ja todistelua, kun hänellä on mahdollisimman laaja ja oikea käsitys tapauksesta sekä prosessista jo aivan alusta alkaen. Kun avustaja on läsnä ja käytettävissä alusta alkaen, on hänen mahdollista tukea myös aineellisesti oikean ratkaisun saavuttamista esimerkiksi kuulustelukysymyksiä suuntaamalla.¹¹⁸ Näin asiasta saadaan mahdollisimman kattava kuva jokaisen asianosaisen näkökulmasta.

Lisäksi avustaja on valvomassa epäillyn oikeuksien toteutumista ja viranomaistoiminnan asianmukaisuutta.¹¹⁹ Esitutkinvaihe saattaa olla epäilylle raskas eikä epäilty usein tunne rikosprosessia sillä tavalla, että hänellä olisi valmiuksia huolehtia oikeuksiensa toteutumisesta, vaikka häntä niistä asianmukaisesti informoitaisiinkin.¹²⁰ Vaikka syyttäjää velvoittaa objektiviteettiperiaate ja hänen on syyteharkinnassaan huomioitava niin syyttömyyden puolesta kuin sitä vastaan puhuvat seikat, on avustajan merkitys erityisen keskeinen silloin, kun

¹¹⁴ Epäiltyä on lainkohdan mukaan informoitava oikeuksistaan viipymättä, kuitenkin viimeistään ennen kuulusteluja. Samassa yhteydessä epäilylle on ilmoitettava myös muista oikeuksistaan prosessissa.

¹¹⁵ *Ervo* 2008, s. 396.

¹¹⁶ Erityisesti vastaajan käsitys mahdollisista tai todennäköisistä seuraamuksista on huomattu käytännössä määrittävän päätöstä avustajan käytöstä. *Vanamo* 2001, s. 420.

¹¹⁷ *Vanamo* 2001, s. 420.

¹¹⁸ *Tapanila* 2004, s. 13–14.

¹¹⁹ *Tapanila* 2004, s. 13.

¹²⁰ *Tolvanen* 2003, s. 355.

esitutkinnassa on ilmennyt myös syyttömyyden puolesta puhuvia seikkoja.¹²¹ Epäilty ei välttämättä itse osaa tuoda näitä esille ja kiinnittää tutkijoiden huomiota kannaltaan edullisiin yksityiskohtiin. Näin ollen epäillyn avustaja voi toiminnallaan rikastuttaa oikeudenkäyntiaineistoa.¹²²

Esitutkintalain 10 luvun 1 §:n mukainen oikeus loppulausunnon antamiseen esitutkinnan päätteeksi konkretisoituu oikeastaan ainoastaan tilanteissa, joissa epäillyllä on käytössään oikeusoppinut avustaja.¹²³ Loppulausunnon antaminen esitutkinnan päätteeksi ei ole välttämätöntä, joskin se lienee käytännössä varsin yleistä ainakin laajemmissa rikosasioissa silloin, kun epäillyllä on avustaja. Loppulausunto tarjoaa epäillylle mahdollisuuden lausua käsityksensä asiasta ja mahdollisista esitutkinnassa ilmenneistä puutteista. Siinä on myös mahdollista kuulustelutilanteita laajemmin ottaa kantaa asian kannalta relevantteihin oikeudellisiin seikkoihin. Lisäksi hyvä loppulausunto ensinnäkin ehkäisee tarpeetonta todistelua pääkäsittelyvaiheessa ja toisaalta osoittaa, onko esitutkintaa vielä tarvetta jatkaa.¹²⁴

Menettelyn onkin katsottu hyödyttävän niin syyttäjän syyteharkintaa kuin oikeudenkäyntivaiheita, sillä loppulausunnon kautta syyttäjä ja tuomioistuin saavat varsin varhaisessa vaiheessa kattavan kuvan epäillyn suhtautumisesta käsiteltävään asiaan.¹²⁵ Suurimmat hyödyt loppulausuntomenettelyllä saavutetaan silloin, kun se on luonteeltaan ikään kuin epäillyn avustajan ja syyttäjän välistä vuoropuhelua.¹²⁶ Siksi oikeusministeriön työryhmä on ehdottanut esitutkintalakia muutettavaksi niin, että esitutkintalain yhteistyövelvollisuutta koskevaan 5 luvun 3 §:ään otettaisiin maininta syyttäjän osallistumisesta loppulausuntomenettelyyn.¹²⁷

Tämän tutkimuksen tutkimusongelman kannalta relevantein kysymys on, vaikuttaako epäillyn puolustuksen laatu ja avustajan käyttö syyttäjän puolueettomuusvaatimuksen ulottuvuuteen. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty tästä eriäviä näkemyksiä. Esimerkiksi *Vanamo* ja *Vuorenpää* ovat olleet sitä mieltä, että syyttäjää velvoittavat tasapuolisuuteen tähtäävät periaatteet säilyvät yhtä velvoittavina riippumatta epäillyn tosiasiallisesta asemasta.¹²⁸

¹²¹ *Tolvanen* 2003, s. 361.

¹²² *Tapanila* 2004, s. 25.

¹²³ *Tapanila* 2004, s. 32.

¹²⁴ *Tolvanen* 2001, s. 411.

¹²⁵ *Tapanila* 2004, s. 32–33 ja *Toivola* 2000, s. 596. Tästä syystä olisi eduksi, mikäli loppulausuntopyynnöt muotoilisi poliisin sijaan syyttäjä. *OM* 2020:6, s. 41.

¹²⁶ *OM* 2020:6, s. 41.

¹²⁷ *OM* 2022:14, s. 98.

¹²⁸ *Vanamo* 2001, s. 422 ja *Vuorenpää* 2003, s. 995–998.

Tolvanen on puolestaan esittänyt, että puolueettomuusvaatimus muuttuu rikosprosessin edessä siten, että syytteen nostamisen jälkeen vastuu syytetyn oikeusturvasta siirtyy puolustukselle ja tuomioistuimelle.¹²⁹

Käytännössä syyttäjän epäillyn oikeuksista ja osapuolten tasapuolisuudesta huolehtimisella on korostunut merkitys silloin, kun epäillyllä ei ole avustajaa. Tämä on helposti nähtävissä esimerkiksi seuraamalla syyttäjän toimintaa pääkäsitelyssä. Mikäli syytetyllä ei ole apunaan lainoppinutta asiamiestä, saattaa syyttäjä prosessin asiantuntijana osaltaan huolehtia myös syytetyn prosessuaalisten oikeuksien toteutumisesta. Vuorenpää on kutsunut tätä puolueettomuuden ulottuvuutta myös huolehtimisvelvoitteeksi tarkoittaen termillä eritoten sitä, että oikean lopputuloksen saavuttaminen voi vaatia syyttäjältä eritasoisia toimenpiteitä riippuen siitä, kuinka hyvin syytetty itse kykenee puolustamaan omaa etuaan.¹³⁰ Lopultahan syyttäjän tulee aina hoitaa tehtäviään siten, että pyrkimyksenä on aineellisesti oikea sekä kohtuullinen lopputulos.

Kun kyse on kuitenkin keskeisestä ja perustavanlaatuisesti perus- ja ihmisoikeuksiin pohjautuvasta periaatteesta, olisi mielestäni erikoinen lähtökohta, että periaatteen velvoittavuus riippuisi siitä, käyttääkö epäilty avustajaa vai ei. Puolustuksen suosimisen periaatteeseen sekä epäillyn oikeusturvaan tiukasti nojaava näkemykseni ei tue ajatusta siitä, että objektiivisuus- ja tasapuolisuusperiaatteista voitaisiin missään määrin joustaa epäillyn vahingoksi. Asetun siten tukemaan Vanamon ja Vuorenpään esityksiä aiheesta.

Oman näkemykseni mukaan epäillyn avustamisen merkityksen pohtimisen sijaan voitaisiin keskittyä vielä enemmän epäillyn avustajan ja syyttäjän välisen yhteistyön kehittämiseen. Käytännössä yhteistyötä tehtäneen etenkin tapauksissa, joissa päädytään käymään syyteneuvotteluita – tällöinhän keskusteluyhteys on edellytyksenä sille, että neuvotteluita päästään ylipäätään käymään.¹³¹ Syyttäjän ja syytetyn avustajan käymät neuvottelut olisivat kuitenkin hyödyksi myös niissä tilanteissa, joissa varsinaiseen syyteneuvotteluun ei päädytä. Erityisen tarpeen neuvottelut olisivat esimerkiksi silloin, kun syyttäjä on nostamassa syytettä eri rikosnimikkeellä kuin mitä esitutkinnassa on tutkittu. Tällaisessa tilanteessahan epäillyllä ei ole ollut mahdollisuutta ottaa kantaa epäilyyn vielä tutkinnan aikana. Tällöin epäillyn

¹²⁹ Tolvanen 2001, s. 413 ja Tolvanen 2003, s. 360.

¹³⁰ Vuorenpää 2003, s. 999.

¹³¹ Syyteneuvotteluista ks. esim. Linna 2010, Tapani – Tolvanen 2015 ja OM 26/2012.

avustajan ja syyttäjän välinen keskustelu todennäköisesti myös turvaisi pääkäsitteilyn välittömyys- ja keskitysperiaatteiden toteutumista.¹³²

Syyttäjän ja epäillyn avustajan yhteistoiminta ja toimiva vuorovaikutussuhde tukisi siten oikeusturvan toteutumista ja auttaisi pääsemään lähemmäs aineellista totuutta.¹³³ Yksi keino yhteistyön syventämiseen voisi olla säätäminen loppulausuntomenettelystä oikeusministeriön työryhmän esittämällä tavalla.¹³⁴ Toki syyttäjän ja puolustuksen välisen yhteistyön toteutuminen on ylipäättään mahdollista vain niissä tapauksissa, joissa syytetty on päättänyt hyödyntää oikeuttaan asiamieheen. Tähän syytettyä tulee myös tukea.

¹³² *Toivola 2000*, s. 597.

¹³³ *Tolvanen 2004*, s. 59.

¹³⁴ *OM 2022:14*, s. 98.

3 AINEISTON HANKKIMINEN ESITUTKINNASSA

3.1 Esitutkinna valmistelufunktio

Juridisesti ajatellen rikosprosessi voidaan nähdä eri vaiheiden muodostamana ketjuna, joka vaatii edetäkseen tiettyjen oikeudellisten edellytysten täyttymistä.¹³⁵ Kussakin vaiheessa nämä edellytykset saavat omanlaisensa piirteet. Samalla rikosprosessin toteuttavat aktiiviset toimijat, jotka kussakin ketjun vaiheessa tulevat eri organisaatioista ja joita ohjaavat hieman erilaiset tavoitteet ja vaatimukset.

Aiemmin tämä ketju on jaettu selkeämmin sen eri vaiheiden perusteella neljäksi erilliseksi prosessiksi, joita ovat edellä jaksoissa 1.5 ja 2.2.2 esiteltyllä tavalla 1) esitutkinta, 2) syyteharkinta, 3) tuomioistuinkäsittely ja 4) täytäntöönpano. Ajattelu on kuitenkin kehittynyt yhä yhtenäisemmän ja yhtäjaksoisemman prosessin tavoitteeseen.¹³⁶ Tämä modernisoituminen näkyy kenties kaikkein selvimmin syyttäjän tehtävissä, jotka ulottuvat jatkuvan syyteharkinnan ajatuksen mukaisesti läpi prosessin.¹³⁷ On helppo yhtyä tähän nykyaikaiseen ajattelutapaan, jonka mukaan eri vaiheiden ja toimijoiden välinen mahdollisimman tiivis yhteistyö palvelee prosessin moninaisia tavoitteita parhaiten. Toki nykyäänkin rikosprosessin ketjusta erotettavissa vaiheissa korostuvat vaiheiden erilaiset funktiot ja ominaisuudet.¹³⁸

Rikosprosessin päätehtävän saavuttamiseksi eli rikosoikeudellisen vastuun toteuttamiseksi prosessissa on selvitettävä se tapahtumasarja, johon rangaistusvaatimus perustuu. Tätä tapahtumasarjaa kutsutaan aineelliseksi totuudeksi.¹³⁹ Koska aineellista totuutta on kuitenkin mahdotonta saavuttaa, joudutaan tyytymään jo aiemmin alaluvussa 2.2 kerrotulla tavalla prosessuaaliseen totuuteen. Totuuden saavuttaminen edellyttää tapahtumien ja käsillä olleiden olosuhteiden tarkkaa selvittämistä, joka alkaa esitutkinnasta.¹⁴⁰

Alioikeusuudistuksen¹⁴¹ myötä myös rikosasioiden oikeudenkäyntimenettely uudistui ja laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa säädettiin vuonna 1997. Tällöin korostettiin esitutkinna

¹³⁵ Nissinen 1999, s. 230.

¹³⁶ Koljonen 2010, s. 72.

¹³⁷ Koljonen 2010, s. 73. Jatkuvan syyteharkinnan käsitteen on esitellyt artikkelissaan Nissinen. Ks. Nissinen 1999.

¹³⁸ Launiala 2010c, s. 117.

¹³⁹ Ks. Launiala 2010c, s. 116.

¹⁴⁰ Tapanila 2004, s. 13.

¹⁴¹ Alioikeusuudistuksen yhteydessä ennen rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyyn kohdistuvia uudistuksia uudistettiin oikeudenkäyntimenettelyä riita-asioissa sekä yhtenäistettiin alioikeuksia vuonna 1993.

merkitystä oikeudenkäyntiä ja koko rikosprosessia valmistelevana vaiheena.¹⁴² Uudistuksen myötä painopiste siirtyikin rikosasioissa pääkäsittelystä esitutkintaan. Riita-asioissa ennen pääkäsittelyä pidettävän valmistelun korvaa rikosprosessissa esitutkinta,¹⁴³ jonka vuoksi sen merkitys on oikeudenkäyntiä edeltävänä vaiheena keskeinen.¹⁴⁴

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain esitöissä on kuvailtu esitutkintaa seuraavalla, mielestäni varsin havainnollistavalla ja ytimekkäällä, tavalla: ”*Oikeudenkäyntiä rikosasiassa edeltää pääsääntöisesti esitutkinta, jossa selvitetään, onko olemassa riittävä aihe nostaa syyte. Lisäksi sen avulla tallennetaan tuomioistuinkäsittelyä varten tarpeellinen oikeudenkäyntiaineisto, jotta oikeudenkäynti muodostuisi riittävän nopeaksi ja varmaksi.*”¹⁴⁵ Esitutkinnan tarkoituksena on siis ensinnäkin selvittää kaikki kyseisen tapauksen kannalta oikeudellisesti relevantit seikat. Ennen kaikkea on selvitettävä, onko asiassa ylipäätään tapahtunut rikosta eli täyttyykö jonkin rikoslaissa nimetyn teon teonkuvaus.¹⁴⁶ Jos rikos on tapahtunut, tutkittavaksi tulee lisäksi se, kuka tai ketkä siihen ovat syyllistyneet.

Esitutkinnan valmistelufunktio edellyttää, että tutkinnassa hankitaan rikosepäilystä sellainen selvitys, jonka pohjalta syyteharkinta ja mahdollinen pääkäsittely on mahdollista toteuttaa. Tutkintaa toimittavien esitutkintaviranomaisten (ETL 2:1) on siten tutkintaa suorittaessaan huomioitava rikosprosessin tulevien vaiheiden tarpeet ja vaatimukset.¹⁴⁷ Tämä valmistelufunktio ilmenee selkäesti myös esitutkintalain 1 luvun 2 §:stä. Sen 1 momentin 1 kohdan mukaan esitutkinnassa selvitetään asian laadun edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen tekoolosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut ”*syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat*”.

Siten esitutkinnassa tulisi materiaalia hankittaessa ja esitutkintapöytäkirjaa kerätessä huomioida tulevien vaiheiden tarpeet. Vaikkei esitutkintapöytäkirja itsessään kuulu varsinaiseen oikeudenkäyntiaineistoon (OK 17:24.2), on hyvin koostetusta pöytäkirjasta merkittävä apu syyttäjälle tämän suorittaessa syyteharkintaa. Esitutkintapöytäkirjasta ilmenee parhaimmillaan myös vastaajan esitutkinnan aikainen kanta tapahtumiin ja syyllisyyteensä. Siten

Yhtenäistämällä kihlakunnanoikeuksista ja raastuvanoikeuksista muodostettiin yhtenäisiä käräjäoikeuksia. HE 82/1995 vp, s. 1. Ks. myös HE 79/1993 vp.

¹⁴² HE 82/1995 vp, s. 26.

¹⁴³ Valmistelu voitaisiin kuitenkin poikkeuksellisesti ja tarvittaessa pitää myös rikosasiassa, jolloin siinä keskityttäisiin lähinnä pääkäsittelyyn suunnittelemiseen. HE 82/1995 vp, s. 1.

¹⁴⁴ Koljonen 2010, s. 75.

¹⁴⁵ HE 82/1995 vp, s. 5.

¹⁴⁶ Vuorenpää ym. 2021, VIII Esitutkinta ja pakkokeinot > 1. Esitutkinta > Esitutkinnan yleiset tavoitteet.

¹⁴⁷ Helminen ym. 2014, s. 172. Ks. myös Launiala 2009, s. 4.

esitutkintapöytäkirjasta on apua myös tuomioistuimelle pääkäsittelyn suunnittelussa ja asiaan tutustumisessa.¹⁴⁸ Esitutkintapöytäkirjan merkitystä syyteharkinnan kannalta käsiteläänkin tarkemmin jäljempänä tutkimuksen alaluvussa 4.1.

Sen lisäksi, että esitutkinnan suorittamisella mahdollistetaan ylipäänsä oikeudenkäynti rikosasiassa, on esitutkinnan valmistelufunktiolle asetettu myös pidemmälle meneviä tavoitteita. Esitutkinta tulisi suorittaa siten, että syyteharkinta ja mahdollinen pääkäsittely on mahdollista suorittaa joutuisuus- ja keskitysperiaatteiden sekä muiden prosessuaalisten periaatteiden vaatimalla tavalla.¹⁴⁹ Myös tältä osin valmistelufunktio on huomioitu säätämällä esitutkintalain 1 luvun 2 §:n 2 momentissa, että ”*esitutkinnassa asia on valmisteltava siten, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen voidaan suorittaa asianmukaisesti ja että todistelu voidaan pääkäsittelyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa*”. Kääntäen voitaisiin sanoa, että asia ei voi edetä syyteharkintaan eikä syyttäjällä voi nostaa syytettä, ellei asiassa ole toimitettu lainmukaista esitutkintaa.¹⁵⁰

Esitutkinnalla on koko rikosprosessia valmisteleva ja muiden prosessin vaiheiden onnistumiseen tähtäävä valmistelufunktio, mutta sen lisäksi esitutkinnalla on myös itsenäinen tavoite. Esitutkinnan tarkoituksena on nimittäin tapahtumien selvittämisen lisäksi antaa epäillylle tieto siitä, mistä häntä epäillään, sekä mahdollisuus valmistautua ja valmistella puolustuksensa. Toisaalta myös tämä tavoite tukee valmistelufunktion toteutumista, sillä ilman epäillyn tietoa häneen kohdistuvista epäilyistä ja mahdollisuutta puolustautumiseen ei pääkäsittelyä voida järjestää.¹⁵¹

Syyttäjällä on keskeinen rooli valmistelufunktion toteutumisen turvaajana. Syyttäjällä on laaja-alaisen prosessuaalisen roolinsa vuoksi nimittäin parhaat edellytykset arvioida esitutkinnassa kerätyn aineiston ja tiedon riittävyyttä syyteharkinnan ja pääkäsittelyn kannalta. Siksi syyttäjällä onkin syytä osallistua esitutkintavaiheeseen aktiivisesti ja suunnata tarvittaessa tutkintaa syyteharkintaa sekä pääkäsittelyä silmällä pitäen tarkoituksenmukaiseen suuntaan.¹⁵² Lisäksi syyttäjää kantaa lopullisen vastuun siitä, että tapaus on tutkittu riittävällä laajuudella, sillä syyttäjällä ei saa ratkaista asiaa eli tehdä syyttämisen- tai syyttämättäjäyttämispäätöstä vajavaisen esitutkinnan perusteella.¹⁵³

¹⁴⁸ HE 82/1995 vp, s. 22.

¹⁴⁹ Virolainen – Pölönen 2004, s. 42–43.

¹⁵⁰ Tolvanen 2004, s. 55.

¹⁵¹ Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 10.

¹⁵² Jokela 2018, s. 176. Ks. myös HE 82/1995 vp, s. 27 ja VKS 2001, s. 14.

¹⁵³ Tolvanen 2004, s. 64.

3.2 Syyttäjän osallistuminen esitutkintaan

3.2.1 Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välinen esitutkintayhteistyö

Lähtökohtaisesti esitutkinnan toimittaa esitutkintalain 2 luvun 1 pykälän mukaisesti poliisi. Lainkohdan mukaan muita esitutkintaviranomaisia ovat Rajavartiolaitoksen, Tullin ja Puolustusvoimien viranomaiset.¹⁵⁴ Lainsäädäntöuudistuksen myötä vuonna 2014 esitutkintaviranomaisia koskevaan pykälään lisättiin 3 momentti, jonka mukaan myös syyttäjä osallistuu esitutkintaan. Siten syyttäjän asema on nykyisessä esitutkintalaissa tunnistettu ja tunnustettu.

Jo tätä ennen rikosprosessiuudistuksen ja ROL:n säätämisen yhteydessä syyttäjän toimenkuvaa muutettiin merkittävästi laaja-alaisemmaksi ja koko prosessia esitöiden sanoin ”*etupainoisemmaksi*”.¹⁵⁵ Tästä esimerkkinä vaikkapa esitutkintalakiin tällöin otettu määräys, jonka mukaan muissa kuin yksinkertaisissa asioissa esitutkinnan aloittamisesta on ilmoitettava syyttäjälle.¹⁵⁶ Voimassa olevassa esitutkintalaissa määräystä on muutettu siten, että ”*muiden kuin yksinkertaisten asioiden*” sijaan syyttäjälle tulee ilmoittaa tutkittavaksi tulleista rikoksista, joiden syyttäjä ja esitutkintaviranomainen ovat yhdessä päättäneet kuuluvan ilmoitusvelvollisuuden piiriin tai rikoksista, joista syyttäjä on pyytänyt ilmoittamaan (ETL 5:1). Positiivista on, että muutoksella ilmoitusvelvollisuutta on sekä laajennettu että täsmennetty.

Syyttäjän asemaa esitutkinnassa on siis haluttu vahvistaa ensinnäkin ottamalla nimenomainen maininta syyttäjän kuulumisesta esitutkintaa toimittaviin viranomaisiin sekä toisekseen säätämällä ilmoitusvelvollisuudesta aiempaa syyttäjälähtöisemmin. Yhteistyötä syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen, käytännössä yleensä poliisin, välillä ei näin ollen lakiin kirjattuna voida pitää enää missään määrin vapaavalintaisena, vaan prosessin edellyttämänä toimintamuotona.¹⁵⁷ Toki nykyäänkin toimijoilla on varsin laaja valta vaikuttaa siihen, millaiseksi tuo yhteistyö käytännössä muodostuu.

¹⁵⁴ Lähtökohta poliisin toimittamaan esitutkintaan on niin vahva, että tässä tutkimuksessa keskitytään yksinomaan poliisin suorittamaan tutkintaan ja siten esitutkintaviranomaisesta puhuttaessa tarkoitetaan käytännössä poliisia.

¹⁵⁵ HE 82/1995 vp, s. 29.

¹⁵⁶ HE 82/1995 vp, s. 2.

¹⁵⁷ Koljonen 2010, s. 74.

Syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen välisestä esitutkintayhteistyöstä on esitutkintalaissa oma lukunsa, luku numero 5. Luvussa on säädetty jo edellä mainitusta esitutkintaviranomaisen velvollisuudesta ilmoittaa syyttäjälle tutkittavaksi tulleista rikoksista, syyttäjän toimivaltuuksista esitutkinnassa sekä yhteistyövelvollisuudesta. ETL 5:3:ssä säädetyn yhteistyövelvollisuuden keskeisimpänä sisältönä on informointivelvoitteen ohella määräys siitä, että syyttäjän on osallistuttava esitutkintaan siinä määrin, että esitutkinta saadaan toimitetuksi esitutkintalain 1 luvun 2 §:n vaatimalla tavalla.

Syyttäjän tehtävien kannalta erityisen keskeinen on jo edelläkin käsitelty ETL 1:2.2. Momentin mukaan esitutkinta on siis suoritettava siten, että syyteharkinta ja pääkäsittely saadaan toteutettua asianmukaisesti. Syyttäjä on osaltaan jo esitutkinnasta alkaen vastuussa toimien suorittamisesta asianmukaisesti koko prosessia silmällä pitäen. Näin ollen on selvää, että aktiivinen osallistuminen esitutkintaan ja tiivis yhteistyö tutkintaa suorittavien viranomaisten kanssa palvelee myös syyttäjän omia intressejä ja tulevia tehtäviä.

Syyttäjän haastehakemuksessaan nimeämät todisteet ovat pitkälti poliisin esitutkinnan aikana hankkimia.¹⁵⁸ Erityisesti tästä syystä syyttäjän ja poliisin välisen yhteistyön olisi tärkeää olla tiivistä ja toimivaa jo heti tutkinnan alusta alkaen. Kun syyttäjän rooli rikosprosessissa ulottuu läpi menettelyn esitutkinnasta syyteharkinnan kautta aina mahdolliseen pääkäsittelyyn ja muutoksenhakuun asti, on syyttäjällä poliisia paremmat mahdollisuudet arvioida esitutkinnassa kerätyn aineiston riittävyttä tulevan oikeudenkäynnin kannalta.¹⁵⁹ Riittävä ja laadullisesti hyvä oikeudenkäyntiaineisto tukee syytteen menestymismahdollisuuksia. Siksi on selvästi myös syyttäjän intressissä huolehtia esitutkinnan asianmukaisesta suorittamisesta ja suuntaamisesta jo tulevaa pääkäsittelyä nähdessä tarkoituksenmukaisella tavalla.¹⁶⁰

Toisaalta syyttäjän aktiivinen osallistuminen esitutkintaan tukee kattavan oikeudenkäyntiaineiston keräämistä jo sen vuoksi, että syyttäjän myötä esitutkintaan osallistuva viranomaiset tulevat useammasta organisaatiosta. Tällöin aineistoa tarkastellaan alusta alkaen useammasta näkökulmasta.¹⁶¹ Lopulta syyttäjä kantaakin viimesijaisen riskin siitä, että kerätty näyttö ei ole riittävää ja syyte tulee hylätyksi riittävän näytön puuttumisen vuoksi.¹⁶²

¹⁵⁸ Riekkinen 2014, s. 128.

¹⁵⁹ Ks. *LaVM 9/1997 vp*, s. 8 ja *VKS 2001*, s. 20. Poliisin esitutkinnan keräämä aineisto on yhtä kaikki aina väistämättä luonteeltaan enemmän selvitystä, jolloin syyttäjän tehtävä on syyteharkinnassa muotoilla aineistosta oikeudenkäynnissä hyödynnettävä kokonaisuus.

¹⁶⁰ Jokela 2018 ja *VKS 2001*, s. 8.

¹⁶¹ Puonti 2003, s. 401.

¹⁶² Tolvanen 2004, s. 65 ja Virolainen – Pölönen 2004, s. 43.

Tästäkin syystä on luontevaa odottaa syyttäjältä osallistuvaa ja tutkintaa tukevaa otetta läpi esitutkinnan.¹⁶³

Tällainen syyttäjän ja poliisin välinen saumaton esitutkintayhteistyö edistää myös tasapuolisuuden toteutumista sekä prosessin luotettavuusvaatimuksen ja epäillyn oikeusturvan toteutumista. Syyttäjää velvoittaa objektiviteettivaatimus ja hän on osaltaan vastuussa siitä, että myös epäillyn syyttömyyden puolesta puhuvat seikat tulevat selvitettyiksi. Siten syyttäjän ei tulisi jättäytyä esitutkinnassa passiiviseksi ja toimittaa syyteharkintaa ainoastaan esitutkinnan päätteeksi toimitetun esitutkintapöytäkirjan perusteella. Käytännössä näin kuitenkin lienee valitettavan usein etenkin sekä Syyttäjälaitosta että poliisia vaivaavan resurssipulan vuoksi.¹⁶⁴

Esitutkinta- ja pakkokeinolakien uudistamisen yhteydessä on hallituksen esityksessä katsottu, että esitutkintayhteistyön tehostaminen saattaisi edellyttää syyttäjäparien käyttöä, vähintäänkin laajimpien ja törkeimpien rikosepäilyiden yhteydessä.¹⁶⁵ Siinä missä tämä olisi omiaan parantamaan oikeusturvaa ja -varmuutta sekä tukemaan syyttäjien työssä jaksamista, vaatisi se Syyttäjälaitokselta myös merkittävästi voimavaroja.

Tehokkaasti toteutettuna esitutkintayhteistyöllä voitaisiin kuitenkin paitsi tehostaa prosessia ja lyhentää sen kestoa, myös keventää sekä poliisin että syyttäjän työkuormaa.¹⁶⁶ Tämä vaatisi sitä, että niin poliisien kuin syyttäjienkin koulutuksessa ja roolituksessa panostettaisiin aiempaa enemmän yhteistyön kehittämiseen ja sen tärkeyden korostamiseen. Nähdäkseni esitutkintayhteistyön tiivistäminen vaatisi myös aiempaa velvoittavampaa ja tarkempaa lailla säätämistä.

Vuonna 2011 esitutkintalain esitöissä on katsottu, että laki antaa jo nykyisellään syyttäjälle varsin laajalle ulottuvat toimivaltuudet, mutta että nimenomaisille yhteistyövelvoitteille ja syyttäjän aiempaa vahvemmalle tutkintaratkaisuihin sitouttamiselle olisi paikkansa.¹⁶⁷ Esitutkintalainsäädäntöön tuolloin tehdyt lisäykset ovat kuitenkin varsin laveita ja toteamuksenomaisia. Kun sääntelyä ei ole kirjoitettu velvoittavaan muotoon, on esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välinen yhteistyö nykyisellään pitkälti riippuvaista yksittäisten toimijoiden

¹⁶³ Jonkka 2003, s. 982. Ks. myös Jokela 2018, s. 173–174 ja Tolvanen 2004, s. 64.

¹⁶⁴ Ks. Puonti 2003, s. 403.

¹⁶⁵ HE 222/2010 vp, s. 210.

¹⁶⁶ LaVM 44/2010 vp, s. 10.

¹⁶⁷ HE 222/2010 vp, s. 32–34.

henkilökemioista ja työskentelytavoista.¹⁶⁸ Siten syyttäjän roolista esitutkintalakiin tehdyillä lisäyksillä ei aivan saavutettu niillä tavoiteltua sitouttamista.

Organisaatioiden välillä voi pahimmillaan vallita epätoivottavaa vastakkainasettelua, jolloin poliisi saattaa esimerkiksi kokea syyttäjän tutkintaan osallistumisen asiattomana puuttumisena ja epäluottamuksen osoituksena. Vastaavasti syyttäjillä saattaa olla negatiivinen ajatus esitutkintaan osallistumisesta pelkkänä ajantuhlauksena.¹⁶⁹ Käytännön kokemuksia tällaisesta varsin epätoivottavasta viranomaisten välisestä epäluottamuksesta on esimerkiksi Englannista.¹⁷⁰

Lainsäädäntöuudistuksesta on tätä tutkimusta tehtäessä kulunut jo 10 vuotta eikä esitutkintayhteistyö ole lakiin lisättyjen kirjausten myötä merkittävästi muuttunut tai tiivistynyt.¹⁷¹ Näkemykseni mukaan on aika nostaa esille kysymys siitä, olivatko uudistuksessa esitutkintalakiin lisätyt kohdat riittäviä ja onko niillä saavutettu tavoiteltua kehitystä. Esitutkintayhteistyötä koskevia lainkohtia olisi syytä tarkistaa ja päivittää entistä velvoittavampaan muotoon.

Samaan lopputulemaan on päätyneet myös oikeusministeriön esitutkintayhteistyön tehostamiseksi asettama työryhmä tänä kuluvana vuonna 2022 julkaistussa raportissaan. Työryhmä on ehdottanut täsmennyksiä erityisesti esitutkintalain yhteistyövelvollisuutta koskevaan 5 luvun 3 §:ään. Voimassa olevan lain mukaan esitutkintaviranomaisen tulee asian laadun tai laajuuden edellyttämällä tavalla informoida syyttäjää tutkinnan toimittamisesta ja siihen liittyvistä toimenpiteistä. Oikeusministeriön työryhmän ehdotuksessa tähän lisättäisiin esitutkintaviranomaisen velvollisuus neuvotella tällaisissa asioissa syyttäjän kanssa siitä, mitä tutkinnalta edellytetään syyteharkinnan ja oikeudenkäynnin onnistumiseksi.¹⁷² Siten ehdotuksen mukainen muutos syventäisi yhteistyövelvoitetta yksisuuntaisesta informoinnista vastavuoroiseen keskusteluun.

Lisäksi ehdotuksessa esitutkintalain 5 lukuun lisättäisiin 3 a §, jossa säädettäisiin tutkintasuunnitelman laatimisesta.¹⁷³ Tutkintasuunnitelma olisi pääasiassa poliisin laatima kirjalliseen muotoon laadittu suunnitelma siitä, mitä tutkinnassa on selvitettävä ja miten tutkinta etenee. Vaikka tutkintasuunnitelmasta ei ole säännelty lainkaan voimassa olevassa laissa, on

¹⁶⁸ Ks. *OM* 2021:21, s. 107.

¹⁶⁹ *Tolvanen* 2004, s. 68–69.

¹⁷⁰ *Ashworth* 1998, s. 204.

¹⁷¹ *OM* 2021:21, s. 107–108.

¹⁷² *OM* 2022:14, s. 97.

¹⁷³ *OM* 2022:14, s. 97.

tutkintasuunnitelman laatimiseen ohjeistettu valtakunnansyyttäjän ohjeistuksessa.¹⁷⁴ Kuitenkin käytännössä suunnitelmia on laadittu lähes yksinomaan talousrikostutkinnoissa.¹⁷⁵ Lailla säätäminen olisi siten selvästi tarpeen ja perusteltua. Siinä missä tutkintasuunnitelma tukisi syyttäjän tiedonsaantia ja edistäisi esitutkintayhteistyön toteutumista syyttäjän ja poliisin välillä, olisi se omiaan myös tehostamaan tutkintaa. Siten tutkintasuunnitelman laatimiseen olisi velvoitettava esitutkintalaissa, vaikka ehdotus onkin saanut kritiikkiä myös siitä, ettei suunnitelmien laatiminen ole mahdollista resurssipulan vuoksi.¹⁷⁶

Siinä missä nämä ehdotetut muutokset ja lisäykset tukisivat esitutkintayhteistyön toteutumista sekä tehostaisivat ja nopeuttaisivat prosessia, parantaisivat ne myös tutkintamateriaalin laatua.¹⁷⁷ Syyttäjän ja poliisin käymät neuvottelut ohjaisivat esitutkintaa sekä materiaalin keräämistä ja koostamista syyteharkintaa palvelevalla tavalla. Samalla jo varhaisessa vaiheessa käydyt keskustelut voisivat vähentää lisätutkintapyyntöjen tarvetta, joka ensinnäkin nopeuttaisi prosessia sekä toisekseen tukisi asianosaisten tiedonsaantioikeuden toteutumista, kun koko oikeudenkäyntiaineisto olisi osapuolten käytössä mahdollisimman varhain. Myös tutkintasuunnitelman laatiminen selkeyttäisi ja suuntaisi tutkintaa ja olisi siten omiaan parantamaan myös esitutkinta-aineiston tasoa.

3.2.2 Tutkinnanjohtajuus

Esitutkinnan tutkinnanjohtajuus ja tutkinnanjohtajan käsite on otettu Suomessa käyttöön ja kirjattu lakiin Ruotsista saadun esimerkin perusteella. Vuonna 1989 voimaan tullessa esitutkintalaissa säädettiin tutkinnanjohtajasta, mikä muutti esitutkinnan käytäntöjä merkittävästi. Ennen kaikkea tutkinnanjohtajuudesta säätäminen toi tutkinnanjohtajalle erilaista ja laajempaa vastuuta meneillään olevien rikostutkintojen seuraamisesta, kuin tutkijoilla oli tätä ennen totuttu olevan.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Ks. VKS 2018, 3 Ilmoitusmenettely.

¹⁷⁵ OM 2022:14, s. 54.

¹⁷⁶ OM 2022:14, s. 55. Tutkintasuunnitelmauudistuksesta aiheutuisi raportissa esitetyn mukaan esitutkintaviranomaiselle 18 henkilötyövuoden lisäresurssitarve. OM 2022:14, s. 101–102. Syyttäjälaitokselle aiheutuva vastaava tarve olisi 10 henkilötyövuotta. OM 2022:14, s. 104–105. Uudistuksella saatavia hyötyjä ja prosessin tehostumista ei liene mahdollista arvioida samalla tavalla määrällisesti.

¹⁷⁷ OM 2022:14, s. 99.

¹⁷⁸ Koljonen 2010, s. 54.

Tutkinnanjohtajan tehtäviin kuuluvat muun muassa tutkinnan aloittamisesta, suuntaamisesta sekä lopettamisesta päättäminen. Myös tarvittavista toimenpiteistä ja niiden järjestyksestä vastaaminen kuuluvat tutkinnanjohtajan toimenkuvaan.¹⁷⁹ Tutkinnanjohtaja kantaa siis syyttäjän ohella osaltaan vastuun siitä, että epäilty rikos tulee selvitettyksi ja esitutkinta toimitetuksi lain edellyttämällä tavalla.

Ennen tutkinnanjohtajan tehtävää koskevaa sääntelyä esitutkintapöytäkirja saattoi siirtyä syyttäjälle suoraan keneltä tahansa jutun tutkijalta. Myös yhteydenpito syyttäjän ja poliisin välillä oli vähäistä.¹⁸⁰ Tutkinnanjohtajuus on siten tuonut ennen kaikkea selkeyttä poliisin toimintaan esitutkinnan aikana. Lisäksi se on osaltaan luonut edellytykset syyttäjän ja poliisin välisen yhteistyön ja vuorovaikutuksen syntymiselle. Vaikkei lainkohtaan ole sisältynyt varsinaista yhteistyövelvoitetta, on syyttäjällä tutkinnanjohtajan nimeämisen myötä ollut poliisiorganisaatiossa tietty yhteyshenkilö. Jo näiden seikkojen vuoksi tutkinnanjohtajan nimeäminen tutkinnoista vastaavaksi henkilöksi on ollut omiaan parantamaan rikosasian asiainsaisten oikeusturvaa.

Erona Suomen ja Ruotsin mallien välillä oli jo tuolloin 1980-luvulla, kuten vielä nykyäänkin, se, että Ruotsissa tutkinnanjohtajana toimii lähtökohtaisesti syyttäjä, Suomessa ETL 2:2:n mukaisesti poliisi.¹⁸¹ Nykyään Ruotsissa voimassa olevan lainsäädännön, tarkemmin ruotsalaisen oikeudenkäymiskaaren Rättegångsbalkenin (RB, 1942:740), mukaan esitutkinnassa tutkinnanjohtajana voi toimia joko poliisiviranomainen tai syyttäjä yhteisen valinnan perusteella (RB 23:3.1). Käytännössä poliisi voi Ruotsissakin johtaa tutkintaa yksinkertaisissa ja lievemmissä rikosasioissa myös kokonaan ilman syyttäjän myötävaikutusta.¹⁸² Lisäksi huomionarvoista on, että Ruotsissa nimetään tutkinnanjohtajan (*förundersökningsledare*) lisäksi myös kuulustelunjohtaja (*förhørsledare*), joka on poliisi. Käytännössä kuulustelunjohtaja toimii tutkinnanjohtajan rinnalla varsin vastuullisissa tutkintaa suuntaavissa tehtävissä. Siten poliisien tutkinnanjohtollinen asema on vahvistunut myös Ruotsissa.¹⁸³ Tällainen tehtävien jako ja tietynlainen yhteisvastuullisuus tutkinnan johtamisesta edellyttää välttämättä yhteistyötä poliisin ja syyttäjän välillä.

¹⁷⁹ Tolvanen 2004, s. 55.

¹⁸⁰ Koljonen 2010, s. 54–55.

¹⁸¹ Koljonen 2010, s. 54. ETL 2:2:n mukaan tutkinnanjohtajana toimii PKL 2:9:ssä säädetyllä tavalla pidättämiseen oikeutettu virkamies, jolloin tutkinnanjohtajana voisi poliisin lisäksi toimia myös Tullin tai Rajavartiolaitoksen tietyt virkamiehet. Käytännössä tämä on kuitenkin niin harvinaista, että selvyuden vuoksi tutkimuksessa puhutaan ainoastaan poliisista.

¹⁸² Landström 2020, s. 66.

¹⁸³ Bring 2004, s. 22. Ks. myös Vuorenpää 2007, s. 122.

Ruotsissa poliisin ja syyttäjän esitutkintayhteistyö on siis huomattavasti tiiviimpää kuin millaiseksi se on Suomen oikeusjärjestyksessä ja lainsäädännössä määritelty ja sitä kautta käytännössä muotoutunut. Muista romaanis-germaanisen oikeusjärjestelmän piiriin luettavista maista Norjassa ja Saksassa tutkintaa johtaa pääsääntöisesti syyttäjä.¹⁸⁴ Suomessa syyttäjä on tutkinnanjohtaja ainoastaan poliisirikoksia koskevissa tutkinnoissa (ETL 2:4).¹⁸⁵

Suomessakin on erityisesti esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistusten siivittämänä tutkittu ja keskusteltu syyttäjän asemasta esitutkinnassa tutkinnanjohtajuuden näkökulmasta.¹⁸⁶ Esimerkiksi *Launiala* on esittänyt esitutkintayhteistyön kehittämiseksi kaksi vaihtoehtoa, joista toisena on tehdä syyttäjistä tutkinnanjohtaja nykyistä sääntelyä laajemmin. Toisena vaihtoehtona olisi syyttäjän roolin ja jo nykyisellään lainsäädäntöön sisältyvän yhteistyövelvoitteen täsmentäminen sekä sääntelyn kirjoittaminen aiempaa velvoittavampaan muotoon.¹⁸⁷

Tutkimuksen tutkimuskysymyksen myötä pohdittavaksi tulee, onko tutkinnanjohtajuudella merkitystä oikeudenkäyntiaineiston muodostumisen kannalta. Olisiko syyttäjällä paremmat mahdollisuudet varmistua oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuudesta, mikäli syyttäjistä tehtäisiin tutkinnanjohtaja? Itse kallistun *Launialan* ehdottamista vaihtoehdoista jälkimmäiseen, jonka kannalla myös perustuslakivaliokunta on ollut.¹⁸⁸ Myös oikeus- ja sisäministeriön asettamana rikosketjun toimivuutta arvioineena selvityshenkilönä toiminut *Tolvanen* on todennut, ettei selvityksessä tullut esille seikkoja, jotka puhuisivat esitutkinnan johtamisen muutostarpeen puolesta.¹⁸⁹

Nykyisellä tavalla erottaa poliisin ja syyttäjän työt selkeästi toisistaan on nimittäin etunsa, etenkin syyttäjän puolueettomuusvaatimuksen toteutumisen kannalta. Syyttäjä voi nykyisessä roolissaan toimia esitutkinnan aikana itsenäisemmin ja jopa ikään kuin poliisin vastapainona objektiivisuuden ja epäillyn oikeusturvan toteutumiseen keskittyen. Mikäli syyttäjä toimisi esitutkinnassa tutkinnanjohtajana, tulisi syyttäjistä jo esitutkinnasta alkaen

¹⁸⁴ *Tolvanen* 2004, s. 69 ja *Virolainen – Pölönen* 2004, s. 41.

¹⁸⁵ Lokakuussa 2022 on annettu hallituksen esitys, jossa esitutkintalain mukaista tutkinnanjohtajuutta on ehdotettu muutettavaksi siten, että nk. putkakuolemien tutkinnassa syyttäjä toimisi tutkinnanjohtajana aina silloin kun epäiltynä on poliisin palveluksessa toimiva henkilö. *HE 217/2022 vp*, s. 1. Ehdotuksen mukaisella lakimuutoksella ei kuitenkaan olisi syyttäjän tutkinnanjohtajuutta merkittävästi yleistävää vaikutusta. Putkakuolemiin ja syyttäjän tutkinnalliseen rooliin liittyen ks. myös *EOAK* 4103/2016.

¹⁸⁶ Ks. esim. *Tolvanen* 2004, s. 55–72.

¹⁸⁷ *Launiala* 2003, s. 27.

¹⁸⁸ *PeVL* 66/2010 vp, s. 4.

¹⁸⁹ *OM* 2020:6, s. 52.

asianosainen. Tällöin syyttäjällä ei olisi samanlaisia edellytyksiä keskittyä puolueettomuuden turvaamiseen.¹⁹⁰

Syyttäjän toimenkuvan pitäminen jollain tavalla erillisenä voi olla eduksi myös vastakkainasettelun ja liiallisen osapuoliajattelun ehkäisemiseksi.¹⁹¹ Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän institutionaalisen erillisyyden onkin katsottu edistävän asianosaisten, eittämättä eritoten epäillyn, oikeusturvaa. Perusteena on käytetty sitä, että tällöin syytteen nostamisen taustalla on kahden viranomaisen tekemä päätös eli poliisin päätös jättää juttu syyteharkintaan ja syyttäjän päätös nostaa syyte.¹⁹² Organisaatioiden erillisuus aiheuttaisi tutkinnanjohtajuuden muutokselle haasteita toki myös hallinnollisella tasolla, kun Syyttäjälaitos toimii oikeusministeriön ja poliisi sisäministeriön alaisuudessa.

Syyttäjälaitoksen ja poliisiorganisaation välistä yhteistyötä ja sen kehittämistä rajoittavat valitettavasti organisaatioiden varsin rajalliset resurssit. Onkin katsottu, että syyttäjän roolin muuttaminen siten, että syyttäjä toimisi Suomessa tutkinnanjohtajana muissakin kuin ETL 2:4:n osoittamissa tilanteissa todennäköisesti vain lisäisi Syyttäjälaitoksen kustannuksia.¹⁹³ Selvää lienee, että tämän kokoluokan uudistus syyttäjän toimenkuvaan vaatisi syyttäjiltä uudenlaista osaamista ja edellyttäisi laajaa kouluttamista. Myös syyttäjien määrää olisi kasvatettava.¹⁹⁴ Osittain tästäkin syystä uudistus on jäänyt vain keskustelun tasolle.

Toisaalta voisi syyttäjävetoisella esitutkinnalla olla etunsa myös oikeusturvanäkökohtien kannalta. Ainakin se voisi nopeuttaa syyteharkintavaihetta ja tukea siten prosessiekonomian toteutumista. Tutkinnanjohtajana syyttäjä voisi mahdollisesti vaikuttaa kerättävään aineistoon ja oikeudenkäyntiaineiston muodostumiseen yhä laajemmin. Ruotsissa syyttäjän tutkinnanjohtajuutta onkin perusteltu muun muassa juuri sillä, että näin syyttäjä pääsee vaikuttamaan tutkinnan kulkuun ja prosessin suuntaamiseen alusta alkaen.¹⁹⁵

Syyttäjällä on kuitenkin ilman muodollista tutkinnanjohtajan asemaakin laajat mahdollisuudet osallistua tutkintaan sekä pyytää lisätutkintaa. Nähdäkseni tutkinnanjohtajan rooli ei siten välttämättä vaikuttaisi syyttäjän keinoihin oikeudenkäyntiaineiston asianmukaisuuden varmistamiseen eikä se ainakaan ole tehtävän kannalta välttämätön. Esitutkintalaissa on sinänsä nykyiselläänkin annettu syyttäjälle keinoja tutkintaan osallistumiseen ja sen

¹⁹⁰ *Puonti* 2003, s. 401, *Tolvanen* 2004, s. 68 ja *Virolainen – Pölönen* 2004, s. 88–89.

¹⁹¹ *VKS* 2001, s. 14.

¹⁹² *HE 82/1995 vp*, s. 158.

¹⁹³ *Paatero* 2015, s. 9.

¹⁹⁴ *Tolvanen* 2004, s. 71.

¹⁹⁵ *Landström* 2020, s. 69.

ohjaamisen.¹⁹⁶ Eri asia tietysti on se, kuinka hyvin näitä keinoja on hyödynnetty. Joka tapauksessa yhdyin Vuorenpään näkemykseen siitä, ettei syyttäjän roolia ja sitä koskevaa lainsäädäntöä ole tältä osin tarpeen muuttaa.¹⁹⁷

3.3 Syyttäjän osallistuminen kuulusteluihin

Syyttäjällä on esitutkintalakiin kirjattu oikeus osallistua kuulusteluihin (ETL 7:13 ja 9:4.3) sekä oikeus esittää kysymyksiä kuulusteltavalle (ETL 7:17 ja 9:4.3). Syyteharkinta perustuu pitkälti esitutkinnan aikana kerättyyn materiaaliin, johon myös kuulustelut kuuluvat.¹⁹⁸ Jo aiemminkin esiin tuodulla tavalla syyttäjän mahdollisuudet tehtävässään menestymiseen lievenvät sitä paremmat, mitä tiiviimmin hän on ollut mukana koko prosessissa aina esitutkinnasta alkaen. Siten syyttäjän oikeudet osallistua esitutkinnan aikana toteutettaviin kuulusteluihin ja esittää niissä kysymyksiä ovat varsin perusteltuja sekä keskeisiä tutkinnan suuntaamisen kannalta. Säättämällä syyttäjän osallistumisoikeudesta on pyritty myös osaltaan edistämään syyttäjän laajempaakin osallistumista esitutkintaan sekä esitutkintayhteistyön toteutumista.¹⁹⁹ Käytännössä syyttäjät kuitenkin käyttävät tätä mahdollisuutta verrattain harvoin.²⁰⁰

Mikäli syyttäjä osallistuu kuulusteluihin, on hänen huomioitava myös tällöin objektiviteettivaatimuksen asettamat velvoitteet.²⁰¹ Puolueettomuuden toteutuminen edellyttää erityisesti jutun esitutkintavaiheessa syyttäjältä hieman erilaisen roolin omaksumista poliisiin verrattuna. Syyttäjän ei sovi kuulustellessaan ainakaan kovin aggressiivisin keinoin pyrkiä saamaan epäiltyä tunnustamaan. Poliisin rooliin tällainen menettely istuu kuitenkin paremmin eikä syyttäjän siksi tule myöskään estää poliisin pyrkimyksiä.²⁰² Lisäksi puolueettomuuden ja tasapuolisuuden tulee ohjata kuulusteltavien henkilöiden valintaa sekä kuulustelun

¹⁹⁶ Vuorenpää 2007, s. 121–126 ja s. 270.

¹⁹⁷ Vuorenpää 2007, s. 270.

¹⁹⁸ Jonkka 2003, s. 985.

¹⁹⁹ HE 222/2010 vp, s. 157.

²⁰⁰ Helminen ym. 2014, s. 445 ja Virolainen – Pölönen 2004, s. 44.

²⁰¹ Vuorenpää 2003, s. 998–999.

²⁰² Vuorenpää 2003, s. 995–996. Poliisinkin tulee kuitenkin tunnustusta tavoitellessaankin käyttää sallittuja ja sellaisia kuulustelukeinoja ja -menetelmiä, joilla turvataan myös objektiivisuuden toteutuminen. Myös poliisin tehtävänä on pyrkiä saavuttamaan objektiivinen totuus. Ellonen – Karstinen – Nykänen 1996, s. 146.

suoritustapaa.²⁰³ Siten erityisesti syyttäjän on kuulustellessaan vältettävä johdattelevaa kuulustelutapaa ja sitä, että mahdollinen oma ennakkokäsitys vaikuttaisi kuulustelun kulkuun.²⁰⁴

Tiivistäen voidaan siis sanoa objektiivisuusperiaatteen velvoittavan syyttäjää kuulusteluihin osallistuessaan kahdella tavalla: 1) ensinnäkin syyttäjän on noudatettava puolueettomuutta valitessaan niitä kuulustelutapahtumia, joihin osallistuu ja 2) toisekseen kuulusteluihin osallistuessaan syyttäjän on toimittava puolueettomasti. Kuulustelutapahtumien puolueettomalla valinnalla tarkoitetaan tässä sitä, että syyttäjän tulisi osallistua niin epäillyn syyllisyyttä vastaan kuin syyllisyyden puolesta puhuvien todistajien kuulusteluihin.²⁰⁵ Tämä puolestaan korostaa Syyttäjälaitoksen rajallisia resursseja kuulusteluihin osallistumista rajoittavana tekijänä. Jos syyttäjä näkee tarpeelliseksi osallistua jonkin osapuolen kuulusteluihin, tulisi hänen puolueettomuuden toteutumiseksi automaattisesti osallistua myös vastakkaista näkökulmaa edustavan henkilön kuulusteluun. Jotta syyttäjän toiminta kuulusteluissa täyttäisi objektiiviteettivaatimuksen asettamat velvoitteet, tulisi syyttäjän esittää kuulusteluissa lähinnä sellaisia kysymyksiä, joilla pyritään selvittämään epäillyn syyttömyyden puolesta puhuvia seikkoja.²⁰⁶ Myös tämä vaikuttanee osaltaan syyttäjien innokkuuteen osallistua kuulusteluihin.²⁰⁷

Vapaan kuulusteluoikeuden ohella syyttäjällä on mahdollisuus pyytää kuulustelun suorittavaa henkilöä kysymään tietyistä syyttäjää kiinnostavista ja asiaan vaikuttavista seikoista.²⁰⁸ Tämä oikeus tarjoaa osaltaan helpotusta osallistumista rajoittavaan resurssipulaan. Vuorenpää on kiinnittänyt huomiota myös siihen seikkaan, että koska syyttäjillä harvoin on vastavaa vankkaa kokemusta kuulustelujen toteuttamisesta ja kysymysten esittämisestä kuin poliiseilla, voi kysymysten kysyttäminen kuulustelun suorittavalla poliisilla olla tältäkin kannalta edukkaampi vaihtoehto.²⁰⁹ Näin syyttäjä saa suunnattua tutkintaa toivomaansa suuntaan ja kerättyä sellaista tietoa, jonka katsoo tulevien tehtäviensä kannalta tarpeelliseksi joutumatta kuitenkaan varaamaan kalenteristaan päiviä kuulustelutilaisuuksiin osallistumiselle.

²⁰³ *Launiala* 2012, s. 18–19.

²⁰⁴ *Helminen ym.* 2014, s. 92.

²⁰⁵ *Vuorenpää* 2003, s. 1000.

²⁰⁶ *Vuorenpää* 2003, s. 1000.

²⁰⁷ Vaikka puolueettomuuden ja tasapuolisuuden tulee ohjata syyttäjän toimintaa läpi prosessin, on syyttäjän päätehtävä kuitenkin syytteen ajaminen oikeudenkäynnissä. Tästä syystä syyttäjät käyttänevät rajallisia resurssejaan mieluummin syytettä tukevien ja sen menestymistä vahvistavien seikkojen etsintään – syytteen menestyminen kun usein yhdistetään menestyksekkääseen syyttäjänä toimimiseen.

²⁰⁸ *Helminen ym.* 2014, s. 445.

²⁰⁹ *Vuorenpää* 2003, s. 1000.

Koska syyttäjien osallistuminen kuulusteluihin on selvästi enemmän poikkeus kuin sääntö, muodostuu käytännön kannalta kysymysten pyytämisen ohella keskeiseksi syyttäjän oikeus tutustua kuulustelupöytäkirjoihin syyteharkinnan aikana ja jo ennen sitä.²¹⁰ Kuulustelukertomusten tasapuolisuudella ja puolueettomuudella on tärkeä merkitys, sillä esitutkintapöytäkirja, jonka osaksi kuulustelukertomuksetkin tulevat, on syyttäjän pääasiallinen työväline syyteharkinnassa.

Syyttäjän mahdollinen osallistuminen kuulusteluihin ei ole kuitenkaan täysin merkityksetöntä, vaikka edellä kuvatulla tavalla poliisin roolia voidaan tässä prosessin vaiheessa pitää keskeisempänä. Syyttäjän osallistuminen voi nimittäin ikään kuin tuoda oikeusturvafunktion näkyvämmäksi ja suunnata tutkinnan kulkua tarkoituksenmukaiseen suuntaan. Lisäksi kuulusteluissa suullisesti saatu informaatio voi vaikuttaa syyttäjän mielikuviin esitutkintapöytäkirjasta luettua kuulustelukertomusta voimakkaammin.²¹¹

Oikeusministeriön työryhmä on mietinnössään ehdottanut esitutkintalain 9 luvun 3 §:n mukaista kuulustelutilaisuuden tallentamista koskevaa lainkohtaa täydennettäväksi siten, että tilaisuus olisi jatkossa taltioiva ääni- ja kuvanauhalle kuulusteltavan tai tämän avustajan sitä pyytäessä, ellei se merkittävästi viivyttäisi asian käsittelyä tai aiheuttaisi muuten merkittävää haittaa. Nykyisen lainsäädännön mukaan tilaisuus on tallennettava, mikäli siihen on syytä kuulustelun suorittamistavan tai kuulustelun aikaisten tapahtumien taikka kuulemiskertomuksen jälkikäteisen todentamisen vuoksi. Soveltamisaltaan laajennettavaksi on ehdotettu myös esitutkintalain 9 luvun 4 §:ää, joka koskee kuulusteluiden tallentamista todistuskäyttöä varten.²¹²

Lokakuussa 2022 annetussa hallituksen esityksessä esitutkintalain 9 luvun 4 §:ää onkin ehdotettu muutettavaksi siten, että kuulustelutilanteen tilanteiden tallentamisoikeutta todistamiskäyttöä varten laajennettaisiin eräiden seksuaalirikosten sekä ihmiskaupparikosten osalta.²¹³ Ehdotuksella tavoitellaan lähinnä haavoittuvaisessa asemassa olevan asianomistajan suojaamista, mutta esityksessä kiinnitetään huomiota myös tallenteiden käyttöön liittyviin oikeusturvaongelmiin.²¹⁴ ETL 9:3:ää ei esityksessä ehdotettu muutettavan.

²¹⁰ *Helminen ym.* 2014, s. 445.

²¹¹ *Janhonen* 2012 s. 52.

²¹² *OM* 2022:14, s. 127–128.

²¹³ *HE* 217/2022 vp, s. 135.

²¹⁴ *HE* 217/2022 vp, s. 77 ja s. 135. Ks. tarkemmin *HE* 46/2014 vp, s. 147 ja *LaVM* 19/2014 vp, s. 4–5

Mikäli kuulustelujen tallentaminen nauhoitteille lisääntyisi ehdotusten menestyessä, voisi se syyttäjän kannalta tarkoittaa sitä, että kuulusteluihin osallistumisella olisi aiempaakin pienempi merkitys. Tällöin nimittäin päästäisiin esimerkiksi siitä ongelmasta, että esitutkintapöytäkirjaan kirjatusta kuulustelukertomuksesta saataisiin totuutta vastaamaton kuva kuulusteltavan kertomuksesta tai että jotakin jäisi välittymättä kirjallisen muodon vuoksi. Tosin tällöinkin puolueettomuuden toteutuminen vaatisi, että videoituna on sekä epäillyn syyttömyyden että syyllisyyden puolesta puhuvia kuultavia. Niin kauan kuin kaikkia kuulustelutilanteita ei systemaattisesti taltioida ja liitetä esitutkintapöytäkirjan liitteiksi, ei syyttäjän osallistuminen nähdäkseni käy täysin merkityksettömäksi.

Toimiva esitutkintayhteistyö edesauttaa myös kuulustelujen onnistumista. Syyttäjän osallistumisoikeus vaatii toteutuakseen poliisin ja syyttäjän välistä vuorovaikutusta jo käytännön syistä, sillä esimerkiksi tiedon kuulustelujen ajankohdasta syyttäjä saa poliisilta. Siten esitutkintayhteistyön kehittäminen on tärkeää ja välttämätöntä myös syyttäjän kuulusteluihin osallistumisen mahdollistamiseksi.

3.4 Esitutinnan täydentäminen

Yhtenä syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen yhteistyön tiivistämisen tavoitteena on ollut syyttäjän lisätutkintapyyntöjen karsiminen. Tahtotilana on ollut syyttäjän mahdollisimman reaaliaikainen osallistuminen tutkintaan, jolloin syyttäjä olisi jo esitutkintavaiheessa perillä tapauksesta sellaisella tavalla, ettei lisätutkinnan tarvetta ilmenisi enää syyteharkintavaiheessa.²¹⁵ Vasta syyteharkintavaiheessa määrätyt lisätutkinnat nimittäin väistämättä viivästyttävät koko prosessin etenemistä.²¹⁶ Lisäksi luotettavan ja totuutta vastaavan aineiston kerääminen tutkinnassa on varmasti sitä todennäköisempää ja helpompaa, mitä lähempänä tapahtuma-aikaa tutkinta pystytään suorittamaan.²¹⁷

Helminen ym. ovat teoksessaan *Esitutkinta ja pakkokeinot* esittäneet, että lisätutkinnan tarpeen ilmeneminen syyteharkintavaiheessa osoittaa aina esitutkintayhteistyön jossain määrin epäonnistuneen. Heidän mukaansa tarvetta lisätutkinnalle ei ole, jos osapuolet ovat jo esitutkinnan aikana neuvotelleet tutkinnan laajuudesta ja syyttäjää on kuultu siitä, mihin

²¹⁵ Tolvanen 2014, s. 305 ja Vuorenpää 2003, s. 1003.

²¹⁶ Virolainen – Pölönen 2004, s. 46.

²¹⁷ Vuorenpää 2003, s. 1003. Ks. myös HE 82/1995 vp, s. 27

seikkoihin loppulausunnoissa tulee kiinnittää erityistä huomiota.²¹⁸ Vaikka lisätutkinnasta koituu väistämättä prosessiekonomisia menetyksiä ja asian mahdollisimman kattava selvittäminen alusta alkaen on varmasti kaikkien osapuolten intressissä, on esitutkinnan täydentämisellä oikeusturvan toteutumista palvelevana mekanismina nähdäkseni paikkansa.

Joka tapauksessa lisätutkinnan pyytäminen on yksi syyttäjän keskeisimmistä keinoista vaikuttaa oikeudenkäyntiaineiston muodostumiseen. Esitutkintalain 5 luvun 2 §:n 2 momentin mukaisesti syyttäjä päättää esitutkintatoimenpiteistä asian siirryttyä hänelle esitutkinnan päättämisen jälkeen, toisin sanoen siis asian edettyä syyteharkintaan. Käytännössä tällä tarkoitetaan nimenomaan lisätutkintaa.

Vaikka syyttäjä lainkohdan mukaisesti päättää toimenpiteistä, vastaa toimenpiteiden täytäntöönpanosta esitutkintaviranomainen, yleensä siis poliisi. Siten yhteistyö esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välillä saattaa jatkua myös varsinaisen esitutkinnan päättymisen jälkeen.²¹⁹ Hyvää esitutkintayhteistyön toteuttamista olisi, jos syyttäjä keskustelisi tutkinnan tarpeesta tutkinnanjohtajan kanssa jo ennen varsinaisen lisätutkintapyynnön tekemistä. Eriyisesti tällainen keskustelu on tarpeen käydä, jos syyttäjän pyytämä toimenpide olisi suuri- tai muuten merkittävä erityisesti suhteessa asian laatuun.²²⁰ Vähintäänkin olisi varmistuttava, että tieto lisätutkinnan tarpeesta ja lisätutkintapyynnön tekemisestä tulee tutkinnanjohtajan tietoon, jottei syyttäjä toimillaan sivuuta tutkinnanjohtajan toimivaltaa.²²¹

Toimiva yhteistyö ja avoin keskusteluyhteys vähentänevät myös riskiä lisätutkinnoista aiheutuvista ristiriidoista esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välillä. Poliisit ovat nimittäin saattaneet kokea lisätutkintapyynnot myös negatiivisessa mielessä syyttäjän ”laatukontrolliksi” tai suoranaiseksi kritiikiksi esitutkinnan toimittamisesta.²²² Tällainen prosessin toimijoiden välinen vastakkainasettelu on erittäin epätoivottavaa ja riski myös prosessin tavoitteiden ja siten myös oikeusturvan toteutumisen kannalta.

Syyttäjän on noudatettava puolueettomuusvaatimuksen asettamia velvoitteita lisätutkintapyyntöjen tekemisessä. Ensinnäkään syyttäjän ei tulisi tehdä päätöstä syyttämättä

²¹⁸ *Helminen ym.* 2014, s. 172. Vaikka loppulausunntoimenettelyn tarkoituksena ei ole tuottaa uusia todisteita tai suunnata tutkintaa, voi loppulausunntovaiheessa ilmetä lisätutkinnan tarve, kun asianosaisilla on mahdollisuus vielä lausua tutkintaan liittyvistä seikoista. Siten perusteellinen loppulausunntoimenettely voi osaltaan turvata aineellisen totuuden saavuttamista sekä vähentää myöhempää lisätutkinnan tarvetta. *OM, KM* 2009:2, s. 357–358.

²¹⁹ *VKS* 2013, s. 26.

²²⁰ *VKS* 2013, s. 26.

²²¹ *Koljonen* 2010 s. 111. Paras toimintatapa voisi olla, se, että lisätutkintapyynnot etenevät syyttäjältä tutkinnanjohtajalle, jonka kautta ne menevät rikoksen tutkijoille.

²²² *Koljonen* 2010, s. 188.

jättämisestä liian kevyin perusten tilanteessa, jossa syytekynnys ei vaikuttaisi ylittyneen. Tällaisessa tilanteessa tulee pohdittavaksi, miltä osin näyttö ei riitä syytekynnyksen ylittymiseen ja onko olemassa edellytyksiä sille, että lisätutkinnalla voitaisiin saavuttaa vahvempaa näyttöä. Toisaalta päinvastaisesti syyttäjän tulee syytekynnyksen ylittyessä tarkastella myös sitä, onko epäillyn syyttömyyden puolesta puhuviin seikkoihin kiinnitetty tutkinnassa tarpeeksi huomiota.²²³ Siten lisätutkintaa koskeva esitutkintalain 5 luvun 2 § toteuttaa samanaikaisesti niin rikosvastuun toteuttamiseen tähtäävää kuin oikeusturvafunktiotakin.²²⁴

Syyttäjä ei siis tässäkin vaiheessa voi keskittyä kapeakatseisesti vain syytteen ajamiseen ja syytetyn syyllisyyden puolesta puhuvien seikkojen tutkimiseen, vaan lisätutkintaa on tarvittaessa pyydettävä yhtä lailla syytetyn syyttömyyden puolesta puhuvien seikkojen tutkimiseksi. Jo edellä alaluvussa 3.2.2 kerrotulla tavalla syyttäjä toimii esitutkintavaiheessa ikään kuin poliisin vastapainona oikeusturvasta huolehtien.²²⁵ Tämä heijastuu myös lisätutkintoihin siten, että syyttäjän tulisi lisätutkintapyynnöissään keskittyä itse asiassa erityisesti juuri epäillyn eduksi tuleviin seikkoihin.²²⁶

Paitsi omasta aloitteestaan, syyttäjä voi pyytää lisätutkintaa toimitettavaksi myös asianosaisen pyynnöstä. Asianomistajan oikeus pyytää lisätutkintaa perustuu sekin esitutkintalakiin, sen 3 luvun 7 §:ään. Lähtökohtaisesti asianosaisilla on parhaat tiedot tapahtumista ja siten myös parhaat edellytykset kiinnittää tutkinnan huomio aineellisen totuuden selvittämisen kannalta relevantteihin seikkoihin.²²⁷ Niinpä apulaisoikeusasiamies onkin ratkaisukäytännössään katsonut, että kynnys suostua asianosaisten aloitteesta nousseisiin lisätutkintapyyntöihin tulisi olla matala.²²⁸ Kynnys tulisi pysyä matalana silloinkin, kun kyseessä on luonteeltaan ja potentiaaliselta seuraukseltaan lievemmän rikoksen tutkinnasta, nimittäin tällöinkin asialla voi olla asianosaille subjektiivisesti hyvin tärkeä merkitys.²²⁹ Siten

²²³ Vuorenperä 2003, s. 1002–1003.

²²⁴ Launiala 2010c, s. 126.

²²⁵ Ekelöf – Edelstam – Boman 1998, s. 114.

²²⁶ Vuorenperä 2003, s. 999.

²²⁷ Kukkonen – Tolvanen 2011, s. 34.

²²⁸ AOA 2611/4/02. Apulaisoikeusasiamies kiinnitti syyttäjän ja poliisin huomion ETL 3:7:ään (silloisen esitutkintalain [449/1987] 12 §:ään, joka vastaa nykyistä ETL 3:7:ää) ja todennut osuvasti: ”Väärä syypääksi julistava tuomio on monessakin mielessä väärää vapauttavaa tuomiota vahingollisempi”. Tuo toteamus kiteyttää nähdäkseni, ei pelkästään puolueettomuusvaatimuksen, vaan koko rikosprosessin tarkoituksen.

²²⁹ Esitutkintalain 11 luvun 1 §:ssä on säädetty esitutkintapäätöksen antamisesta. Lainkohdan 1 momentin mukaan päätöksistä, jotka voivat vaikuttaa asianosaisten oikeuksiin ja velvollisuuksiin, on tehtävä kirjallinen esitutkintapäätös. Tällainen voi oikeusministeriön mietinnön mukaisesti olla esimerkiksi esitutkintaviranomaisen tai syyttäjän päätös kieltäytyä toimittamasta asianosaisen pyytämää tutkintatoimenpidettä. *OM, KM* 2009:2, s. 360–361. Tällaisen päätöksen antaminen on asianosaisen oikeusturvan kannalta keskeistä, sillä kirjallisen päätöksen myötä asia on helpompi saattaa vaikkapa oikeusasiamiehen tutkittavaksi. Esitutkintalain 3 luvun 7 §:n

lisätutkintapyynnöt eivät välttämättä suoraan kerro epäonnistuneesta esitutkintayhteistyöstä tai puutteellisesti suoritetusta tutkinnasta.

Ei ole tavatonta, että varsinkin rikoksesta epäilty käyttää esitutkinnassa vaikenemisoikeuttaan ja pysyttelee täysin passiivisena, mutta asian edettyä syyteharkintaan pyytääkin lisätutkintaa.²³⁰ Tällaisen tilanteen välttämiseksi oli hyvä, jos syyttäjä tekisi yhteistyötä esitutkintaviranomaisten lisäksi myös epäillyn mahdollisen avustajan kanssa.²³¹ Erityisesti onnistunut loppulausuntomenettely, johon syyttäjä ja epäillyn avustaja ovat aktiivisesti osallistuneet, olisi omiaan ehkäisemään tällaisia myöhäisiä lisätutkintapyyntöjä.²³²

Syyteharkintavaiheen lisäksi lisätutkinnan tarve voi ilmetä toisinaan vasta oikeudenkäyntivaiheessakin, esimerkiksi vasta pääkäsittelyssä esitetyn uuden todisteen vuoksi.²³³ Tällöin lisätutkinnan toimittaminen perustuu oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 7 §:ään, jonka mukaan tuomioistuimen on kehotettava syyttäjää huolehtimaan esitutkinnan täydentämisestä, mikäli esitutkinnassa ilmenee puute, ”jonka johdosta pääkäsittelyä ei voitaisi toimittaa yhtäjaksoisesti”. Tässäkin tilanteessa syyttäjä siis vastaa lisätutkinnan toimitamisesta, vaikka varsinainen aloite tulee tuomioistuimen taholta. Mikäli lisätutkinnan tarve ilmenee vasta tuomioistuimen ilmoituksesta, on tutkinta usein toteutettava erityisen kiireellisellä aikataululla.²³⁴ Kiireinen aikataulu aiheuttaa ymmärrettävästi omat haasteensa tutkinnan toteuttamiselle, joten myös tällöin on tärkeää, että syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen välinen yhteistyö toimii saumattomasti.

Käyttämäni aineiston perusteella on selvää, että ideaalitalanteessa esitutkinta olisi alun perin toimitettu sellaisella kattavuudella ja tarkkuudella, ettei tarvetta lisätutkinnalle prosessin myöhemmissä vaiheissa ilmenisi lainkaan. Tämä tavoite on kuitenkin käytännössä epärealistinen jo esitutkintaviranomaisen työtä rasittavan resurssipulan vuoksi. Toisaalta aina kaikkea asian kannalta relevanttia näyttöä ei olisi esitutkinnassa saatavilla, vaikka tutkinnan suorittamistavassa tai esitutkintayhteistyössä ei olisi havaittavissa minkäänlaisia puutteita.

Vaikka lisätutkinta on mekanismina sellainen, josta väistämättä aiheutuu prosessiekonomisia menetyksiä prosessin keston pidentyessä ja kustannusten kasvaessa, on sillä nähdäkseni

mukaan toimenpiteet on kuitenkin suoritettava, jos niiden pyytäjä osoittaa, että toimenpiteet ”saattavat vaikuttaa asiaan ja jollei niistä aiheudu asian laatuun nähden kohtuuttomia kustannuksia”.

²³⁰ Launiala 2013, s. 20.

²³¹ Kukkonen – Tolvanen 2011, s. 87.

²³² OM 2020:6, s. 42.

²³³ Toivola 2000, s. 599.

²³⁴ VKS 2013, s. 26.

paikkansa rikosprosessissa. Lisätutkinta voidaan nähdä eräänlaisena varotoimena, lisäkeinona pyrkimyksissä kohti aineellista totuutta. Lisätutkinta turvaakin osaltaan sekä rikosvastuun että oikeusturvan toteutumista, jolloin myös syyttäjä on lisätutkintapyyntöjen tekijänä erittäin vastuullisessa roolissa. Siksi on hyvä, että syyttäjän syyteharkinnassa tekemien lisätutkintapyyntöjen lisäksi myös tuomioistuimelle on varattu mahdollisuus pyytää lisäselvitystä vielä pääkäsittelyssäkin. Kun sekä syyttäjälle että tuomioistuimelle on varattu mahdollisuus pyytää täydennystä jo suoritettuun esitutkintaan, tulee esitutkinnan kattavuus tarkistettua parhaimmillaan jopa kolmen eri prosessitoimijan, esitutkintaviranomaisen, syyttäjän ja tuomioistuimen, taholta. Siten esitutkinnassa kerätyn aineiston laadun tarkastavat samalla myös kolmen eri organisaation edustajat. Näen tämän asianosaisten oikeusturvan toteutumisen kannalta positiivisena ja kannatettavana toimintamallina. Oikeusturvan toteutumisen takaamiseksi on voitava hyväksyä myös kohtuulliset prosessiekonomiset menetykset.

3.5 Esitutkinnan rajoittaminen

Esitutkinnan täydentämisen eli lisätutkinnan pyytämisen lisäksi syyttäjällä on esitutkintalain 3 luvun 10 §:n mukainen oikeus rajoittaa tutkintaa. Lainkohdassa säädetyllä tavalla ”syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä päättää”, ettei tutkintaa toimiteta tai se lopetetaan, koska syyttäjä jättäisi joka tapauksessa syytteen nostamatta. Lainkohdan 2 momentin mukaan esitutkintaa voidaan rajoittaa myös siinä tapauksessa, että tutkinnasta aiheutuvat kustannukset olisivat selvästi epäsuhtaisia asian laatuun ja odotettavissa olevaan seuraamukseen nähden.²³⁵ Esitutkinnan rajoittamiselle asetettuna edellytyksenä on lisäksi aina se, ettei yksityinen tai yleinen etu vaadi tutkinnan jatkamista.²³⁶

Esitutkinnan rajoittamisella tarkoitetaan siis syyttäjän tutkinnanjohtajan esityksen johdosta tekemää päätöstä siitä, että esitutkintaa ei aloiteta tai jo aloitettu tutkinta lopetetaan, vaikka sinänsä olisikin syytä epäillä rikoksen tapahtuneen. Siten rajoittaminen tarkoittaa poikkeusta

²³⁵ Esitutkintalain 3 luvussa on lisäksi 10 a §, joka koskee esitutkinnan rajoittamista tunnustuksen perusteella. Tämä koskee asioita, joissa saman henkilön epäillään tehneen useampia rikoksia, joista jonkin hän on tunnustanut. Tunnustuksen perusteella voidaan tällöin muiden edellytysten täytyessä rajoittaa tutkintaa joidenkin rikosten osalta.

²³⁶ Yksityisen edun arviointiin vaikuttavat etenkin asianomistajan vahingonkorvausintressi sekä samanlaisten rikosten asianomistajien yhdenvertainen kohtelu. Vastaavasti yleisen edun tärkeysarvion taustalla vaikuttavia seikkoja ovat mm. rikosoikeuden yleisestäävyyden toteutuminen ja teon moitittavuus. *VKS 2016, 5 Tärkeä yleinen ja yksityinen etu esitutkinnan rajoittamisen harkinnassa.* Yleistä ja yksityistä etua on käsitelty kattavasti myös esitutkintalain esitöissä *HE 222/2010 vp*, s. 186–188.

ETL 3:3.1:n esitutkintapakkoon.²³⁷ Käytännössä syyttäjän kannalta keskeisin on tilanne, jossa rajoittamispäätös tehdään siksi, että syyttäjä jo ennen syyteharkintaa tietää, ettei tule nostamaan asiassa syytettä esimerkiksi jonkin ROL 1 luvun 7 tai 8 pykälässä säädetyn harkinnanvaraisen syyttämättäjättämisen edellytyksen toteutuessa.²³⁸

Tutkimusaiheeni eli oikeudenmukaisen oikeudenkäyntiaineiston muodostumisen kannalta syyttäjän oikeus rajoittaa tai päättää esitutkinta ei ole yhtä keskeinen kuin oikeus lisätutkinnan toimituttamiseen, joten pidän tämän tutkinnan rajoittamista koskevan kappaleen pinta-puolisena. Kun tutkimus kuitenkin sivuaa läheisesti myös syyttäjän ja poliisin välistä esitutkintayhteistyötä, olen katsonut aiheelliseksi käsitellä tutkimuksessani lyhyesti myös esitutkinnan rajoittamista erityisesti tästä näkökulmasta sen ollessa yksi keskeisimmistä esitutkintayhteistyön muodoista.

Prosessiekonomia toimii tärkeimpänä periaatteena esitutkinnan rajoittamisen taustalla. Eri-tyisen tärkeän säästämiskeinon esitutkinnan rajoittamisesta tekee se, että rajoittaminen säästää resursseja prosessin kaikissa vaiheissa ja kaikilta toimijoilta.²³⁹ ETL:ssa säädetyn mukaisesti syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä tehdä päätöksen esitutkinnan rajoittamisesta tai sen lopettamisesta. Jo tästä selkeästi ilmenee tutkinnan rajoittamisen edellyttävän sekä yhteistyötä esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välillä että molempien tahojen myötävaikutusta.²⁴⁰ Siten oikea-aikaisten – prosessiekonomian kannalta siis mahdollisimman aikaisten – rajoittamispäätösten tekeminen vaatii toimivaa esitutkintayhteistyötä.²⁴¹ Toimivan yhteistyön seurauksena voidaan myös välttää sellaiset kaikkien osapuolten kannalta epäedulliset tilanteet, joissa poliisi esittää tutkinnan rajoittamista ja syyttäjä ei tee esityksen mukaista päätöstä.²⁴²

Käytännössä syyttäjiltä on saatu kritiikkiä siitä, että poliisit herkästi suorittavat esitutkinnan loppuun ja antavat asian eteenpäin syyttäjän ratkaistavaksi, vaikka heillä olisi jo tutkinnan aikana herännyt epäily siitä, ettei syyttäjä tule nostamaan asiassa syytettä.²⁴³ Tähän on voinut osaltaan johtaa se, että 2000-luvun loppupuolelle saakka jutut, joissa esitutkintaa on tutkinnanjohtajan ja syyttäjän päätöksellä rajoitettu, on kirjattu poliisin tilastoihin

²³⁷ VKS 2016, 1 Esitutkinnan rajoittamisen merkityksestä ja tavoitteista.

²³⁸ Ks. *Helminen ym.* 2014, s. 337–339. Harkinnanvaraisesta syyttämättäjättämisestä tarkemmin ks. luku 4.2.

²³⁹ *Helminen ym.* 2014, s. 335–336 ja VKS 2016, 1 Esitutkinnan rajoittamisen merkityksestä ja tavoitteista.

²⁴⁰ Ks. *HE 222/2010 vp*, s. 188.

²⁴¹ *Kukkonen – Tolvanen* 2011, s. 63.

²⁴² VKS 2016, 1 Esitutkinnan rajoittamisen merkityksestä ja tavoitteista.

²⁴³ *Koljonen* 2010, s. 78.

selvittämättöminä tapauksina.²⁴⁴ Tällaiset merkinnät ovat olleet ymmärrettävästi epätoivottavia ja siten vaikuttaneet negatiivisesti tutkinnanjohtajien halukkuuteen tehdä tutkinnan rajoittamista koskevia esityksiä. Lisäksi merkinnät ovat antaneet toiminnasta väärän kuvan.²⁴⁵ Syyttäjän tilastoihin tapaukset on kirjattu selvitettyinä tapauksina, ja ne ovat siten päinvastoin lisänneet tuloksellisuutta.²⁴⁶ Näin perustavanlaatuisen ero kirjaamistavassa ideaalitalanteessa keskenään tiiviissä yhteistyössä toimivien organisaatioiden välillä on jo itsessään ongelma.

Vaikka esitutkintayhteistyön kehittämistä rajoittavana tekijänä lienevät käytännössä usein nimenomaan sekä esitutkintaviranomaisen että Syyttäjälaitoksen rajalliset resurssit, voisi resurssien kohdentaminen myös esitutkinnan rajoittamiseen tähtäävään yhteistyöhön olla varsin hedelmällistä ja johtaa kokonaisuutena arvioiden voimavarojen säästymiseen. Oikea-aikaisella tutkinnan rajoittamisella saadaan aikaan säästöjä kaikissa prosessin vaiheissa, kun syyteharkinta- ja oikeudenkäyntivaihe jäävät kokonaan pois ja esitutkintakin nimensä mukaisesti rajoittuu. Toisaalta liiallisen tehokkuuden tavoittelun vaarana on, että esitutkinnan rajoittamisesta muodostuu syyttäjälle selviytymiskeino liian suuren työtaakan pienentämiseen.²⁴⁷

Prosessieconomisten hyötyjen lisäksi aihetta voisi nähdäkseni tarkastella myös epäillyn oikeusturvan näkökulmasta. Tämä siitä huolimatta, että esitutkinnan rajoittamispäätöksen tarkoituksena ei ole ottaa kantaa epäillyn syyllisyyteen tai syyttömyyteen.²⁴⁸ Mikäli asiassa ei ole syytä epäillä rikosta, ei esitutkintaa rajoiteta, vaan tutkinta päätetään ETL 10:2:n nojalla. Kun väärää langettavaa tuomiota on pidettävä aina epätoivottavampana seurauksena kuin syyllisen tuomitsematta jättämistä, on tapauksen käsittelyn lopettaminen jo esitutkintavaiheessa joka tapauksessa hyvin pitkälle vietyä epäillyn oikeusturvan toteuttamista.

Toki huomioitava on rikosoikeuden yleisestäävyyden ja yksittäistapauksellisen rikosvastuun sekä epäillyn oikeusturvan lisäksi myös asianomistajan oikeuksien toteutuminen. Tältä kannalta esitutkinnan rajoittaminen on kiistämättä problemaattinen kysymys. Asianomistajalla on kuitenkin ROL 1:14:n mukainen toissijainen syyteoikeus, jonka nojalla asianomistaja saa nostaa syytteen, mikäli asian esitutkintaa on rajoitettu. Lisäksi ETL 3:10.3:n perusteella tutkinta on rajoittamispäätöksen jälkeen aloitettava uudelleen, mikäli asiassa selviää sellaisia

²⁴⁴ Koljonen 2010, s. 78.

²⁴⁵ Ks. Nissinen 2007, s. 59.

²⁴⁶ Koljonen 2010, s. 79.

²⁴⁷ OM 2021:21, s. 111.

²⁴⁸ Helminen ym. 2014, s. 337.

uusien seikkojen, jotka edellyttävät tutkinnan jatkamista.²⁴⁹ Samoin kuin päätöksen tutkinnan rajoittamisesta, myös päätöksen asian ottamisesta uudelleen tutkittavaksi tekee syyttäjä.²⁵⁰ Tutkinnan rajoittaminen ei siis suoraan merkitse syyttämättä jättämistä,²⁵¹ ja asianomistajalla on rajoittamispäätöksestä huolimatta mahdollisuus saattaa asia tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Jo useampaan kertaan tässä tutkimuksessa todetulla tavalla oikeuden toteutuminen edellyttää aina erilaisten intressien välistä punnintaa ja priorisointia. Tässä punninnassa perus- ja ihmisoikeuksien suoja on korkeassa asemassa. Myös esitutkinnan rajoittamista on taloudellisten intressien lisäksi tarkasteltava tästäkin näkökulmasta. Syyttäjän arviota tutkinnan jatkamisesta tai keskeyttämisestä ja tuon päätöksen vaikutuksia voidaankin pitää myös kriminaalipoliittisena kannanottona.²⁵²

Sekä esitutkinnan täydentämistä että rajoittamista koskevat lainkohdat (ETL 5:2.2 ja ETL 3:10) ilmentävät näkemykseni mukaan hyvin sitä, että syyttäjä on aktiivinen toimija myös esitutkinnassa. Esitutkintaviranomaisen lisäksi myös syyttäjän on jo esitutkintavaiheen aikana pohdittava sitä, onko tapauksessa tapahtunut rikosta. Syyttäjän on ennakoitava syyteharkintavaihetta jo esitutkinnassa arvioimalla lisäksi sitä, riittääkö näyttö tapahtuneen rikoksen toteen näyttämiseen oikeudenkäynnissä ja onko olemassa perusteita syytteen nostamiselle.

²⁴⁹ Helminen ym. 2014, s. 336.

²⁵⁰ Kukkonen – Tolvanen 2011, s. 63.

²⁵¹ Helminen ym. 2014, s. 336.

²⁵² VKS 2001, s. 7.

4 OIKEUDENKÄYNTIAINEISTON MUODOSTUMINEN SYYTEHARKINNASSA

4.1 Esitutkinta-aineiston merkitys syyteharkinnan kannalta

Esitutkinta-aineistosta on otettu esitutkintalakiin oma lukunsa, luku 9. Luvun 6 §:n mukaisesti esitutkinnassa kertyneestä aineistosta on tutkinnan päätyttyä laadittava esitutkintapöytäkirja, ”jos se tarvitaan asian jatkokäsittelyä varten”. Jo tästä lain sanamuodosta ilmenee, että esitutkintapöytäkirja on tarkoitettu ennen kaikkea työkaluksi prosessin myöhempisiin vaiheisiin.

Esitutkintapöytäkirjasta on lainkohdan 2 momentin mukaan löydyttävä kuulustelupöytäkirjat sekä selostukset tutkintatoimenpiteistä ja näiden toimenpiteiden yhteydessä tehdyistä havainnoista. Lisäksi esitutkintapöytäkirjaan on liitettävä tutkinnassa kerätyt ja kertyneet asiakirjat, tallenteet ja valokuvat, ”jos niillä voidaan olettaa olevan merkitystä asiassa”. Tämä säännökseen sisällytetty varaus on varsin tulkinnanvarainen.²⁵³ Tarkempia ohjeita esitutkintapöytäkirjan sisällöstä onkin annettu poliisihallituksen tuottamalla, poliisin käyttöön tarkoitetuilla esitutkintapöytäkirjan laadinnasta ja sisällöstä annetuilla ohjeilla.²⁵⁴

Oikeuskirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota siihen, että kuten esitutkinnan aikana muutenkin, myös esitutkintapöytäkirjaa laadittaessa ja siihen otettavaa materiaalia läpikäydessä tulee toimia tasapuolisuusperiaatteen velvoittamalla tavalla.²⁵⁵ Esitutkintapöytäkirjan tarkoituksena on antaa kattava ja puolueeton kuva tutkinnan toimenpiteistä sekä tutkinnassa kertyneestä esitutkinta-aineistosta. Erityisesti tarkoituksena on tuottaa mahdollisimman seikka-peräistä tietoa tutkinnasta niille prosessin toimijoille, jotka eivät ole olleet mukana tutkinnassa yhtä tiiviisti kuin sen suorittanut esitutkintaviranomainen, siis esimerkiksi syyttäjälle.

Esitutkintapöytäkirja on syyttäjälle tärkeä, jopa tärkein, työkalu syyteharkintavaiheessa.²⁵⁶ Rikosasian käsittely esitutkintavaiheen jälkeen perustuu nimittäin pitkälti esitutkintapöytäkirjasta saataviin tietoihin.²⁵⁷ *Jonkka* on osuvasti muotoillut tämän toteamalla, että

²⁵³ *OM, KM 2009:2*, s. 92.

²⁵⁴ Näihin ohjeisiin ei organisaation ulkopuolisilla ole pääsyä, joten ohjeiden sisältöä ei ole mahdollista käsitellä tässä tutkimuksessa tarkemmin.

²⁵⁵ *Helminen ym. 2014*, s. 362 ja *Launiala 2012*, s. 21.

²⁵⁶ *Puonti 2003*, s. 410.

²⁵⁷ *OM, KM 2009:2*, s. 92.

syyterhakintaratkaisun tulee perustua esitutkinta-aineiston asianmukaiseen arviointiin.²⁵⁸ Viimeistään esitutkintapöytäkirjasta syyttäjän tulisikin saada kattava kuva asiassa suoritetusta tutkinnasta ja tutkinnan löydöksistä. Erityisesti tutkintatoimenpiteiden yhteydessä tehtyjen havaintojen kirjaaminen pöytäkirjaan on tärkeää,²⁵⁹ sillä vaikka syyttäjä olisi mukana esitutkinnassa ja syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen välinen yhteistyö olisi sinänsä toimivaa, ei syyttäjä varmastikaan pysty olemaan läsnä kaikissa tutkinnan vaiheissa. Tämä tuskin olisi tarkoituksenmukaistakaan. Mikäli esitutkintayhteistyössä on ollut puutteita, on pöytäkirjan merkitys syyttäjän tietolähteenä keskeinen.

Esitutkintapöytäkirjan voitaisiin itse asiassa ajatella olevan nimenomaan syyttäjää varten tuotettu,²⁶⁰ vaikka esitutkintalain mukaisesti pöytäkirja toimitetaan syyttäjän lisäksi myös asianomistajalle ja epäillylle (ETL 9:6.5).²⁶¹ Syyteharkinnan ja mahdollisen pääkäsittelyn kannalta on siten eduksi, jos jo esitutkinta-aineisto ja -pöytäkirja kasataan tulevaa oikeudenkäyntiä silmällä pitäen. Siten erityisen edukasta on, jos esitutkinta-aineisto on koottu odotettavissa olevan käsittelyjärjestyksen mukaisesti todistusteemoittain.²⁶² Syyttäjän tulisikin olla esitutkinnassa mukana huolehtimassa siitä, että esitutkintapöytäkirja koostetaan syyteharkintaa ja pääkäsittelyä palvelevalla tavalla.²⁶³

Vaikka syyttäjän käyttämät todisteet ovat käytännössä usein poliisin esitutkinnassa hankkimia, ei itse esitutkintapöytäkirja oikeudenkäyntiuudistuksen myötä ole varsinaista oikeudenkäyntiaineistoa (OK 17:24.2).²⁶⁴ Suullisuus- ja välittömyysperiaatteiden mukaisesti todistajia kuullaan oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti,²⁶⁵ eikä kirjallista todistajainkertomusta sallita.²⁶⁶ Tätä kutsutaan myös kirjallisen kertomuksen käyttökielloksi. Esimerkiksi ratkaisussaan 2018:54 korkein oikeus on katsonut, ettei hovioikeudessa olisi saatu käyttää esitutkintakertomusta todisteena, kun henkilöä ei ole kuultu hovioikeudessa henkilökohtaisesti.²⁶⁷

²⁵⁸ *Jonkka* 2003, s. 984.

²⁵⁹ *OM, KM* 2009:2, s. 92. Ks. myös *HE 222/2010 vp*, s. 231–232.

²⁶⁰ *Puonti* 2003, s. 398 ja *Tolvanen* 2003, s. 358.

²⁶¹ Asianomistajalle esitutkintapöytäkirjasta voi olla hyötyä lähinnä asianomistajarikoksissa syytteen nostamiseen tai vahingonkorvauksen hakemiseen. *Helminen ym.* 2014, s. 352–353.

²⁶² *VKS* 2001, s. 21. Ks. myös *Tolvanen* 2003 s. 350 ja 2004, s. 64.

²⁶³ *Puonti* 2003, s. 415. Ks. myös *LaVM 9/1997 vp*, s. 8 ja *VKS* 2001, s. 20.

²⁶⁴ *Puonti* 2003, s. 398. Ks. myös *Pölönen* 2003, s. 208.

²⁶⁵ Suullisuusperiaatteen mukaisesta todistelusta ks. *KKO* 2015:20 ja eri mieltä olevan jäsenen, oikeusneuvos Huovilan, lausunto.

²⁶⁶ Poikkeuksellisesti esitutkintapöytäkirjaa voidaan kuitenkin hyödyntää todisteena, jos lausuman antajaa ei voida kuulla henkilökohtaisesti ja asian ratkaisemista ei tule sen vuoksi viivyttaa. *OK 17:47.2:n* perusteella esitutkintapöytäkirjaa saadaan käyttää todisteena myös silloin, kun suullinen kertomus poikkeaa pöytäkirjaan kirjatusta lausumasta. Käytännössä tämän ilmetessä todistajaa pääkäsittelyssä kuultaessa, pyydetään tuomioistuimelta lupaa viitata esitutkintapöytäkirjaan ja sinne kirjattuun kuulustelukertomukseen.

²⁶⁷ *KKO* 2018:54, perustelut kohta 34.

Tästä syystä esitutkintapöytäkirja on nykyisellään luonteeltaan lähinnä syyttäjän työvälineeksi tarkoitettu esitutkinta-aineiston kokoava asiakirja.²⁶⁸

Syyttäjällä on viimekätinen vastuu siitä, että esitutkinta on suoritettu asianmukaisesti ja juttu tutkittu riittävällä laajuudella.²⁶⁹ Tämä vastuu ulottuu myös esitutkinta-aineiston riittävyys-teen.²⁷⁰ Esitutkinta-aineiston laadun ja riittävyyden arvioiminen onkin keskeisimpiä esitutkintayhteistyölle asetettuja tavoitteita.²⁷¹ Selvää lienee, että syyttäjän aktiivinen osallistuminen esitutkintaan tukee myös sitä, että esitutkinnasta kerätty aineisto on riittävän kattavaa.²⁷²

Lisäksi fyysisesti esitutkintaan osallistumalla syyttäjä voi saada sellaista tietoa ja kokemuksia, joita on mahdotonta välittää kirjallisessa muodossa esitutkintapöytäkirjan välityksellä.²⁷³ Vielä syyttäjän aktiivinen osallistuminen esitutkintaan ja panos aineiston keräämiseen voivat motivoida myös poliisia ja konkretisoida esitutkintapöytäkirjan käytännön merkitystä syyteharkinnan tärkeimpänä työkaluna. Mikäli prosessin seuraavat vaiheet eivät konkretisoidu poliisille millään tavalla, voi tämä heikentää kokemusta työn merkityksellisyydestä.²⁷⁴

Vaikka tahtotilana ja tavoitteena onkin se, että syyttäjä osallistuisi esitutkinnan toimittamiseen mahdollisimman kattavasti yhteistyössä esitutkintaviranomaisen kanssa, ei syyttäjällä ole mahdollisuutta olla läsnä tutkinnan kaikissa vaiheissa. Siten syyttäjä saa joka tapauksessa arvokasta tietoa tutkinnasta hänelle toimitettavasta esitutkintapöytäkirjasta. Tämän aineiston perusteella syyttäjä voi tehdä lopullisen harkintansa siitä, onko esitutkinta toimitettu asianmukaisesti, vai tulisiko hänen pyytää vielä lisätutkinnan toimittamista.²⁷⁵

Kuitenkin jo pelkkä aineiston liikkuminen poliisin ja syyttäjän organisaatioiden välillä tuottaa merkittäviä haasteita. Valtiontalouden tarkastusvirasto (VTV) on esittänyt vuonna 2011 tarkastuskertomuksessaan, että poliisin ja syyttäjän käytössä olevat järjestelmät ovat vanhentuneita ja yhteen toimimattomia.²⁷⁶ Vuonna 2021 esitutkintayhteistyön toteutumista selvittäneessä oikeusministeriön tutkimuksessa on tehty sama havainto ja todettu tilanteen

²⁶⁸ *Puonti* 2003, s. 398.

²⁶⁹ *VKS* 2001, s. 18. Ks. myös *Tolvanen* 2003, s. 350.

²⁷⁰ *Jonkka* 2003, s. 982.

²⁷¹ *OM, KM* 2009:2, s. 329.

²⁷² *Tolvanen* 2003, s. 350.

²⁷³ *Puonti* 2003, s. 414 ja *Vuorenpää* 2003, s. 999–1000. Mikäli näyttö on epäselvää tai ristiriitaista, voi esimerkiksi kuulusteluihin osallistumisella olla merkittävää hyötyä. *Jonkka* 2003, s. 985–986.

²⁷⁴ *Puonti* 2003, s. 414–415.

²⁷⁵ Toki jos syyttäjän ja poliisin välinen esitutkintayhteistyö on ollut onnistunutta, on tutkinta suoritettu ja esitutkintapöytäkirja koottu niin kattavasti, ettei tarvetta lisätutkinnalle tulisi olla. *Tolvanen* 2004, s. 65.

²⁷⁶ *VTV* 226/2011, s. 68–70.

olevan lähes kymmenen vuotta myöhemmin käytännössä muuttumaton.²⁷⁷ Samoin poliisin tietojärjestelmä uudistukseen tähtäävä Vitja-hanke on viivästyneenä arviolta noin kymmenellä vuodella, kun käyttöönotto tavoitteena on tällä hetkellä vuosien 2024–2025 vaihe alun perin tavoitellun vuoden 2014 sijaan. Vitja-järjestelmän käyttöönoton pitäisi ratkaista myös organisaatioiden välisen yhteydenpidon haasteisiin, mutta koska järjestelmän kehittäminen on kesken, ei tietoa sen todellisista vaikutuksista ole vielä saatavilla.²⁷⁸

Tällä hetkellä yhteisten viestintäkanavien puuttuessa syyttäjän pitäminen ajan tasalla aiheuttaa tutkijalle ylimääräistä työtä. Tämä johtaa pahimmillaan samojen työvaiheiden moninkertaiseen tekemiseen, kun tieto esitutkinnan toimijoiden välillä ei pääse kulkemaan.²⁷⁹ Organisaatioiden yhteinen alusta edistäisi myös edellä alaluvuissa 2.4 ja 3.2.1 käsiteltyjen loppulausuntomenettelyyn ja tutkintasuunnitelmaan ehdotettujen muutosten toteuttamista käytännössä.²⁸⁰ Lienee selvää, että vähimmäisedellytyksenä yhteistyön toteutumiselle on se, että osapuolet saavat tarvittaessa yhteyden toisiinsa.

Esimerkiksi Saksan rikosprosessilaissa Strafprozeßordnungissa (StPO, 7.4.1987) on säädetty, että poliisin tulee lähettää syyttäjälle kaikki tutkintaa koskevat tiedot viivytyksettä (StPO 163 §). Siten Saksassa on säädetty poliisin ja syyttäjän välisestä yhteydenpidosta selvästi Suomen voimassa olevaa lainsäädäntöä velvoittavammin. Jotta säännöksen tarkoitus voi toteutua, on yhteydenpitoon oltava myös toimivat kanavat sekä välineet. Ennen kuin Suomessa voidaan edes harkita tällaisesta tiiviimpään yhteydenpitoon velvoittavaa säätämistä, on yhteydenpidon ongelmat korjattava.

Kuten kaiken kaikkiaan esitutkintayhteistyö nykyisellään, myös syyttäjän osallistuminen esitutkinta-aineiston hankkimiseen ja sen riittävyden varmistamiseen jättää toivomisen varaa.²⁸¹ Pahimmillaan yhteistyö voi loistaa täysin poissaolollaan. Tällöin syyttäjän käsitys tutkinnasta perustuu ainoastaan hänelle tutkinnan päätteeksi toimitettuun esitutkintapöytäkirjaan, jonka perusteella syyttäjä sitten tekee päätöksen syytteen nostamisesta, syyttämättä jättämisestä tai mahdollisen lisätutkinnan pyytämisestä.²⁸²

Vaikken näe tarpeelliseksi tai ainakaan välttämättömäksi sitä, että syyttäjistä tehtäisiin Suomessa tutkinnanjohtaja, on kansainvälisen vertailun perusteella todettava, että yhteistyö

²⁷⁷ OM 2021:21, s. 52–53.

²⁷⁸ OM 2022:14, s. 102 ja VTV 226/2011, s. 67.

²⁷⁹ OM 2021:21, s. 113. Ks. myös OM 2022:14, s. 18.

²⁸⁰ OM 2022:14, 102.

²⁸¹ OM, KM 2009:2, s. 54.

²⁸² Puonti 2003, s. 403.

poliisin ja syyttäjän välillä myös esitutkinta-aineiston hankkimisen kannalta toteutuu usein paremmin silloin, kun syyttäjä on tutkinnanjohtajan roolissa.²⁸³ Esimerkiksi Ruotsissa tutkinnanjohtajuus on määrätty syyttäjälle juuri siitä syystä, että syyttäjällä on katsottu tällöin olevan parhaat edellytykset ohjata aineiston hankkimista tutkinnassa siten, että se on laadultaan sekä laajuudeltaan sellainen, jonka pohjalta syyttäjä pystyy toimittamaan syyteharkinnan.²⁸⁴ Kuulustelunjohtajana toimiva poliisi tosin osallistuu myös tutkinnan suuntaamiseen tutkinnanjohtajan rinnalla. Myös esitutkinta-aineiston kannalta pitäisin kuitenkin hyvänä vaihtoehtona aiempaa yksityiskohtaisempaa ja pakottavampaa sääntelyä. Keskeistä laadukkaan esitutkinta-aineiston tuottamisen mahdollistamisessa olisi myös sekä poliisin että Syyttäjälaitoksen resurssien kasvattaminen.

4.2 Syyteratkaisu

Syyttäjän on hänelle esitutkinnan päätteeksi toimitetun aineiston perusteella toimitettava syyteharkinta ja tehtävä syyteratkaisu. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 6 §:n mukaan syyttäjän on syyteharkinnan päätteeksi nostettava syyte, jos 1) epäilty rikos on laissa säädetty rangaistavaksi, 2) syyteoikeus ei ole vanhentunut ja 3) on olemassa todennäköisiä syitä epäillyn syyllisyyden tueksi. Toisin sanoen syytekynnyksen ylittyminen edellyttää näiden kolmen tekijän toteutumista samaan aikaan.

Syyteharkinnan kannalta keskeisin edellytyksistä on kohdassa 3 säädetty vaatimus todennäköisistä syistä epäilyn tueksi. Ensimmäiset kaksi vaatimusta ovat enemmänkin teknisluonteisia, ja esimerkiksi teon rikoslain mukainen rangaistavuus tutkitaan jo esitutkinnassa. Mikäli juttu etenee esitutkinnasta syyteharkintaan, on tutkinnassa selvinnyt kyseessä olevan jonkin rikoslaissa määritellyn rikoksen tunnusmerkistön täyttävä teko.

ROL 1:6:ssä säädetty todennäköiset syyt -syytekynnys sisältää lain esitöiden mukaan ”*vaatimuksen sekä epäiltyinä olevan henkilön syyllisyyden että syypääksi toteavan tuomion todennäköisyydestä*”.²⁸⁵ Syytekynnystä ei ole tätä tarkemmin määritelty laissa tai hallituksen esityksessäkään. Oikeuskirjallisuudessa on vakiintuneesti katsottu, ettei kynnykselle ole

²⁸³ OM, KM 2009:2, s. 54.

²⁸⁴ OM, KM 2009:2, s. 34–35.

²⁸⁵ HE 82/1995 vp, s. 38.

mahdollista määritellä mitään absoluuttista matemaattista arvoa kuten prosenteiksi muunnettua todennäköisyyttä.²⁸⁶

Vuonna 1985 annetussa hallituksen esityksessä esitutkinta- ja pakkokeinolaeksi näyttökynnyksiä on kuitenkin pohdittu hieman esitutkinnan toimittamiskynnyksen määrittämisen yhteydessä. Esityksen mukaan todennäköiset syyt epäilyn tukena tarkoittavat, että epäilyn osoittautuminen oikeaksi on todennäköisempää, kuin sen osoittautuminen vääräksi. Numeerisesti tämän voitaisiin ajatella tarkoittavan yli 50 %:n todennäköisyyttä.²⁸⁷ Tämä arvo on johdettavissa myös käsitteen yleiskielen mukaisesta merkityksestä.²⁸⁸ Jonkka on kuitenkin kiinnittänyt huomiota siihen, että esitutkinnan käynnistämiseen ja pakkokeinojen käyttämiseen säädetyt kynnykset on erotettava syytekynnyksestä esimerkiksi jo siksi, että syytteen nostamista pohdittaessa joudutaan huomioimaan syyllisyystodennäköisyyden lisäksi myös tuomitsemistodennäköisyys.²⁸⁹

Syyteratkaisun tekeminen ei kuitenkaan edellytä samanlaista varmuutta, siis varteenotettavan epäilyn puuttumista, kuin tuomitseminen (OK 17:3.2). Ennen kaikkea tämä johtuu siitä, että syyteharkinnassa syyttäjän käytössä oleva aineisto ei ole yhtä kattavaa ja siten mahdollista yhtä pitkälle ulottuvaa arviointia kuin lopullinen oikeudenkäyntiaineisto. Keskeisimpänä erona aineistossa lienee vasta pääkäsittelyssä vastaanotettavan henkilötodistelun puuttuminen syyteharkinnassa. Siksi syyteharkintavaiheessa ei ole mahdollista sulkea syyllisyydestä jäävää epäilyä pois yhtä tehokkaasti kuin tuomioistuimessa.²⁹⁰

Rikosprosessissa on syystä erilaiset vaiheensa sekä työnjakonsa. Käsitys rikosprosessin kohteena olevasta tapahtumasta ja teosta ikään kuin kirkastuu vaihe vaiheelta prosessin edetessä. Lopulliseksi tämä käsitys ja kuva muodostuu vasta pääkäsittelyn jälkeen tuomioistuimen suorittaessa näytön arviointia oikeudenmukaista seuraamusta ja tuomiota harkitessaan.²⁹¹ Tällöin päästään parhaimmillaan niin lähelle aineellista totuutta kuin tapahtumien jälkikäteisessä arvioinnissa ylipäätään on mahdollista. Siten syyttäjän syyteharkinnan päätteeksi

²⁸⁶ Ks. *Jonkka* 2003, s. 983–984 ja *Tolvanen* 2003, s. 353.

²⁸⁷ *HE 14/1985 vp*, s. 16.

²⁸⁸ *Jonkka* 1991, s. 116.

²⁸⁹ *Jonkka* 2003, s. 983. Samassa kirjoituksessaan Jonkka jo aiemmin tässä tutkimuksessaakin noteeratulla tavalla käsitellyt syytekynnyksen ja tuomitsemiskynnyksen hämärtymistä. Syytekynnystä arvioidessa ei uskoakseni olisikaan hyvä antaa liian paljon painoarvoa tuomitsemisen todennäköisyyden arvailulle. Kyseiset käsitteet ja kynnykset on eriytetty toisistaan syystä. Eri asia on se, että syytekynnystä ei liene mahdollista määritellä vain toisen näistä perusteella. Toisaalta Jonkankaan mukaan syytteen nostamisen ei tule, eikä se voi, edellyttää yhtä suurta todennäköisyyttä tai varmuutta syyllisyydestä kuin epäilyn tuomitseminen. Muutoinhan tuomioistuimen harkintavallalla ei olisi juuri merkitystä. Ks. *Jonkka* 1991, s. 128–141.

²⁹⁰ *Jonkka* 2003, s. 986.

²⁹¹ *Jonkka* 2003, s. 982.

tekemän arvion ei ole realistista olettaa olevan virheetön – perustuuhan se vielä vaillinaiseen selvitykseen.

On siis hyväksyttävä se riski, että syyteratkaisu osoittautuu vääräksi ja näyttö todetaan tuomioistuimessa riittämättömäksi.²⁹² Mikäli syyttäjä on kuitenkin esitutkinnassa saadun näytön perusteella kahden vaiheilla syyttämättäjättämisen ja syytteen nostamisen välillä, tulisi ratkaisuna joidenkin tulkintojen mukaan olla *in dubio pro reo* -periaatteen mukaisesti syyttämättä jättäminen.²⁹³ Toisaalta on esitetty myös näkemyksiä, joiden mukaan periaatetta ei tulisi soveltaa syyteharkintaan ainakaan sellaisenaan.²⁹⁴

Vaikka esitutkinnassa olisi saatu riittävä näyttö epäilyn tueksi eli todennäköiset syyt puhuisivat epäillyn syyllisyyden puolesta ja myös muut ROL 1:6:ssa syytteen nostamiselle asetetut vaatimukset täytyisivät, on syyttäjän punnittava vielä harkinnanvaraisen syyttämättäjättämisen edellytysten olemassaoloa. Harkinnanvarainen syyttämättäjättäminen tarkoittaa, että vaikka syyttäjä katsoo syytekynnyksen kyllä sinänsä ylittyvän, jättää hän syytteen nostamatta jollakin oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 7 tai 8 §:ssä säädetyllä perusteella.²⁹⁵ Harkinnanvaraisen syyttämättäjättämispäätöksen tekeminen vaatii siis tuekseen yhtä vahvaa näyttöä kuin syytteen nostaminen.²⁹⁶ Siten kyse on erilaisesta tilanteesta kuin näytön riittävyttä epäiltäessä. ROL 1:7:ssä säänneltyjä harkinnanvaraiseen syyttämättäjättämiseen oikeuttavia perusteita ovat 1 momentin 1 kohdan vähäisyys- ja 2 kohdan nuoruusperuste. Näiden lisäksi syytteen saa ROL 1:8:n mukaan jättää harkinnanvaraisesti nostamatta kohtuus-, konkurrenssi-, kustannus- tai tunnustamisperusteella.

Objektiivisuusvelvoite toimii harkinnanvaraisen syyttämättäjättämispäätöksen tekemistä vahvasti ohjaavana periaatteena. Periaatteen myötä syyttäjän on tavoiteltava aineellisesti oikean ratkaisun lisäksi myös oikeudenmukaista ja oikeasuhtaista seuraamusta. Siten mikäli

²⁹² Tolvanen 2003, s. 354. Tosin tällöinkään syyteratkaisu ei välttämättä ole suoraan väärä. Voi olla, että esimerkiksi näyttö on muuttunut pääkäsittelyssä siten, että syytekynnys on kyllä täytynyt, mutta syyllisyydestä jää tuomioistuimen harkinnassa varteenotettava epäily.

²⁹³ Tolvanen 2003, s. 354. Tolvasen käsityksen mukaan syyttäjä ja epäilty ovat erityisesti vielä tässä vaiheessa prosessia epätasa-arvoisessa asemassa. Tätä tulisi pyrkiä tasapainottamaan myös sillä, ettei mahdollista epävarmuutta lueta epäillyn vahingoksi.

²⁹⁴ Janhonen 2012, s. 54–55 ja Jonkka 2003, s. 987–988. Jonkka on esittänyt, että kun jo vaatimus todennäköisistä syistä epäillyn tueksi sisältää tietyn epävarmuuden syyllisyydestä, sisältää syytekynnys tavallaan jo itsensä *in dubio pro reo* -säännön.

²⁹⁵ Aiemmin päätöstä kutsuttiin seuraamusluonteiseksi syyttämättäjättämispäätökseksi. Vuonna 2014 voimaan tullee lakimuutoksen saakka tällaisessa päätöksessä syyttäjä totesi epäillyn syyllistyneen rikokseen. Siten seuraamusluonteisen syyttämättäjättämispäätöksen tekemisen yhteydessä syyttäjä kumosi syyttömyysolettaman. Lainmuutoksen jälkeen näin ei tapahdu, jolloin harkinnanvarainen syyttämättäjättämispäätös on osuvampi nimitys päätökselle. HE 58/2013 vp, s. 15.

²⁹⁶ HE 58/2013 vp, s. 15.

jokin ROL 1:7–8:ssa säädetyistä edellytyksistä toteutuu, velvoittaa puolueettomuusvaatimus syyttäjää jättämään syytteen nostamatta.²⁹⁷ Toki vastaavasti syyttäjän on toimittava tasapuolisesti ja aktiivisesti myös sen selvittämiseksi, toteutuvatko nämä edellytykset.

Siinä missä oikeudenmukaisuus ja objektiivisuus edellyttävät yhdenvertaista ja tasapuolista kohtelua, edellyttävät ne myös tapauskohtaisten erityispiirteiden huomioimista.²⁹⁸ Tämä oikeudenmukaisuuden ulottuvuus näkyy nähdäkseni erityisen hyvin harkinnanvaraista syyttämättäjättämistä koskevan sääntelyn taustalla vaikuttavana tekijänä. Juuri tällaiset tapauskohtaiset erityispiirteet mahdollistavat syyttämättäjättämisen, vaikka todennäköiset syyt sinänsä puhuisivat rikoksen tapahtumisen puolesta.

Syyttäjän syyteratkaisu tarkoittaa asian siirtymistä tutkinnasta syyharkinnan kautta oikeudenkäyntivaiheeseen. Kun syyttäjällä on vaihtoehtona tehdä syyttämättäjättämispäätös ja lopettaa siten asian käsittely syyteharkintaan, on syytteen nostamisen jälkeen tavoitteena syytetyn tuomitseminen.²⁹⁹ Vaikka puolueettomuusvaatimus velvoittaa syyttäjää vielä oikeudenkäyntivaiheessakin ja syytetty on näytön muuttuessa tai lisääntyessä mahdollisesti tarkistettava tai se on jopa peruutettava,³⁰⁰ on syyttäjän rooli tässä vaiheessa muuttunut asianosaisuudeksi.

4.3 Syyttäjän haastehakemus

Mikäli syyttäjä päätyy syyteharkinnassaan siihen, että syytteen nostamiselle laissa asetetut edellytykset täyttyvät, tulee syyttäjän nostaa asiassa syyte. Syytteen nostaminen tapahtuu ja rikosasia tulee vireille asiassa toimivaltaisessa tuomioistuimessa syyttäjän tuomioistuimeen toimittaman haastehakemuksen myötä (ROL 5:1). Vastaavasti rikosasiaa ei oteta tuomioistuimessa tutkittavaksi kuin silloin, kun syytteen on nostanut se, jolla on siihen lain mukaan oikeus (ROL 1:1). Käytännössä tämä lain mukainen oikeus on syyttäjällä (ROL 1:2).³⁰¹

²⁹⁷ Vuorenää 2007, s. 223.

²⁹⁸ Koskela 2022, s. 450.

²⁹⁹ Jonkka 2003, s. 986. Ks. myös Janhonen 2012, s. 54.

³⁰⁰ Ks. Tolvanen 2003, s. 349. Erityisesti syytteen peruuttamisesta objektiviteettivelvoitteen ilmenemismuotona pääkäsittelyssä ks. Vuorenää 2007, s. 227–229.

³⁰¹ Yleisten – ja erikoissyyttäjien lisäksi syyteoikeus on erikseen laissa määritellyissä asianomistajan syyteoikeuden piiriin kuuluvissa tilanteissa myös asianomistajalla (ROL 1:14–17).

Tämä nykyinen niin kutsuttu syyttämismenetelmä on saanut alkunsa alioikeusuudistuksesta sekä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain säätämisestä.³⁰² Syyttämismenetelmää kutsutaan toiselta nimeltään akkusatoriseksi menetelmäksi. Sen ydin on kirjattu ROL 1:1:ään, jonka mukaisesti rikosprosessin syyttäjävetoisuus merkitsee ennen kaikkea sitä, että tuomioistuin ei voi ottaa rikosasiaa tutkittavakseen omasta aloitteestaan, vaan asian tutkiminen edellyttää syyttäjän nostamaa syytettä.³⁰³

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 3 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan haastehakemuksessa on esitettävä syytteenalainen teko, sen tekoaika ja -paikka ja muut tiedot, jotka tarvitaan teon kuvailemiseksi. Lisäksi kohdan 7 mukaan on ilmoitettava todisteet, jotka syyttäjä aikoo esittää, sekä mitä hän kullakin todisteella aikoo näyttää toteen.

Laissa on siis eroteltu oikeudenkäyntiaineistosta omiksi kokonaisuuksikseen seikat sekä todisteet.³⁰⁴ Seikat ja todisteet eivät ole käsitteinä mitenkään yksiselitteisiä, joten olen katsonut tarpeelliseksi seuraavaksi lyhyesti määrittellä, mitä itse oikeuskirjallisuuden perusteella ymmärrän käsitteillä tarkoitettavan. Näitä termejä käyttäessä on usein syytä täsmentää vielä, millaista seikkaa tarkoitetaan tai tarkoitetaanko todiste-termiä käytettäessä varsinaista todistetta, eli todistustositseikkaa, vai itse asiassa todistuskeinoa. Tästä syystä todistetta voidaan kutsua kaksoiskäsitteeksi.³⁰⁵

Seikalla tarkoitetaan käsillä olevaa asiointilaa, rikosasioissa käytännössä siis sitä, että syytetty on tehnyt teon, joka täyttää jonkin rikoslaissa säädetyn rikoksen tunnusmerkistön ja josta siten voidaan tuomita rikoslain mukaiseen rangaistukseen.³⁰⁶ Ruotsalaisesta oikeuskirjallisuudesta on 1980-luvulta alkaen Suomenkin oikeuskulttuuriin omaksuttu seikkojen jaottelu oikeustositseikkoihin ja todistustositseikkoihin.

Näistä oikeustositseikat ovat välittömästi relevantteja, eli osoittavat itsessään jonkin asiointilan olemassaolon.³⁰⁷ Seikka voidaan lukea oikeustositseikaksi silloin, kun se sisältyy asiassa sovellettavan lainkohdan tunnusmerkistöön.³⁰⁸ Oikeustositseikkoja peilataan siis suoraan tunnusmerkistökäsitteisiin ja ne määrittävän sen, mikä asiassa on tai voi olla oikeustositseikka. Tunnusmerkistökäsitteet eivät kuitenkaan itsessään ole oikeustositseikkoja.³⁰⁹ Yksinkertaisena

³⁰² HE 82/1995 vp, s. 29.

³⁰³ HE 82/1995 vp, s. 34.

³⁰⁴ Tolvanen 2005, s. 303.

³⁰⁵ Lappalainen 2001, s. 130 ja Riekkinen 2019, s. 70.

³⁰⁶ Ks. Toivola 2000, s. 597.

³⁰⁷ Tolvanen 2005, s. 305.

³⁰⁸ Laukkanen 2002, s. 60.

³⁰⁹ Tolvanen 2005, s. 305.

esimerkkinä oikeustositseikasta voitaisiin esittää vaikkapa se, että syytetty on lyönyt asianomistajaa. Tällöin sovellettava normi olisi rikoslain 21 luvun 5 § pahoinpitelystä, ja tunnusmerkistötekijä, johon seikka soveltuu, olisi ruumiillisen väkivallan tekeminen.

Todistustositseikat taas ovat välillisiä siten, että niillä pyritään osoittamaan itse oikeustositseikan olemassaolo.³¹⁰ Niillä on siis todistusarvoa oikeustositseikasta.³¹¹ Esitettyssä esimerkissä todistustositseikkana voisi siten olla asianomistajalle lyöntikohtaan aiheutunut ruhje. Näiden lisäksi on tunnustettu vielä aputositseikat, joilla voidaan selvittää ja osoittaa todistustositseikkojen luotettavuus.³¹² Esimerkissämme silminnäkijähavainto tai valvontakameranauha toimisi aputositseikkana, jolla osoitetaan ruhjeen luotettavuus todistustositseikkana eli se, että ruhje on syntynyt juuri rikoksentekijän lyönnin seurauksena eikä jotenkin muutoin.

Haastehakemuksessa esitetyt todisteet ovat siis sellaisia asioita, joiden syyttäjä katsoo näyttävän toteen väitetyn teon tapahtumisen. Esimerkiksi todistajan antaman todistuksen tai asiakirjan sisältö tai kuvasta tai videopätkästä selviävä asia ovat todisteita. Todisteet esitetään oikeudelle todistuskeinoin, joita ovat puolestaan henkilötodistelu ja kirjallinen todistelu.³¹³

Seikkojen ja todisteiden muodostamaa väitettä kutsutaan puolestaan todistusteemaksi.³¹⁴ Todistusteemalla tarkoitetaan yksinkertaistettuna siis todistelun kohdetta.³¹⁵ Todistusteeman ilmoittamista koskeva vaatimus sisältyy ROL 5:3.1:n 7 kohtaan, jonka mukaan syyttäjän on haastehakemuksessa ilmoitettava ”mitä hän kullakin todisteella aikoo näyttää toteen”. Todistusteema lienee merkittävin osa haastehakemuksesta ja jopa koko oikeudenkäyntiaineistoa. Sen avulla syyttäjä pyrkii esittämään yhteyden seikan ja todisteen välillä, siis näyttämään toteen, miksi haastehakemuksessa esitetty seikka, käytännössä syytteenalainen teko, on tapahtunut ja syyksiluettava. Todistusteeman kohteena on siten aina lopulta oikeustositseikka ja siksi oikeustositseikat ovat todistelun konkreettinen kohde.³¹⁶ Syyttäjän on syytä muotoilla todistusteema huolella, koska sillä voi olla merkittävä rooli koko syytteen menestymisen kannalta.

Rikosasian käsittelyssä syyttäjän on esitettävä todisteet seikan käsillä olosta silloinkin, kun vastapuoli ei sitä kiistä eli vaikka seikka olisi sinänsä riidaton.³¹⁷ Sen sijaan

³¹⁰ Tolvanen 2005, s. 305.

³¹¹ Jokela 2015, s. 187 ja Laukkanen 2002, s. 64.

³¹² Tirkkonen 1972, s. 86.

³¹³ Tolvanen 2005, s. 303.

³¹⁴ Tolvanen 2005, s. 303.

³¹⁵ Riekkinen 2019, s. 70–71.

³¹⁶ Riekkinen 2019, s. 71 ja Tolvanen 2003, s. 347.

³¹⁷ Tolvanen 2005, s. 303. Vrt. dispositiiviset riita-asiat.

oikeuskirjallisuudessa on herännyt pohdintaa siitä, velvoittaako oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 5 luvun 3 §:n 1 momentin 7 kohta syyttäjää ilmoittamaan myös syytetyn syyttömyyden puolesta puhuvat todisteet silloinkin, kun syytetty ei ole tätä itse nimenomaisesti pyytänyt.³¹⁸ Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain esitöissä on todettu ainoastaan, että syyttäjän on ilmoitettava ne todisteet, jotka syytetty haluaa oikeudenkäynnissä esittää, mutta ei otettu kantaa todisteiden oma-aloitteiseen ilmoittamiseen.³¹⁹ Perusoikeusmyönteisen laintulkinnan mukaisesti objektiivisuusvelvoitetta ei ole syytä tulkita ainakaan kaventavasti tämänkään lainkohdan osalta. Siten syyttäjän saattaa tapauskohtaisen harkintansa perusteella olla toisinaan syytä ilmoittaa myös vastaajan eduksi koituvat todisteet.³²⁰

Syyttäjän on ilmoitettava haastehakemuksessaan myös rangaistusvaatimuksensa (ROL 5:3.1:n 5 kohta).³²¹ Syyttäjällä ei kuitenkaan ole velvollisuutta ilmoittaa sitä, minkä lajista tai suuruista seuraamusta vaaditaan.³²² Käytännössä syyttäjät kuitenkin usein esittävät seuraamuskannanoton, eli vaativat vastaajalle tietynlaista rangaistusta.³²³

Syyttäjän haastehakemuksessa ilmoittama seuraamuskannanotto ei sido tuomioistuinta eli sillä ei ole suoria oikeudellisia vaikutuksia,³²⁴ mutta erityisesti syytesidonnaisuuden³²⁵ vuoksi sillä on kuitenkin käytännön merkitystä. Tuomioistuim voi nimittäin antaa tuomionsa vain teosta, josta rangaistusta on vaadittu. Se ei kuitenkaan ole sidottu syyttäjän ilmoittamaan rikosnimikkeeseen tai lainkohtaan (ROL 11:3).³²⁶ Siten tuomioistuin on syytesidonnaisuuden myötä käytännössä sidottu syyttäjän esittämään teonkuvaukseen, mutta ei kuitenkaan seuraamusta koskevaan vaatimukseen tai syyttäjän oikeudelliseen arvioon.³²⁷ Syyttäjä

³¹⁸ *Janhonen* 2012, s. 56.

³¹⁹ *HE 82/1995 vp*, s. 64. Ks. myös *Toivola* 2000, s. 598.

³²⁰ *Vuorenää* 2007, s. 224.

³²¹ Ruotsin lainsäädännössä, käytännössä siis Rättegångsbalkenissa, samanlaista säännöstä ei ole. Vaikka syyttäjää ei ole velvoitettu ilmoittamaan rangaistusvaatimustaan, vastaa käytännön toiminta keskeisiltä osiltaan Suomen käytäntöjä. *Perklev* 2020, s. 206.

³²² *HE 82/1995 vp*, s. 63.

³²³ *Mäkipaakkanen – Linna* 2021, s. 1. Pakollista tämän kannanoton esittäminen on kuitenkin, kun kyseessä on ROL 5 a luvun mukainen kirjallinen menettely (ROL 5 a:2.1). Ks. tarkemmin *Mäkipaakkanen – Linna* 2021, s. 3.

³²⁴ *Mäkipaakkanen – Linna* 2021, s. 5.

³²⁵ Syytesidonnaisuudesta tarkemmin ks. esim. *Koponen* 1997 ja *Saramäki* 2016 sekä KKO 2001:43 ja KKO 2015:67, perustelut kohdat 15.–25.

³²⁶ Tämä perustuu *jura novit curia* -periaatteeseen, jonka mukaan tuomioistuin tuntee lain ja soveltaa sitä viran puolesta. Ks. esim. *Jokela* 2008, XI. Todistelu > 11.1. Todistus oikeudellisia peruskäsitteitä ja sääntöjä ja *Vuorenää* 2009, II. OIKEUDENKÄYNTI > 3. OIKEUDENKÄYNTI RIKOSASIOISSA > 3.1. RIKOSOIKEUDENKÄYNTIEN YLEISIÄ LÄHTÖKOHTIA > 3.1.3. Akkusatorinen ja inkvisitorinen oikeudenkäyntimenetelmä.

³²⁷ *Jokela* 2008, XIII. Rikosasian pöytäkirja ja tuomio > 13.4. Käräjäoikeuden ratkaisu rikosasioissa > 13.4.3 Syytesidonnaisuus.

sen sijaan on velvoitettu toimimaan puolueettomuusvaatimuksen edellyttämällä tavalla myös seuraamuskannanoton antaessaan.³²⁸

Vaikka esitetty seuraamuskannanotto ei velvoita tuomioistuinta tekemään sen mukaista ratkaisua, on seurauksesta käytävää keskustelua pidettävä tärkeänä.³²⁹ Erityisen tärkeitä instrumentteja sekä syytesidonnaisuus että velvollisuus rangaistusvaatimuksen esittämiseen haastehakemuksessa ovat syytetyn puolustautumisen kannalta.³³⁰ Niiden myötä syytetty voi varautua oikeudenkäyntiin ja valmistella puolustuksensa. Syytesidonnaisuuden myötä syytetty voi myös varautua ennalta siihen, millainen seuraamus teosta voi seurata.³³¹ Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa haastehakemukselle asetut sisältövelvoitteet perustuvatkin kaiken kaikkiaan osaltaan myös siihen, että syytetyn on pystyttävä syyttäjän haastehakemuksen perusteella antamaan oma vastauksensa tuomioistuimelle sekä pystyttävä valmistautumaan oikeudenkäyntiin ja odotettavissa olevaan rikosoikeudelliseen seuraamukseen.³³²

Haastehakemuksen jättäessään syyttäjä on siis tehnyt syyteharkinnan lopputuloksena syyteratkaisun eli päätynyt nostamaan syytteen. Jotta syytekynnys ylittyy, tulee näytön, eli seikkojen ja todisteiden, olla sellaiset, että syyttäjä uskoo niiden osoittavan syytteenalaisen teon tapahtumisen. Jonkka on kiteyttänyt syyttäjän syyteratkaisun syntymisen seuraavalla tavalla: ”perusteltavissa oleva arvio, että hyvää syyttämistapaa noudattava ja ammattitaitoinen syyttäjä pystyy käytettävissä olevalla näytöllä todennäköisesti näyttämään syytteen toteen”.³³³ Tämän edellytyksen täytyessä syyttäjän on laitettava rikosasia vireille.

³²⁸ Mäkipaakkanen – Linna 2021, s. 5.

³²⁹ HE 82/1995 vp, s. 126.

³³⁰ Jokela 2008, XIII. Rikosasian pöytäkirja ja tuomio > 13.4. Käräjäoikeuden ratkaisu rikosasioissa > 13.4.3 Syytesidonnaisuus ja Koponen 2003, s. 183.

³³¹ Vuorenpää 2007, s. 230–232. Vuorenpään näkemyksen mukaan seuraamuskannanottoihin liittyvä ongelmallisuus olisi ratkaistavissa sillä, että seuraamuskannanotto tulisi esittää haastehakemuksessa silloin, kun seuraamukseksi esitetään vapausrangaistusta. Silloin vastaajan oikeusturva ei olisi liiaksi vaarassa mutta seuraamuskannanotto ei toisaalta myöskään rajoittaisi tuomioistuinta liikaa.<

³³² VKS 2001, s. 43. Ks. myös Janhonen 2012, s. 55–56 ja Tolvanen 2003, s. 359.

³³³ Jonkka 2003, s. 986.

4.4 Hyödyntämiskiellot oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden turvaajana

4.4.1 Lainvastaisesti hankitun todistusaineiston asettaminen hyödyntämiskieltoon

Syyttäjän käytössä olevista oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden varmistamisen keinoista käsitellään tässä tutkimuksessa viimeisenä vielä hyödyntämiskieltoja. Tässä alaluvussa hyödyntämiskieltoja käsitellään ensin yleisemmällä tasolla aihetta hieman pohjustaen. Tämä pohjustus jää aihepiirin laajuuden vuoksi varsin yleiselle tasolle, mutta olen katsonut sen kuitenkin tarpeelliseksi, jotta oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden turvaamisen kannalta tärkeisiin syyttäjän asettamiin ennakkollisiin hyödyntämiskieltoihin on mahdollista syventyä seuraavassa jaksossa 4.4.2.

Yksinkertaistetusti määriteltynä hyödyntämiskielloissa on kyse ennen kaikkea siitä, voidaan lainvastaisesti tai asianosaisen oikeuksia jollakin muulla tavalla rajoittaen hankittu todiste ottaa osaksi oikeudenkäyntiaineistoa. Hyödyntämiskiellon asettaminen merkitsee siten sitä, että hyödyntämiskiellon alaisuuteen kuuluva todiste jätetään näyttönä huomioimatta.³³⁴

Hyödyntämiskieltoja on perinteisesti käsitelty yhdessä todistamiskieltojen kanssa, joihin niillä onkin kiistämätön yhteys. Hyödyntämis- ja todistamiskieltojen suhteesta on oikeuskirjailijoilla eriäviä näkemyksiä siten, että osa näkee hyödyntämiskiellot suhteessa todistamiskieltoihin epäitsenäisinä niin, että hyödyntämiskielto on ennen kaikkea todistamiskiellon rikkomisen prosessuaalinen sanktio.³³⁵ Toisaalta esimerkiksi *Pölösen* käsityksen mukaan kielto eivät kuitenkaan ole täysin epäitsenäisiä. Tämän näkemyksen mukaan todiste voitaisiin määrätä hyödyntämiskieltoon, vaikkei mitään todistamiskieltoa olisi rikottu.³³⁶ Tällaisen jaottelun perusteella hyödyntämiskiellot on mahdollista jaotella itsenäisiin sekä epäitsenäisiin hyödyntämiskieltoihin. Rajanveto näidenkään välillä ei ole kuitenkaan itsestään selvää.³³⁷

³³⁴ *Pölönen* 2003, s. 205–206.

³³⁵ Näin esimerkiksi *Hormia* 1978, s. 32 ja *Virolainen* 1998, s. 424.

³³⁶ *Pölönen* 2003, s. 205. Ks. myös *Vuorenpää* 2009b, s. 23.

³³⁷ *Vuorenpää* 2009b, s. 23. Esim. näyttö, joka on saatu ylittämällä pakkokeinojen käyttöön annetut valtuudet, voidaan katsoa kuuluvaksi sekä itsenäisten – että epäitsenäisten hyödyntämiskieltojen alle, tulkinnasta riippuen. Ks. *Pölönen* 2003, s. 206–207.

Todistamis- ja hyödyntämiskiellot kohdistuvat joka tapauksessa vapaan todistusteorian rajoituksina todistelun eri vaiheisiin. Todistamiskiellot kohdistuvat todisteiden hankkimis- ja esittämissvaiheeseen (*ex ante*). Hyödyntämiskiellot sen sijaan rajaavat nimensä mukaisesti jo hankittujen todisteiden hyödyntämistä todistusharkinnassa eli kohdistuvat todistusharkinnan vaiheeseen (*ex post*).³³⁸ Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän näkökulmasta todisteen hyödyntämisen voidaan ymmärtää todistusharkinnassa käyttämisen lisäksi tarkoittavan myös todisteen ottamista esitutkintapöytäkirjaan, sen käyttämistä syyteharkinnan apuna tai esittämistä näyttönä tuomioistuimelle.³³⁹

Todisteen asettaminen hyödyntämiskieltoon edellyttää prosessuaalista kieltonormia, jolla todisteen käyttäminen voidaan kieltää jossakin rikosprosessin vaiheessa.³⁴⁰ Hyödyntämiskielton asettamisella rajataan jonkin todisteen hyödyntämistä näyttönä asiassa, joka voi aiheuttaa haasteita pyrkimyksissä aineellisen totuuden saavuttamiseen ja rikosvastuun toteuttamiseen. Pahimmillaan totuuden saavuttaminen voi kiellon seurauksena tulla täysin mahdottomaksi, mikäli hyvin keskeisen todisteen hyödyntäminen joudutaan kieltämään. Siten hyödyntämiskielton asettamista pohdittaessa on tehtävä tarkkaa tavoite- ja arvopunnintaa etenkin rikosvastuun toteutumisen sekä asianosaisten oikeusturvan välillä.³⁴¹

Jotta tällainen rajoitus vapaaseen todistusteoriaan voidaan tehdä, on sillä suojattava jotakin vielä tärkeämmäksi katsottavaa oikeushyvä. Yleisimmin todisteita asetetaan hyödyntämiskieltoon silloin, kun niiden hankkiminen on tapahtunut lain- tai oikeudenvastaisella tavalla tai muuten syytetyn oikeuksia loukaten. Toisin sanoen, mikäli todiste on hankittu todistamiskieltojen vastaisesti.

Vaikka todisteet olisi hankittu asianmukaisella tavalla, voidaan niihin joutua kohdistamaan hyödyntämiskieltoja, mikäli todisteiden hyödyntäminen oikeudenkäynnissä johtaisi syytetyn perus- tai ihmisoikeuksien loukkaamiseen.³⁴² Oikeushyviä, joita hyödyntämiskieltoin suojataan muiden prosessin tavoitteiden toteutumisenkin kustannuksella, ovat siis useimpien syytetyn perus- ja ihmisoikeudet. Hyödyntämiskielton asettamista harkittaessa on siten huomioitava Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) oikeuskäytäntöön perustuvan

³³⁸ Pölönen – Tapanila 2016, 6 Todistamis- ja hyödyntämiskiellot > 6.3 Todistamis- ja hyödyntämiskieltojen perusteet > 6.3.1 Rikosvastuun toteuttaminen vs. oikeusturva ja Riekkinen 2014, s. 128–129.

³³⁹ Pölönen 2003, s. 205.

³⁴⁰ Riekkinen 2014, s. 123.

³⁴¹ Ks. Pölönen – Tapanila 2016, 6 Todistamis- ja hyödyntämiskiellot > 6.3 Todistamis- ja hyödyntämiskieltojen perusteet > 6.3.1 Rikosvastuun toteuttaminen vs. oikeusturva.

³⁴² Riekkinen 2014, s. 123.

kolmiosaisen testin mukaan todistetta hankittaessa tehdyn oikeudenloukkauksen vakavuus, todisteen hyödyntämiskiellon vaikutus sekä muut turvatakeet asiassa.³⁴³

Hyödyntämiskielloista on säädetty ensi kertaa Suomen laissa vuoden 2015 todistusoikeusuu-
distuksen myötä, jolloin hyödyntämiskielloista otettiin oikeudenkäymiskaaren todistelua
koskevaan lukuun 17 pykälä 25.³⁴⁴ Lainkohdan 1 ja 2 momenteissa on säädetty ehdottoman
hyödyntämiskiellon alaan kuuluvat tilanteet. Siten tuomioistuin ei missään olosuhteissa saa
hyödyntää todistetta, joka on hankittu kiduttamalla, eikä todistetta, joka on hankittu syytetyn
vaitiolo-oikeutta eli itsekriminointisuoja rikkoon.

Hyödyntämiskiello ei kuitenkaan kaikissa tilanteissa ole ehdoton, vaan sen soveltamisesta
päätetään laajempaan arvo- ja tavoitepohdintaan perustuen. OK 17:25.3:n mukaan muussa
kuin 1 tai 2 momentissa tarkoitettussa tilanteessa tuomioistuin saa hyödyntää myös lainvas-
taisesti hankittua todistetta, mikäli tällaisen todisteen hyödyntäminen ei ”*vaaranna oikeu-
denmukaisen oikeudenkäynnin toteutumista ottaen huomioon asian laatu, todisteen hank-
kimistapaan liittyvä oikeudenloukkauksen vakavuus, hankkimistavan merkitys todisteen luot-
tettavuudelle, todisteen merkitys asian ratkaisemisen kannalta ja muut olosuhteet*”.³⁴⁵

Hyödyntämiskieltoihin onkin suhtauduttu kohtalaisen pidättäytyvästi ja niitä on asetettu lä-
hinnä vain erityisen räikeiden oikeudenloukkausten johdosta.³⁴⁶ Torjuvasti on aiemmin suh-
tauduttu etenkin siihen, että tuomio perustettaisiin yksistään lainvastaisella tavalla hanki-
tuun todisteeseen.³⁴⁷ Tätä on kutsuttu myös lainvastaisella tavalla hankitun todisteen hyö-
dyntämiseksi näyttöarvoltaan alennettuna.³⁴⁸

Linja muuttui kuitenkin merkittävästi vuoden 2011 joulukuussa, jolloin EIT:n suuri jaosto
antoi ratkaisunsa asiassa *Al-Khawaja ja Tahery v. UK*. Tapauksessa on kyse ennen käsittelyä
menehtyneen asianomistajan esitutkintakertomuksen ja kuulopuhetodistelun näyttöarvosta.

³⁴³ *Jämsä* 2021, s. 596.

³⁴⁴ Hyödyntämiskiellot ovat suomalaisessa oikeusjärjestelmässä aiheena kaiken kaikkiaan varsin uusi, josta
kertoo myös tämä verrattain hiljattainen lailla säätäminen. Ennen lailla säätämistäkin hyödyntämiskieltoja kui-
tenkin käytännössä sovellettiin tapauskohtaisesti oikeuskäytäntöön nojautuen. Lailla säätäminen katsottiin tar-
peelliseksi erityisesti tulkinnan yhdenmukaistamiseksi ja ennakoitavuuden parantamiseksi – toisin sanoen siis
oikeusturvan takaamiseksi. *HE 46/2014 vp*, s. 28–29.

³⁴⁵ Tätä kutsutaan hyödyntämisolettamaksi tai hyödyntämiskiellon yleissäännökseksi. Myös tämä harkinnan-
varainen hyödyntämiskieltoja koskeva säännös lisättiin oikeudenkäymiskaaren todistelu-uudistuksen yhtey-
dessä vuonna 2015. *Jämsä* 2021, s. 596.

³⁴⁶ *Pölönen* 2003, s. 209.

³⁴⁷ *Pölönen* 2003, s. 210. Ks. esim. *OM 65/2012*, s. 41 EIT:n vanhemmassa ratkaisukäytännössä tämä tulee
esiin esim. tapauksessa *Doorson v. Alankomaat 26.3.1996* ja *Luca v. Italia 27.2.2001* ja Suomen kansallisessa
oikeuskäytännössä esim. KKO 2000:71, KKO 2007:101 ja KKO 2008:68.

³⁴⁸ *Fredman* 2021, s. 780.

Suuri jaosto päätyi tapauksessa ratkaisuun, jonka mukaan vastaaja voidaan poikkeuksellisesti tuomita myös vaikka vastapuolella ei ole ollut vastakuulustelu-oikeutta ratkaisevan näytön osalta eli vaikka kontradiktorisuus ei ole toteutunut.³⁴⁹

Ratkaisun perusteluissa on lausuttu, että oikeudenloukkaukselle tulee olla hyväksyttävä syy ja että todistelun on oltava sitä rasittavasta lähtökohtaisesti epäasianmukaisena pidettävästä menettelystä huolimatta luotettavaa.³⁵⁰ Siten oikeuskäytännöstä on johdettavissa tuomioistuimen nykyinen näkemys siitä, ettei laittomasti hankitun todisteen hyödyntäminen aina suoraan merkitse loukkausta EIS 6 artiklan mukaiseen oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuden vaatimukseen.³⁵¹ Myös Suomessa lakivaliokunta on todistusoikeusuudistusta koskevassa mietinnössään viitannut ko. tapaukseen ja todennut, että erityisesti on arvioitava, onko oikeudenkäynti ollut kokonaisuudessaan oikeudenmukainen.³⁵²

4.4.2 Ennakolliset hyödyntämiskiellot syyttäjän vaikutuskeinona

Todisteen hyödyntäminen voi laajemmin ajateltuna kattaa tuomioistuimen suorittaman todistusharkinnan lisäksi myös todisteen sisällyttämisen esitutkintapöytäkirjaan, käyttämisen syyteharkinnan apuna sekä esittämisen pääkäsittelyssä.³⁵³ Mikäli poliisi ja syyttäjä eivät ennakoi mahdollisia hyödyntämiskieltoja tai huomioi niitä oman aineistonsa keräämisessä millään tavalla, voi tuomioistuimen asettama hyödyntämiskielto tulla yllätyksenä. Tällöin se heikentää syytteen menestymismahdollisuuksia merkittävästi, mikäli muuta relevanttia aineistoa ei ole. Myös prosessiekonomisista syistä olisi eduksi, että poliisi ja syyttäjä jossain määrin suorittavat todistusharkintaa jo ennen pääkäsittelyä, jolloin selvästi hyödyntämiskieltojen alaan kuuluvaa todistelua voidaan rajata pois oikeudenkäyntiaineistosta. Siten selvästi hyödyntämiskieltojen vastaisia todisteita ei tulisi hankkia esitutkinnassa, eikä ainakaan niitä todisteiksi syyteharkinnassa.³⁵⁴ Toisaalta pidättyväisesti on suhtauduttava myös siihen,

³⁴⁹ Kontradiktorensen periaatteen eli (vastapuolen) kuulemisen periaatteen (*audiatur et altera pars* -sääntö) tehtävänä on taata se, että oikeudenkäynnin osapuolet saavat mahdollisuuden tutustua sekä lausua vastapuolen esittämästä oikeudenkäyntiaineistosta, eli vaatimuksista, väitteistä ja todisteista. *Pölönen* 2003, s. 83–85 ja *Saranpää* 2008, s. 701. Vielä laajemmin periaate voidaan määritellä asianosaisen oikeudeksi tuoda oikeudenkäynnissä esiin omat näkemyksensä, väitteensä sekä todisteet niiden tueksi. *Pölönen* 2003, s. 83.

³⁵⁰ Ks. myös *Fredman* 2021, s. 784–788.

³⁵¹ *Pölönen* 2003, s. 210.

³⁵² *LaVM 19/2014 vp*, s. 20–21. Kun hyödyntämiskieltonormille annettava painoarvo on siten tilannesidonnaista, on Jämsä esittänyt soveltuvammaksi käsitteeksi todistelunrajoitusta. *Jämsä* 2021, s. 592.

³⁵³ *Pölönen* 2003, s. 205.

³⁵⁴ *HE 46/2014 vp*, s. 85–86.

että tuomiovaltaa aletaan käyttää ennen varsinaista oikeudenkäyntiä ja muiden prosessin toimijoiden kuin tuomioistuimen taholta. Hyödyntämiskieltojen ennakoiti ja niihin reagoiminen jo ennen todistusharkintaa prosessin aikaisemmissa vaiheissa on siten varsin problemattinen kysymys.

Kuitenkin jo esitutkintavaiheessa selvästi lainvastaiseksi havaittu todiste on asetettava ennakkolliseen hyödyntämiskieltoon esitutkintaviranomaisen toimesta.³⁵⁵ Tällainen esitutkintaviranomaisen ennakkollinen varautuminen tuomioistuimen mahdollisesti asettamaan hyödyntämiskieltoon on tutkinnan suuntaamisen ja vaihtoehtoisen näytön hankinnan kannalta erityisen edullista.³⁵⁶ Mikäli pääkäsittelyssä asetettu hyödyntämiskielto tulee esitutkintaviranomaiselle ja syyttäjälle täysin yllätyksenä, on riski näytön riittämättömyyteen huomattavasti suurempi.

Esitutkintaviranomaisen näkemys todisteen hyödynnettävyydestä ei kuitenkaan sido syyttäjää syyteharkinnassaan, vaan syyttäjällä on mahdollisuus arvioida tilannetta toisin.³⁵⁷ Syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen on kuitenkin tarvittaessa syytä keskustella myös todisteiden hankkimistavoista.³⁵⁸ Siten jälleen on syytä mainita, että syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen yhteistyön ollessa tiivistä ja onnistunutta tällaista erimielisyyttä ei pitäisi päästä syntymään.

Syyttäjä kuitenkin rikkoo veloitteensa vedotessaan selvästi lainvastaisesti hankittuun todisteseen syytteensä tukena.³⁵⁹ Kun syyttäjä on osaltaan vastuussa aineiston objektiivisuudesta ja oikeellisuudesta, tulee myös haastehakemuksessa nimettyjen todisteiden täyttää nämä vaatimukset.³⁶⁰ Siksi myös syyttäjällä on käytännössä mahdollisuus asettaa ennakkollinen hyödyntämiskielto jättämällä selvästi lainvastaisella menettelyllä hankittu näyttö nimeämättä todisteeksi. Syyttäjän vastuuta on korostettu kansainvälisestikin esimerkiksi Euroopan

³⁵⁵ Pölönen 2003, s. 248. Ks. myös HE 14/1985 vp, s. 37.

³⁵⁶ Tämän osalta pohdittavaksi tulee kuitenkin nk. etäisvaikutus, eli että koskeeko laittomalla menettelyllä hankitun todisteen hyödyntämiskielto myös jatkotodisteita, jotka on saatu alkuperäisen menettelyn ja sen vuoksi hyödyntämiskieltoon asetettavan todisteen kautta. Perinteisesti Suomessa on suhtauduttu torjuvasti tällaiseen etäisvaikutukseen. *Hormia* 1978, s. 300. Vrt. toisin Pölönen 2003, s. 316, jonka mukaan hyödyntämiskieltoihin voi liittyä etäisvaikutuksia, joskaan yleensä näin ei ole.

³⁵⁷ Pölönen 2003, s. 249.

³⁵⁸ Vuorenpää 2007, s. 159.

³⁵⁹ Pölönen 2003, s. 249.

³⁶⁰ VKS 2001, s. 18.

neuvoston suosituksessa, jonka mukaan syyttäjän ei tule vedota syytettyä vastaan sellaisiin todisteisiin, joiden syyttäjä tietää tai perustellusti uskoo hankitun lainvastaisella tavalla.³⁶¹

Toisaalta asianosaisten oikeusturvan toteutuminen edellyttää, että lopullinen ratkaisu ja todistusharkinta on puolueettoman tuomioistuimen tekemä.³⁶² Tästä syystä poliisin ja etenkin syyttäjän ei tulisi epäselvissä tilanteissa jättää todisteita nimeämättä mahdollisen hyödyntämiskiellon pelossa, vaan jättää asia tuomioistuimen harkittavaksi.³⁶³ Tuomioistuimella ei kuitenkaan ole velvollisuutta tai mahdollisuuksia selvittää menettelyä täysin kattavasti koko prosessin ajalta, vaikka sen tuleekin lähtökohtaisesti soveltaa hyödyntämiskieltoja viran puolesta.³⁶⁴ Siksi todisteen lainvastainen hankkimistapa ei välttämättä tule tuomioistuimen tietoon.³⁶⁵ Näin ollen mikäli syyttäjällä on epäily nimeämänsä todisteen hyödynnettävyydestä, on se ilmaistava tuomioistuimelle.³⁶⁶ Epäily on tuotava tuomioistuimen lisäksi myös puolustuksen tietoon.³⁶⁷

Hyödyntämiskieltojen osalta syyttäjällä on siis kaksi keinoa vaikuttaa oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuteen. Ensinnäkin tilanteissa, joissa todisteen hankkimisessa käytetyn menettelyn lainvastaisuus on selkää jo syyteharkintavaiheessa, on syyttäjällä itsenäistä valtaa asettaa todiste ennakkoliseen hyödyntämiskieltoon olemalla nimeämättä sitä todisteeksi haastehakemuksessaan. Kuitenkin epäselvissä tilanteissa asia tulee saattaa tuomioistuimen harkittavaksi. Tällöin syyttäjän toiseksi keinoksi jää esittää sekä todiste että epäilyksensä sen lainvastaisuudesta asiassa toimivaltaiselle tuomioistuimelle.

Haasteena on määritellä se raja, milloin todisteen hankkimistavan tai sen hyödyntämisestä muutoin seuraava lainvastaisuus on niin ilmeistä, että syyttäjä voi asettaa todisteen ennakkoliseen hyödyntämiskieltoon itsenäisesti.³⁶⁸ Kun syyttäjälle on kuitenkin varattu mahdollisuus esittää todiste epäilyksineen tuomioistuimelle, voitaneen ottaa lähtökohdaksi se, että

³⁶¹ *Euroopan neuvoston suositus Rec(2000)19*, s. 31: ”Public prosecutors should not present evidence against suspects that they know or believe on reasonable grounds was obtained through recourse to methods which are contrary to the law.”

³⁶² Pölönen 2003, s. 206. Ks. myös *Euroopan neuvoston suositus Rec(2000)19*, s. 31: ”In cases of any doubt, public prosecutors should ask the court to rule on the admissibility of such evidence.”

³⁶³ HE 46/2014 vp, s. 86.

³⁶⁴ Se, onko tuomioistuimella velvollisuutta ottaa hyödyntämiskiellot huomioon viran puolesta vai vaaditaanko huomioimiseen osapuolten vetoamista, on hyödyntämiskieltoja käsiteltäessä keskeinen prosessuaalinen kysymys. Hyödyntämiskieltojen huomioimisesta viran puolesta puhuvat mm. KKO 2013:25, PL 22 § sekä *jura novit curia* -periaate. Ks. esim. HE 46/2014 vp, s. 86, Pölönen 2003, s. 320 ja Riekkinen 2014, s. 177.

³⁶⁵ Pölönen – Tapanila 2016, 6 Todistamis- ja hyödyntämiskiellot > 6.8 Tuomioistuimen päätöksenteko hyödyntämiskiellosta. Tästä syystä asianosaiset kantavat tietynlaisen vetoamisriskin vaikkei varsinaista vetoamistaakkaa heillä olekaan. Pölönen 2003, s. 320.

³⁶⁶ HE 46/2014 vp, s. 86.

³⁶⁷ VKS 2001, s. 18. Ks. myös Vuorenää 2018, s. 316.

³⁶⁸ Vuorenää 2018, s. 317.

kynnys ennakkollisen hyödyntämiskiellon asettamiseen on suhteellisen korkea. Viime kädessä tuomioistuin tekee päätöksen siitä, toteutuuko oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimus.

5 LOPUKSI

5.1 Yhteenveto ja johtopäätökset

Nissisen esittelemän jatkuvan syyteharkinnan ajatuksen mukaisesti syyttäjän tehtävät ulottuvat aina rikosprosessin alusta sen loppuun saakka.³⁶⁹ Syyttäjä on mukana prosessissa epäillyn rikoksen tutkinnan aloittamisesta oikeudenkäynnin päätteeksi annettavaan tuomioon ja jopa sen täytäntöönpanoon saakka. Siten syyttäjällä on laaja-alaisin rooli rikosprosessin toimijoista, joihin syyttäjän lisäksi on perinteisesti luettu esitutkintaviranomainen eli käytännössä poliisi sekä tuomioistuin.³⁷⁰

Laaja-alaisen roolinsa vuoksi syyttäjän tulisi olla prosessissa korostuneen aktiivinen toimija, jollaisena syyttäjän rooliin tulisi kiinnittää erityistä huomiota myös sääntelyn tasolla. Syyttäjän aktiivisuuden ja osallistumisen merkityksen tunnistaminen ja roolin kehittäminen läpi koko rikosprosessin olisi hyödyksi prosessin itsenäisten tavoitteiden eli aineellisen totuuden saavuttamisen ja rikosvastuun toteuttamisen kannalta. Lisäksi se tukisi myös perus- ja ihmisoikeuksien kuten vaikkapa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja syyttömyysolettaman toteutumista. Syyttäjällä on siten keskeinen rooli rikosprosessin laadun sekä oikeudenmukaisuuden varmistajana.

Rikosprosessille ja sen sääntelylle ominaista on tasapainon etsiminen näiden prosessin tavoitteiden ja toisaalta perus- ja ihmisoikeuksien välillä. Erityisesti prosessi on tasapainoteltua epäillyn oikeusturvan ja prosessin tehokkuuden eli sanktiovarmuuden välillä.³⁷¹ Epäillyn oikeusturvan kannalta erityisen tärkeä säännös on YSjäl 9 §, jonka mukaan syyttäjällä on velvollisuus huolehtia rikosvastuun toteuttamisen lisäksi myös siitä, että se toteutetaan tasapuolisesti ja asianosaisten oikeusturvan edellyttämällä tavalla. Syyttäjälaitoksesta annetun lain lisäksi puolueettomuusvaatimuksesta on säädetty syyttäjää velvoittavalla tavalla myös hallinto- (HL 6 §) sekä esitutkintalaissa (ETL 4:1).

Tässä tutkimuksessa on puolueettomuusvaatimuksen ja epäillyn oikeuksien näkökulmasta tarkasteltu sitä, millaisia keinoja voimassa oleva lainsäädäntö tarjoaa syyttäjälle oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden varmistamiseen. Aineistoon perehtyessäni ja

³⁶⁹ *Nissinen* 1999, s. 230.

³⁷⁰ *Jonkka* 2003, s. 982.

³⁷¹ *Tolvanen* 2016, s. 284. Ks. myös *Jonkka* 2003, s. 981.

tutkimuskysymystä pohtiessani tekemistäni havainnoista voidaan kokoavasti mainita, että syyttäjän keskeinen rooli ja tehtävien laajuus on tunnustettu lainsäädännössä suhteellisen hyvin – tai vähintäänkin aiempaa paremmin. Samoin voimassa oleva lainsäädäntö tarjoaa syyttäjälle keinoja oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden turvaamiseen melko kattavasti. Haasteet liittyvät lähinnä siihen, miten nämä lainsäädännön turvaamat, sinänsä riittävät, keinot toteutuvat käytännössä. Oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuteen ja syyttäjän objektiviteettivelvollisuuteen liittyvät tekijät tulisi vielä kiinteämmin juurruttaa osaksi rikosprosessia.

Erityisiä keinoja oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden sekä objektiivisuusvaatimuksen toteutumisen turvaamiseen ovat ensinnä 1) kontradiktorisuuden toteutumisen eli epäillyn tiedonsaantioikeuden sekä kuulemisen varmistaminen, joihin liittyen tulisi huolehtia myös epäillyn puolustuksen toteutumisesta asianmukaisesti. Tiedonkulkua epäillyn ja syyttäjän välillä voitaisiin vahvistaa esimerkiksi lisäämällä esitutkintalakiin maininta syyttäjän osallistumisesta loppulausuntomenettelyyn.³⁷²

Esitutkintavaiheeseen kytkeytyvinä keinoina voidaan mainita lisäksi ainakin 2) esitutkinnan toteuttaminen esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän yhteistyönä, 3) esitutkinnan aikana toteutettavien kuulustelujen toteuttaminen yhdenvertaisesti ja puolueettomasti sekä 4) syyttäjälle varattu mahdollisuus lisätutkinnan toimittamiseen ja toisaalta tutkinnan rajoittamiseen.³⁷³ Koska monet keinoista kohdistuvat rikosprosessin vaiheista nimenomaan esitutkintaan, on esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välisellä yhteistyöllä tärkeä merkitys oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden toteutumisessa. Oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden turvaamiseksi olisikin tärkeää integroida syyttäjää osaksi tutkintaa aiempaa paremmin sekä pyrkiä syyteharkinnan ja esitutkinnan eräänlaiseen lomittumiseen siten, että syyteharkintaa toteutettaisiin käytännössä jo esitutkinnan aikana.

Aineiston oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi huomiota on kiinnitettävä vielä 5) mahdollisesti sovellettavaksi tulevien hyödyntämiskielto­säännösten soveltamistapaan sekä erityisesti ennakkollisten hyödyntämiskieltojen käyttöön. Jättämällä selvästi lainvastaisesti

³⁷² Ks. *OM 2022:14*, s. 98.

³⁷³ Ks. *Vuorenpää 2007*, s. 182–183. Vuorenpää on eritellyt syyttäjän käytettävissä olevat keinot vastaajan prosessuaalisten perus- ja ihmisoikeuksien turvaamiseen. Keinot oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden turvaamiseen ovat käytännössä samoja kuin nämä, saaden kuitenkin hieman eri painotuksia näkökulmasta johtuen.

hankitun näytön nimeämättä todisteeksi syyttäjä voi estää selvästi lain- tai oikeudenvastaisen materiaalin tulemisen osaksi oikeudenkäyntiaineistoa.

Syyttäjällä on siis useita keinoja turvata oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuus ja puolueettomuusvaatimuksen toteutuminen. Yhteistä näille keinoille on se, että syyttäjällä on rikosprosessin toimijoista parhaat edellytykset ja oikeus sekä velvollisuuskin huolehtia niiden toteutumisesta. Toki prosessin toimijoiden tulee tehdä myös yhteistyötä tavoitteiden saavuttamiseksi. Toimijoilla tulisikin olla myös tosiasialliset mahdollisuudet käytettävissään olevien keinojen aktiiviseen hyödyntämiseen.

5.2 Arviointia *de lege lata* ja *de lege ferenda*

Tutkimuksen tarkoituksena ei ole ollut ainoastaan tunnistaa syyttäjän keinot oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuteen vaikuttamiseen ja sen turvaamiseen, vaan myös arvioida näiden lainsäädännön tarjoamien keinojen tehokkuutta ja laajuutta *de lege lata*. Tutkimuksessa esiin nousseisiin oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuuden, puolueettomuusvaatimuksen sekä erityisesti esitutkintayhteistyön toteutumiseen liittyviin ongelma-kohtiin on tehty myös joitakin kehitysehdotuksia *de lege ferenda* -hengessä.

1990-luvun rikosprosessiuudistuksessa sekä esitutkintalain viimeisimmässä päivityksessä 2010-luvulla syyttäjän asemaan on kiinnitetty aiempaa enemmän huomiota. Lainsäädäntöuudistusten innoituksesta syyttäjän tehtäviin ja rooliin on otettu kantaa myös oikeuskirjallisuudessa. Tätä tutkimusta tehdessä kävi kuitenkin selväksi, että erityisesti voimassa oleva lainsäädäntö jää paikoin varsin tulkinnanvaraiseksi.

Puonti on vuonna 2003 julkaistussa artikkelissaan todennut syyttäjän ja poliisin välisen yhteistyön elävän ”*murrosvaihetta, jossa yhteistyön muodot eivät ole vielä vakiintuneet*”.³⁷⁴ Huomionarvoista on se, että näkemys on esitetty yli 10 vuotta ennen nykyisen, niin kutsutun uuden esitutkintalain voimaan tuloa. Nuo yhteistyön muodot eivät selkeytyneet, saati vakiintuneet ennen esitutkintauudistusta, eivätkä oikeusministeriön vuonna 2021 julkaiseman raportin mukaan uudistuksen myötä tai jälkeenkään. Voitaneen sanoa, että lähes 20 vuotta

³⁷⁴ *Puonti* 2003, s. 403.

myöhemmin elämme esitutkintayhteistyön ja sitä koskevan sääntelyn osalta yhä samaa ”murrosvaihetta”.

Esitutkintayhteistyön tutkimuksen perusteella tuotetussa oikeusministeriön tilannekatsauksessa todetaan, että vuonna 2014 voimaan tulleella esitutkintalailla tavoiteltua syyteharkinnan ja esitutkinnan yhtenäistymistä ja sulautumista ei ole tapahtunut. Raportin mukaan esitutkintauudistus ei ole tuottanut selkeitä muutoksia poliisin ja syyttäjän väliseen yhteistyöhön eikä esitutkintayhteistyötä ole saatu rakenteelliseksi osaksi rikosprosessia.³⁷⁵ Tilannekatsaus antaa siten varsin synkän kuvan esitutkintayhteistyön toteutumisesta Suomessa.

Tutkimuksessa käyttämäni aineiston pohjalta muodostunut näkemykseni on, että esitutkintayhteistyön osalta kehitettävää olisi niin sääntelyn kuin käytännönkin tasolla. Esitutkintayhteistyöstä sekä syyttäjän roolista esitutkinnassa tulisi mielestäni säätää esitutkintalaissa nykyistä velvoittavammin.³⁷⁶

Paras lopputulos olisi odotettavissa silloin, kun tutkinnassa yhdistyisivät syyttäjän juridinen osaaminen ja poliisin tekninen ja taktinen ammattitaito.³⁷⁷ Siten selkeä työnjako poliisin ja Syyttäjälaitoksen välillä edistäisi niin esitutkinnan aikaisen oikeusturvan ja tasapuolisuuden huomioimista kuin esitutkinnan muidenkin tavoitteiden sekä prosessiekonomian toteutumista.³⁷⁸ Poliisin ja syyttäjän osaamisen yhdistäminen ei tällä hetkellä valitettavasti toteudu optimaalisella tavalla.³⁷⁹

Esitutkintayhteistyön toteuttamistavoissa ja tosiasiallisessa toteutumisessa on tapaus- ja toimipaikkakohtaisesti suuriakin eroja.³⁸⁰ Vaikka voimassa olevassa esitutkintalaissa on esitutkintayhteistyötä koskevaa sääntelyä sekä nimenomainen yhteistyövelvoitettava kohta ETL 5:3, jää sääntely usein toteamuksenomaiseksi. Kun yhteistyövelvoitteen sisältöä ei ole määritelty laissa riittävän yksityiskohtaisella tasolla, jää yhteistyön käytännön toteuttaminen pitkälti toimijoiden omaan harkintaan.

Vaikka aiempaa yksityiskohtaisempi lailla säätäminen kenties selkeyttäisi tilannetta ja tarjoaisi mahdollisuuden yhteistyön kehittämiseen, on lopullista onnistumista vaikea taata lakimuutoksillakaan. Kun kyse on erillisten organisaatioiden yhteistoiminnasta ja toimijoiden

³⁷⁵ OM 2021:21, s. 107–108.

³⁷⁶ Vrt. toisin *Puonti* 2003, s. 403, jonka mukaan esitutkintayhteistyön sisällöstä ei ole tarpeen säännellä ainaakaan yksityiskohtaisella tasolla.

³⁷⁷ *Tolvanen* 2004, s. 62.

³⁷⁸ *Puonti* 2003, s. 402.

³⁷⁹ OM 2021:21, s. 107.

³⁸⁰ OM 2021:21, s. 107.

vuorovaikutuksesta, on pohjimmiltaan kyse syyttäjän ja poliisin palveluksessa toimivien henkilöiden toiminnasta.³⁸¹ Tällaisista seikoista on oikeusministeriön raportissa todetulla tavalla vaikeaa ottaa lakiin yksityiskohtaisia säännöksiä.³⁸² Nähdäkseni pyrkimystä voidaan kuitenkin edistää myös lainsäädännön keinoin tarjoamalla työkaluja sekä kohdistamalla voimavaroja.

Suurimpana käytännön haasteena esitutkintayhteistyön edistämiseksi lienevät sekä Syyttäjälaitoksen että poliisin organisaatioiden rajalliset resurssit, jotka asettavat suhteellisen tiukat raamit kehitystyölle.³⁸³ Esitutkintayhteistyötä ei resurssipulan vuoksi ole tälläkään hetkellä mahdollista toteuttaa lainsäädännön edellyttämällä tavalla.³⁸⁴ Mikäli yhteistyön kehittämiseksi kuitenkin liikenisi aikaa ja voimavaroja, uskoisin sen kantavan myöhemmin hedelmää työn tehostumisen myötä vapautuvina resursseina. Toisaalta poliisin ja syyttäjän tehtävät koostuvat lähes täysin välttämättömien lakisääteisten tehtävien hoitamisesta, jolloin irrotettavia resursseja ei yksinkertaisesti ole. Voimavaroja ei ole käytettäväksi oikeusturvan toteuttamisen kehittämiseen, sillä kaikki resurssit menevät oikeusturvan toteuttamiseen nykyhetkessä.

Tätä tutkimusta tehtäessä selkeänä kehityskohteena nousi esitutkintayhteistyön lisäksi esiin tiedonkulku. Tiedonkulkua tulisi tehostaa eritoten esitutkintavaiheessa paitsi poliisin ja syyttäjän, myös epäillyn avustajan ja syyttäjän välillä.³⁸⁵ Mikäli epäillyn tiedonsaanti toteutuisi optimaalisella tavalla, voisi todellinen vuoropuhelu puolustuksen ja poliisin sekä syyttäjän välillä alkaa jo mahdollisimman pian tutkinnan alettua. Kuitenkin muun muassa sotkemisvaara ja muut tutkintaa ohjaavat taktiset ja tekniset seikat rajoittavat tällaista avoimuutta.³⁸⁶

Loppulausuntovaiheessa samanlaista vaaraa ei kuitenkaan ole. Siksi avustajan ja syyttäjän välistä yhteistyötä kehittäessä erityisenä kohteena voisi olla nimenomaan loppulausuntomenettely.³⁸⁷ Syyttäjän olisi hyvä osallistua loppulausuntovaiheeseen tiiviisti esimerkiksi laatimalla loppulausuntopyyntöjä tai ainakin ottamalla kantaa niiden sisältöön. Tällöin syyttäjä voisi jo varsin aikaisessa prosessin vaiheessa suunnata mielenkiintoa syyteharkinnan ja oikeudenkäynnin kannalta relevantteihin seikkoihin. Siten myös syyteharkintavaihetta saataisiin aikaistettua kohti esitutkintaa sekä mahdollisesti rajattua puolustuksen esittämiä

³⁸¹ *Koljonen* 2016, s. 16.

³⁸² *OM* 2021:21, s. 109.

³⁸³ Näin mm. *OM* 2021:21, s. 110–111.

³⁸⁴ *OM* 2022:14, s. 55.

³⁸⁵ Toki myös muiden asianosaisten avustajat tulee vastaavasti ottaa osapuoliksi tutkintaan. *OM* 2020:6, s. 52.

³⁸⁶ *OM* 2022:14, s. 17.

³⁸⁷ *OM* 2022:14, s. 17.

myöhäisiä lisätutkintapyyntöjä.³⁸⁸ Oikeusministeriön työryhmä ehdottaa loppulausuntoa koskevaa lisäystä esitutkintayhteistyötä koskevaan lainkohtaan ETL 5:3.³⁸⁹ Tällaisen vuoropuhelun toteutuminen vaatisi lainsäädännön päivittämisen lisäksi sitä, että syyttäjällä olisi jo esitutkinnan loppuvaiheessa kattava käsitys tutkittavana olevasta jutusta. Tässä tutkimuksessa useampaan otteeseen esitetyllä tavalla tämä olisi toki otettava tavoitteeksi jo muutenkin.

Haluan päättää tutkielmani lainaamalla *Ellilää*, joka on vuonna 1970 *Lakimiehen* numerossa 6 julkaistussa artikkelissaan tiivistänyt puolueettomuuden merkityksen rikosprosessissa seuraavasti: ”*Jos syyttömyyttä osoittavia todisteita yksipuolisesti seulotaan pois ja jätetään harkittavaksi ottamatta, on tämä mitä räikeintä ja arveluttavinta epäillyn oikeusturvan ja myös aineellisen totuuden polkemista.*”³⁹⁰ Tässä oivaltavassa lausahduksessa kiteytyvät mitä erinomaisimmalla tavalla sekä oikeudenkäyntiaineiston oikeudenmukaisuusvaatimuksen että objektiviteettiperiaatteen tarkoitukset ja rikosprosessin funktiot.

³⁸⁸ *OM* 2022:14, s. 59.

³⁸⁹ *OM* 2022:14, s. 97.

³⁹⁰ *Ellilä* 1970, s. 648.